

Rapport 2009:6

Grövre våld i skolan

brå

brottsförebyggande rådet

Grövre våld i skolan

Rapport 2009:6

Brå – centrum för kunskap om brott och åtgärder mot brott

Brottsförebyggande rådet (Brå) verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsförebyggande arbete och rättsväsendets reaktioner på brott.

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos
Fritzes Kundservice, 106 47 Stockholm
Telefon 08-690 91 90, fax 08-690 91 91, e-post order.fritzes@nj.se

Produktion:

Brottsförebyggande rådet, Information och förlag,
Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-401 87 00, fax 08-411 90 75, e-post info@bra.se
Brå på Internet www.bra.se
Författare: Felipe Estrada, Sven Granath, David Shannon, Nina Törnqvist
Omslagsfoto: Comstock, Matton Images
Tryck: Edita Norstedts Västerås 2009
© Brottsförebyggande rådet 2009
ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-86027-26-1

Innehåll

Förord	5
Sammanfattning	7
Det grova skolvåldet i siffror	7
Internationella erfarenheter av att förebygga grovt skolvåld	9
Grövre skolvåld – skolans bild av problemen	11
Brå:s bedömning	13
Inledning	16
Regeringens uppdrag – behovet av en studie om grovt våld i skolan	16
Källor om grovt skolvåld	18
Det grova skolvåldet i siffror	22
Tidigare forskning om grovt skolvåld i Sverige	22
Unga som dömts för grovt skolvåld 1984–2007	25
Polisanmälda fall av grovt skolvåld	29
Självrapporterad utsatthet för grövre skolvåld	33
Skolvåldet i siffror – en sammanfattning	40
Internationella erfarenheter av att förebygga grovt skolvåld	43
Det grövsta skolvåldet – forskningen om döds-skjutningar	43
Försök att identifiera framtidens våldsverkare – elevprofileringsansatsen	45
”Hotbedömning” i stället för ”profilering”	46
Ett bra skolklimat är en väsentlig förutsättning för hotbedömning	50
Viktiga kopplingar mellan det grövsta skolvåldet och mobbning och lindrigt våld	51
Litteraturen om att förebygga och minska ”vardagsvåldet” i skolan	52
Sammanfattning	56
Det grova skolvåldet – skolans egen bild av problemen	58
Skolors bedömning av sin våldssituation	58
Skolors förmåga att hantera grövre våld	62
Skolors förmåga att förebygga grövre våld	70
Sammanfattning	77
Att förebygga grovt våld i skolan – en avslutande diskussion	79
Grövre våld är inte en del av den svenska skolans vardag	79
Orsakerna till våld är många och komplexa	80
Slutord	87
Referenser	88
Bilagor	98
Bilaga 1. Tabeller och diagram.	98
Bilaga 2. Urval av polisanmälningar av skolvåld.	104
Bilaga 3: Tillvägagångssätt vid litteratursökningen	107
Bilaga 4. Rektorsundersökningen i korthet	108
Bilaga 5. Intervjustudien, metod och material	109
Bilaga 6. Intervjustudiens frågeguide	112
Bilaga 7. Intervjustudiens stimulimaterial	114

Förord

Vår omvärld har under senare år drabbats av flera tragiska grova våldsfall i form av så kallade skolskjutningar. Självfallet väcker dessa de allra allvarligaste fallen av våld i skolan en stor uppmärksamhet och oro för att något liknande skulle kunna inträffa också i Sverige. Mot denna bakgrund fick Brå i uppdrag från Utbildningsdepartementet att kartlägga grövre våldsbrott i skolan. Samtidigt fick andra myndigheter i uppdrag att sprida kunskap om åtgärdsprogram mot mobbning och annan kränkande behandling.

I rapporten redovisar Brå egna analyser av olika datamaterial, en utförlig genomgång av internationell forskning samt hur de som verkar i skolorna arbetar för att motverka förekomsten av våld och hot. Trots att de allra allvarligaste våldsfällen är svåra att förutsäga har en målsättning för Brå varit att identifiera förhållanden som är relevanta för en förebyggande strategi mot grovt våld i skolan.

Ett tydligt resultat, oavsett om man utgår från de kvantitativa analyserna av enkäter som elever svarat på, forskningslitteraturen eller de intervjuer Brå genomfört med skolpersonal, är betydelsen av ett bra skolklimat. Om elever inte litar på vuxna och därmed undviker att ty sig till dem när de har kunskap om problem minskar chansen att arbeta våldsförebyggande. Brå pekar mot denna bakgrund på olika förhållanden som det är viktigt att arbeta vidare med. Arbetet mot de mer vardagliga kränkningarna som förekommer i skolan är centralt. Här har Brå också nyligen publicerat en kunskapssammanställning över olika åtgärder som fungerar förebyggande mot mobbning. Rapporten om mobbning och även annat material som tar upp förebyggande arbete mot kränkningar i skolan finns tillgängliga på Brå:s skolportal www.brottsrummet.se under flikarna Utsatt för brott och Lärare.

Föreliggande rapport vänder sig till anställda inom skola, rättsväsende, regering och riksdag samt till alla andra som intresserar sig för karaktären av det allra grövsta skolvåldet i Sverige och dess koppling till mobbning och andra kränkningar i skolan. Rapportens författare är docent Felipe Estrada, fil.dr Sven Granath, fil.dr David Shannon och doktorand Nina Törnqvist samtliga verksamma som forskare vid Brå. Rima Melle Jakob och Annika Töyrä, utredare vid Brå, har bistått med underlag till rapporten.

Värdefulla synpunkter har lämnats av professorerna Peter Gill vid Högskolan i Gävle samt Malin Åkerström vid Lunds universitet. Vi har också fått viktiga kommentarer och förslag genom vår samverkan med Skolverket samt från seminarierna med samrådsgruppen. I den senare ingick representanter från Arbetsmiljöverket, Barnombudsmannen, Skolinspektionen, Skolverket, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut samt Sveriges Kommuner och Landsting.

Slutligen ett stort tack till de många elever, lärare, kuratorer, rektorer och andra som genom sitt deltagande i intervjuer och enkätstudier har gjort det möjligt för oss att belysa denna viktiga fråga.

Stockholm i mars 2009

Jan Andersson
Generaldirektör

Felipe Estrada
Enhetschef

Sammanfattning

Mot bakgrund av dödsjutningen på Jokelaskolan i Finland år 2007, då åtta människor sköts till döds, och andra grova våldsbrott i skolor, fick Brå ett uppdrag från Utbildningsdepartementet att *kartlägga grövre våldsbrott i skolan*. Rapportens fokus ligger därför på våld som ofta leder till personskador. Regeringen har gett andra myndigheter i uppdrag att sprida kunskap om åtgärdsprogram mot mobbning och annan kränkande behandling. Regeringens uppdrag till Brå svarar mot tre områden:

1. Det grova skolvåldet i siffror

I kapitlet redogörs för tidigare svenska studier om grovt våld i skolan. Fokus ligger dock på nya analyser av olika datamaterial vilka beskriver omfattningen och utvecklingen av grovt våld i skolan. En viktig fråga är vad som kännetecknar de grova skolvåldsfall som inträffat i Sverige.

2. Internationella erfarenheter av att förebygga grovt skolvåld

Brå:s genomgång av forskningslitteraturen belyser hur forskningen ser på möjligheterna att förebygga det allra grövsta skolvåldet, så kallade skolskjutningar. Vidare beskrivs vad litteraturen säger om kopplingen mellan mobbning och skolvåld och möjligheten att förebygga grova våldsbrott i skolan.

3. Den svenska skolans egen bild av grovt skolvåld

Det tredje område som Brå fokuserar på är det förebyggande arbete som bedrivs i svenska skolor i dag. Genom enkäter och intervjuer belyses hur elever och andra inom skolan bedömer att våldssituationer hanteras. Vilka hinder, möjligheter och behov av våldsförebyggande insatser ser olika grupper utifrån sin roll i skolan?

Det grova skolvåldet i siffror

Brå:s genomgång av studier där unga tillfrågats om utsatthet för grövre skolvåld visar att det oftast är pojkar i högstadiet som drabbas. Motsvarande mönster finns i det polisanmälda skolvåldet där de flesta våldshändelser rör pojkar som såväl gärningspersoner som offer. Vapen, oftast trubbiga föremål, förekommer i ungefär var tionde polisanmälan om misshandel i skolan. Det polisanmälda skolvåldet innehåller, fram till åtminstone 1990-talets slut, få fall av mycket grovt våld.

Ett annat sätt att belysa omfattningen av grovt skolvåld är att undersöka utsattheten bland lärare och annan skolpersonal. Utsattheten för våld framstår även då som högst i grundskolan. I SCB:s arbetsmiljöundersökningar uppger ungefär dubbelt så många grundskolelärare jämfört med gymnasielärare att de utsatts för våld eller hot. Arbetskadesta-

tistik visar att det är vanligast att elever drabbas och att även förövarna är elever. Lärarna uppger att de oftast utsätts för våld utanför en klassrumssituation, till exempel under rastvakt.

Tidigare kartläggningar pekar på oförändrad omfattning

Forskning har visat att det under 1990-talet sker en förändring i synen på hur skolan bör agera vid ordningsproblem. Detta har medfört att antalet polisanmälningar av lindrigare våldshändelser ökat kraftigt. Även antalet arbetsskadeanmälningar från lärare har ökat. I studier där unga tillfrågas om sin egen utsatthet för våld i skolan framträder en oförändrad nivå sedan mitten av 1990-talet. Motsvarande stabilitet återfinns i de olika studier där lärare själva uppger om de utsätts för våld. I exempelvis Skolverkets undersökningar om elevers och lärares attityder till skolan (åren 1997–2006) är det en oförändrad andel av lärarna som uppger att de under senaste året blivit utsatta för våld, hot eller trakasserier på sin arbetsplats.

De flesta grova våldsbrott av unga sker inte i skolan

Brå:s analys av domar av grov misshandel och mordförsök bland 15–17-åringar de senaste 25 åren visar att de allra allvarligaste våldshändelserna i vårt samhälle allra oftast sker på andra ställen och tider än i skolan. Genom att också innefatta misshandel framgår dock att det förekommer en hel del våld i skolan, inte minst bland elever, och då oftast pojkar, på högstadiet. Enligt Brå:s skolundersökning om brott är det omkring 2 000 niondeklassare som varje år utsätts för våld i skolan som är så pass grovt att det lett till någon form av vårdbesök.

Genomgången av ett urval av polisanmälda misshandelsfall från år 2007 visar att det våld som sker i skolan sällan utförs med vapen eller genom att flera gärningspersoner angriper ett offer. Skjutvapen är över huvud taget extremt ovanligt i svenskt skolvåld. Av polisanmälningarna framgår också att vuxnas närvaro har en dämpande effekt på våldets grovhet. Enligt de uppgifter som elever lämnar i olika frågeundersökningar finns det inget som tyder på att omfattningen av våld i skolan skulle ha ökat under senare år. Noterbart är emellertid att de flesta våldshändelser som elever utsätts för, även sådana som lett till uppsökande av vård, inte blir polisanmälda.

Skolmiljö och mobbning hänger samman med våld

Resultaten visar på en tydlig koppling mellan nivåerna av våld i skolan, förekomst av mobbning och elevernas upplevelse av skolmiljön i allmänhet. En av tio elever som uppger att de mobbats har utsätts för grovt skolvåld, mot en av hundra elever som inte upplevt mobbning. Det finns därför anledning att förvänta sig att en fokusering på även ”lindrigare” former av kränkningar, hot och mobbning har förutsättningar att också begränsa risken för elever att utsättas för grövre former av våld.

Hur väl detta görs i skolorna varierar, och det är inget som studerats närmare i denna rapport. Klart är emellertid att de elever som uppges att de flesta lärare är bra och som upplever trivsel i skolan, också är klart mindre utsatta för våld. Detta tycks inte bara återspegla elevens egen situation. Resultaten visar att det finns en koppling mellan omfattningen av skolvåld och hur miljön i skolorna är. Oavsett elevens egen utsatthet för mobbning är risken väsentligt högre att utsättas för våld för de niondeklassare som uppges att de går i skolor där det förekommer mycket mobbning.

Internationella erfarenheter av att förebygga grovt skolvåld

Brå:s genomgång av den internationella forskningslitteraturen visar att det under senare år har växt fram en samstämmig syn på hur skolor bör göra för att minimera risken för det allra grövsta skolvåldet i form av så kallade skolskjutningar, där en nuvarande eller före detta elev dödar en eller flera personer i skolan. En central aspekt handlar om att arbeta för att information om förestående våldsdåd i skolan kommer till de vuxnas kännedom i tid för att de ska hinna agera preventivt. Samtidigt framgår att det övergripande klimatet i skolan, och de insatser som görs för att minska förekomsten av mindre grova våldshandlingar och mobbning, spelar en central roll för möjligheterna att minska risken för alla former av skolvåld, inklusive den typen av exceptionella våldshändelser som har bevitnats bland annat i USA och Finland.

Ungdomarna som begått dödligt våld i skolan är mycket olika

Den amerikanska forskningen om skolskjutningar beskriver olika typer av dödligt våld i skolan. Å ena sidan beskrivs skolskjutningar som skett i socialt utsatta innerstadsskolor. Här ses våldet främst som en förlängning av det våld med skjutvapen som förekommer i skolornas närområden. Å andra sidan beskrivs skolskjutningar som i första hand ägt rum i amerikanska förortsskolor och på landsbygden, ofta i ekonomiskt välstående medelklassområden, och där det relativt ofta varit flera personer som dödats och skadats samtidigt.

Forskningen visar att de gärningsmän som har begått skolskjutningar är alltför olika för att man ska kunna fastställa en användbar ”profil” över vilka elever som befinner sig i riskzonen för att begå den här typen av våldsdåd. En del skolskjutningar har begåtts av ungdomar som kännetecknats av välkända riskfaktorer för våld. Andra har däremot genomförts av ungdomar som uppvisat kännetecknen som snarare har beskrivits som skyddsfaktorer mot våldsamt beteende. I forskningen dras därför slutsatsen att så kallad ”elevprofilering”, det vill säga försök att identifiera potentiella skolskjutare innan de börjar skjuta, inte är ett rimligt alternativ för att förebygga dödligt skolvåld.

Hotbedömning anses vara den mest lovande strategin för att förebygga dödligt skolvåld

I arbetet med att utveckla ett alternativ till elevprofilering har forskare tagit fasta på att skolskjutningar har varit *planerade* snarare än *impulsiva* handlingar, samt att gärningsmännen under tiden innan skjutningarna oftast gett olika signaler om att de tänkte genomföra någon form av grov våldshandling. Dessutom har våldsdåd av den här typen ibland kunnat förhindras tack vare att elever har berättat för vuxna om klasskamraters hot eller oroväckande beteenden.

Med utgångspunkt i den här insikten menar forskare att den mest lovande strategin för att förebygga dödligt skolvåld går ut på att införa ett systematiskt hotbedömningsarbete i skolan. Det handlar dels om att maximera sannolikheten att vetbar information om planerade våldsdåd kommer fram till de vuxna i skolan, dels om att systematiskt utvärdera, ta ställning till och reagera på den här informationen. I hotbedömningsarbetet ingår att samla information från olika källor. Skolans rektor eller biträdande rektor är den som anses mest lämplig att leda hotbedömningsteamet.

Ett bra skolklimat är en väsentlig förutsättning för hotbedömning

En väsentlig förutsättning för hotbedömning är att allvarliga hot faktiskt kommer till en vuxens kännedom i skolan. Faktorer som nämns som viktiga i sammanhanget är för det första att samtliga elever har en tillitsfull relation till minst en vuxen i skolan och för det andra att man ger elever möjlighet att anonymt berätta om såväl sina egna problem som sina bekymmer över andra. En tredje viktig aspekt handlar om att skapa en anknytning till skolan som samtidigt ger en känsla av att eleverna delar ansvar för att skolan hålls trygg.

Forskningen visar att rigida och straffinriktade disciplinära åtgärdsystem i skolan snarast är kontraproduktiva och skadliga. Bland annat minskar sådana strategier utrymmet för de vuxna i skolan att agera i enlighet med de förutsättningar som kännetecknar den enskilda situationen. De anses dessutom både försvåra möjligheterna att skapa en miljö där elever känner en känslomässig anknytning till skolan och förstärka barriärerna till den viktiga kommunikationen mellan elever och vuxna.

Att förebygga mobbning och lindrigare våld är en viktig del av arbetet mot det grövsta våldet

Vardagsvåld och mobbning gör skolan till en mindre trygg miljö för både elever och vuxna och minskar därmed möjligheterna till att skapa ett öppet klimat där eleverna också känner en känslomässig anknytning till skolan. Forskare är dessutom eniga om att lyfta fram utsatthet för mobbning och andra kränkningar i skolan som en viktig bidragande orsak till många av de dödliga våldsdåd som skett i amerikanska skolor. Åtgärder som syftar till att reducera mobbning och annat våld i skolan

utgör därmed ett centralt inslag i arbetet mot även det allra grävsta skolvåldet.

Hur skolor bör göra för att förebygga vardagsvåldet i skolan

Forskare menar att strategier för våldsprevention bör innehålla element som tar sikte dels på det som kallas för primär eller universell prevention, dels på så kallad sekundär eller selektiv prevention. I skolmiljön handlar det primärpreventiva arbetet i första hand om universella insatser som bland annat syftar till att utrusta alla elever med färdigheter som underlättar för dem att hantera situationer utan att ta till våld. Den sekundära delen handlar i stället om att införa särskilda insatser för individer med olika typer av sociala, känslomässiga och beteendemässiga svårigheter och som uppvisar en förhöjd risk för att begå våldshandlingar. En tredje komponent, så kallad tertiär prevention, handlar om att reagera preventivt när våldet redan är ett faktum.

Forskningslitteraturen innehåller många olika typer av våldsförebyggande metoder som tar sikte på var och en av dessa preventionsnivåer, och som dessutom har utvärderats. Forskare menar dock att olika metoder fungerar olika bra beroende på den specifika skolkontexten. För att vara effektiva ska våldspreventiva strategier därför utformas lokalt och de måste ta hänsyn till den enskilda skolans styrkor och svagheter. För detta krävs först en väl genomförd kartläggning och analys av skolans problembild och behov.

Grövare skolvåld – skolans bild av problemen

Brå:s redovisning av skolans egen bild av grovt skolvåld och det våldsförebyggande arbetet bygger dels på intervjuer med olika grupper i skolan som elever, lärare, skolsköterskor och rektorer, dels på en riksrepresentativ enkätundersökning riktad till rektorer för högstadies- och gymnasieskolor. Syftet är att utifrån ett skolperspektiv belysa vad som uppfattas som betydelsefullt för att hantera akuta våldssituationer och motverka att allvarligare våldshändelser inträffar i skolmiljö.

Skolan – en trygg plats trots att grogrunder till grövre våld finns

Rektorsenkäten och intervjuerna bekräftar att grovt våld är sällsynt i skolan. Enkätmaterialet visar att det finns tydliga trösklar när det gäller förekomsten av olika former av våld i skolan – icke-fysiskt våld som förolämpningar och verbala kränkningar är vanligare än lindrigt fysiskt våld, som i sin tur är betydligt vanligare än grövre fysiskt våld. Rektorerna som besvarade enkäten ger inte heller uttryck för oro för våld på sin skola eller för att våldssituationen på skolan skulle inverka nämnvärt på tryggheten och den lärande miljön.

Även i intervjuerna uppfattades grövre fysiskt våld som avlägset och främmande på den egna skolan och skolan uppfattades som en i grunden lugn och trygg plats. Sammanhållning, tolerans och att man känner

varandra på skolan lyftes fram som anledningar till att våld endast undantagsvis uppstår på skolan. Samtidigt framkom det i intervjuerna att elever, lärare och vuxna i skolan uppfattade att det på alla skolor finns olika grogrunder för våld, bland annat sociala rangordningar och olika former av fysiska markeringar mellan eleverna. I intervjuerna menade man att det är väldigt sällan som någon motsättning på skolan eskalerar till våld med fysiska skador men att våldssituationer uppstår någon gång på de flesta skolor. En positiv stämning och frånvaron av våld på skolan kunde därmed inte tas för givet utan var något som man inom skolan ständigt arbetade med.

Ledningens stöd är centralt för att hantera våld i skolan

I enkäten och intervjuer kommer det fram delvis olika bilder över hur väl förberedda skolor är att hantera akuta våldssituationer. Medan enkätsvaren tyder på att rektorer uppfattar att deras skola är förberedd på att ta hand om en allvarigare våldshändelse så hade de intervjuade en betydligt mer ambivalent syn på skolans förmåga att hantera akuta situationer – där lärare, skolvårdar, kuratorer, rektorer och andra inom skolan kände sig *både* förberedda och oförberedda.

I intervjuerna kopplade man ofta samman skolans beredskap med ett gemensamt förhållningssätt, stöd från ledning och kollegor samt kunskap om och träning i hur man ska agera i våldssituationer. Samtidigt menade de intervjuade i stor utsträckning att de i en faktisk våldssituation främst utgick från sig själv och sina tidigare erfarenheter. Gemensamma handlingsplaner mot våld upplevdes sällan som en viktig del av agerandet i den akuta våldssituationen. De intervjuade menade att mest betydelsefullt för att kunna hantera våld i skolan är att man sedan tidigare har en personlig relation med de inblandade och att det finns en tillit till att skolan som helhet inte undviker att ta tag i händelsen.

Erfarenheten är att våld förebyggs bäst genom goda relationer

Också när det gäller skolornas förmåga att motverka grövre våld får man en delvis kluven bild utifrån enkät- respektive intervjumaterialet. Enkäten visar att skolor använder flera olika våldsförebyggande åtgärder och att många rektorer anser att det på deras skola finns tillräckliga kunskaper och resurser för att skapa ett långsiktigt och systematiskt våldsförebyggande arbete. När det gäller de intervjuades upplevelser av skolans förmåga att motverka allvarigare våldshändelser menade man att det våldsförebyggande arbetet sällan prioriteras, och det relaterade man framför allt till skolledningens mer eller mindre tydliga ställning i dessa frågor samt brist på engagemang, kunskap och tid bland personalen på skolan. I olika intervjuer pratade rektorer, lärare och andra i skolan om svårigheter med att skapa ett våldsförebyggande arbete som hela skolan enats om och att det inte är något som man kan enas om en gång för alla. Ett bra skolklimat är något som måste skapas om och om igen. Man pratade också om att det våldsförebyggande arbetet riskerar

att endast bli ”jippon” som inte betyder särskilt mycket om man inte ger utrymme för och kontinuerligt arbetar med de här frågorna i vardagen.

Utifrån intervjuerna framstår skolans förmåga att skapa nära och förtroendefulla relationer i skolan som det viktigaste våldsförebyggande arbetet. Relationer handlar om ha en personlig kontakt och att bekräfta eleverna som individer. En kontinuerlig dialog mellan elever och personal anses också kunna öka chanserna för att elever som känner sig oroliga för att en allvarligare våldssituation ska uppstå på skolan vänder sig till någon vuxen och inte känner att de ”skvallrar” på en kompis. I flera intervjuer kom det upp att en förutsättning för att lyckas med det förebyggande arbetet var att arbeta *med* eleverna, inte *mot* dem. Elever och vuxna menade att vuxna i skolan måste vara lättillgängliga och söka kontakt med elever, särskilt de som har en svår livssituation. I intervjuerna tog man även upp att mer situationella förebyggande åtgärder som öppna lokaler och vuxnas närvaro i korridorer och matsalen ansågs som meningsfulla sätt att förebygga våld i skolan.

Brå:s bedömning

Av de olika kunskapskällor som utnyttjats i denna rapport framgår att de allra grövsta formerna av våld i skolan är mycket ovanliga i Sverige. Samtidigt står det också klart såväl från Brå:s skolundersökning som från de intervjuer som genomförts med elever och skolpersonal, att grovt våld i skolan är kopplat till andra mer vardagliga problem i skolan, en bild som bekräftas av den internationella forskningen på området. Det handlar om hot, mobbning och andra former av kränkningar och våld som ökar riskerna för att också allvarligare våld ska inträffa. Det finns därför all anledning att fortsätta att utveckla det våldsförebyggande arbetet i svenska skolor.

Brå:s grundläggande bedömning är att arbetet för att motverka grovt våld i skolan bör ha en referensram där insatser värderas utifrån hur de påverkar chanserna att ansvariga vuxna får den information de behöver för att agera. Det är viktigt att valda insatser ökar de vuxnas möjligheter att få reda på vilka problem som finns bland elever *innan de tar sig uttryck i våld*. Brå identifierar fyra områden mot vilka en rad olika typer av konkreta insatser ska formuleras:

1. *Skolor bör arbeta för att motverka mobbning och annat våld.* Kränkningar signalerar att vuxna inte har kontroll och minskar det förtroendefulla klimatet. Detta ökar risken för att unga väljer bort att vända sig till vuxna. Arbetet mot mobbning bör därför återkommande utvärderas och utvecklas efter skolans aktuella problembild.
2. *Skapa och upprätthåll en känslomässig anknytning till skolan.* Skolan är inte bara en plats där elever lär sig viktiga saker utan

också en social arena. Alla som finns i skolan bör göras delaktiga i att arbeta för skolans trygghet.

3. *Säkra kommunikation mellan elever och vuxna i skolan.*

I många av de grövsta fallen av skolvåld har elever haft förhandsinformation som hade kunnat hjälpa vuxenvärlden att agera. Insatser är ineffektiva om inte de som har att fatta beslut får kännedom om vad som är på gång. Skolor bör kontinuerligt följa hur informationsspridningen mellan såväl elever och vuxna som olika professionsgrupper som verkar i skolmiljön fungerar.

4. *Inför ett systematiskt hotbedömningsarbete.*

Vad som ska göras givet uppkomsten av ett allvarligt problem ska vara genomtänkt och klargjort på förhand. Självfallet bör en handlingsplan kontinuerligt utvecklas i samarbete med elever och samtliga personalgrupper så att den är förankrad i skolans aktuella situation.

Den svenska skolan har goda förutsättningar att förebygga våld

Mycket av det arbete som görs i svenska skolor motsvarar redan i dag de förhållanden som den internationella forskningen tar upp som viktigt för ett framgångsrikt våldsförebyggande arbete. Sverige tillhör de länder i världen som tidigt uppmärksammat vikten av att arbeta mot kränkningar i skolan. Elevers välbefinnande och psykiska hälsa är en annan etablerad målsättning för skolans verksamhet. Vikten av att arbeta med kommunikationsklimatet och trygghetsbefrämjande åtgärder i bred bemärkelse är också välkänd. Samtidigt är det viktigt att skolan inte slår sig till ro. Skolan möter ständigt nya årskullar av elever med vilka det ska skapas ett förtroende.

Med utgångspunkt i Brå:s intervjuer med elever och personal från svenska skolor behöver följande områden särskilt beaktas om det våldsförebyggande arbetet i skolan ska utvecklas och bli bättre än det är i dag.

Uppmärksamma ledningens centrala roll och skolans organisation

Precis som i andra organisationer spelar ledningen en central roll för hur skolor arbetar för att motverka våld och hur elever och vuxna i skolan hanterar akuta våldssituationer när de uppstår.

De brister som främst uppmärksammas i intervjuerna är avsaknaden av ett gemensamt förhållningssätt, försummat informationsutbyte samt otillräckliga kunskaper om hur man kan hantera och förebygga grövre våld i skolan. En pressad arbetssituation och svårigheter att hinna med det förebyggande arbetet inom ramen för sin ordinarie tjänst är ytterligare en brist som lyfts fram, såväl av elevhälsan som av övrig skolpersonal. En stor del av ansvaret för att åtgärda dessa brister ligger rimligen på skolledningen.

Situationen ser givetvis olika ut på varje skola och en bra utgångspunkt för skolledningen är därför att kartlägga de behov som finns i den egna skolan och att ha en kontinuerlig diskussion om dessa frågor.

Mer utrymme för relationsskapande arbete

För att öka skolans förutsättningar att förebygga våld i allmänhet och för att förhindra att specifika situationer utmynnar i våld är det övergripande klimatet och kommunikationen på skolan en väsentlig del. Positiva relationer och förtroende tar tid och engagemang att bygga upp, och det behöver också ges utrymme inom skolans verksamhet.

Vuxnas närvaro viktig

Rapporten visar att vuxnas närvaro är en betydande faktor som både hindrar att våld uppstår från första början och även mildrar det våld som väl inträffar. Erfarenheter från skolor där det finns oenighet om hur vuxnas närvaro ska organiseras i skolan gör att vuxennärvaron inte fungerar optimalt.

Skolan som en del av lösningen

De omständigheter som omger det våld som sker på skolor – att det ofta rör sig om unga gärningspersoner och offer som kommer att behöva träffa en kort tid efter att våldssituationen inträffade samt att händelsen även påverkar andra på skolan gör att det är viktigt att händelsen uppmärksammas omgående av skolan. I intervjustudien understryks betydelsen av att skolan själv är en del av lösningen och inte bara ska flytta över problemet på individerna själva eller andra myndigheter, exempelvis Polisen. Det förutsätter att skolor tar detta ansvar och att det finns en struktur för hur ansvaret fördelas, dels inom skolan, dels mellan skola, föräldrar och andra myndigheter. I förlängningen har skolans arbetssätt när det gäller olika former av våld även betydelse för vilket förtroende elever, föräldrar och personal känner för skolan som helhet.

Inledning

Skolan är i dag Sveriges enskilt största arbetsplats. Den utgör också en central del av de allra flesta barns och ungdomars vardag. Att skolan uppfattas som en trygg miljö är därför avgörande för väldigt många människors levnadsförhållanden. Under många år har skolan fokuserat på att förhindra mobbning och kränkningar. Det finns indikationer på att detta arbete delvis varit lyckosamt i så motto att andelen unga som upplever sig utsatta för kränkningar är lågt i Sverige jämfört med andra länder (Danielsson och Sundbaum 2003), att de flesta ungdomar upplever skolan som positiv och att utsattheten för mobbning inte ökar (Skolverket 2007).

Parallellt med denna utveckling har det dock under det senaste decenniet inträffat ett antal allvarliga internationella och svenska händelser av mycket grovt våld i skolmiljö. De mest välkända är dödsskjutningarna i Columbine highschool 1999, Finland 2007 och 2008 och nu senast i Tyskland 2009. I Sverige fick ett fall av dödligt våld med skjutvapen i Bromma gymnasium år 2001 stor uppmärksamhet. Mot bakgrund av dessa och liknande händelser framförs ibland uppfattningen att våldet i skolan ökat och blivit grövre.

I dagsläget saknas en sammanställning av hur vanligt det är med grovt skolvåld i Sverige och om det blivit vanligare. Kunskapsluckor finns också i fråga om hur, var och när våldet oftast inträffar, om det finns grupper som drabbas oftare än andra samt om vilka strategier som används av skolorna för att motverka allvarliga våldshändelser.

Regeringens uppdrag – behovet av en studie om grovt våld i skolan

Mot bakgrund av dödsskjutningen i på Jokelaskolan i Finland år 2007, då åtta människor sköts till döds, och andra grova våldsbrott i skolor fick Brå ett regeringsuppdrag från utbildningsdepartementet *att kartlägga grövre våldsbrott i skolan*. I uppdraget ingår att analysera förekomsten och utvecklingen av det grövre våldet i skolorna. Kartläggningen ska också omfatta en beskrivning av vem som begår det grövre skolvåldet, hur det yttrar sig och vem det riktar sig mot.

En viktig del av uppdraget är vidare att kartlägga skolornas erfarenheter av grövre våld och hur de arbetar för att motverka förekomsten av sådant våld. Brå ombeds också redogöra för internationella erfarenheter av och redovisa goda exempel på brottsförebyggande arbete.

Det våld som ska analyseras i denna rapport är det grävsta fysiska våldet. Ett våld som ofta leder till personskador. Regeringen har gett andra myndigheter i uppdrag att exempelvis sprida kunskap om forskningsbaserade åtgärdsprogram mot mobbning (Skolverket) och att följa

upp hur lagen om förbud mot diskriminering och annan kränkande behandling tillämpas i skolan (Skolverket).

Detta betyder att Brå i denna rapport fokuserar på de våldshändelser i skolan som varit så allvarliga att offret fått uppsöka sjukvård eller att våldet juridiskt sett bedömts som grov misshandel eller våld med dödande uppsåt. Detta är en relativt bred definition av grövre skolvåld. I rapportens olika delar ligger därför tyngdpunkten på lite olika typer av våld, sett till själva allvarligheten. Delvis behandlas även lindrigare former av våld, eftersom det är viktigt för att förstå de sammanhang där grövre våld förekommer och hur det grova våldet kan förebyggas.

Syfte och frågeställningar

Syftet med det uppdrag regeringen gett Brå är att få ökad kunskap om problembilden när det gäller grovt våld i skolan och vad som görs och kan göras för att förebygga detta våld. Brå har valt att fokusera arbetet på tre frågeområden som väl svarar mot uppdragets övergripande syfte. Frågeområdena bildar också utgångspunkt för rapportens olika kapitel:

1. Det grova skolvåldet i siffror

Syftet med kapitlet är att utifrån olika datakällor beskriva det grova skolvåldets omfattning och utveckling. De frågor som besvaras är bland andra:

- Hur vanligt är grovt våld i skolan och hur ser utvecklingen ut?
- Vad kännetecknar de grova skolvåldsfall som inträffat i Sverige?

2. Internationella erfarenheter av att förebygga grovt skolvåld

Att ta lärdom av och sprida internationella erfarenheter av det brottsförebyggande arbetet när det gäller grova våldsbrott i skolmiljö är en viktig del av Brå:s uppdrag. I kapitlet presenteras en genomgång av den internationella forskningslitteraturen om hur man arbetar förebyggande mot grövre våldsbrott i skolan mot bakgrund av följande frågor:

- Hur förhåller sig litteraturen till frågan om att förebygga det allra grövsta skolvåldet i form av så kallade ”skolskjutningar”?
- Vad säger forskningslitteraturen om kopplingarna mellan mobbning och mindre grovt skolvåld, skolans klimat och möjligheterna att förebygga grova våldsbrott i skolan?

3. Den svenska skolans egen bild av grovt skolvåld

Det tredje område som Brå fokuserar på är skolans erfarenheter av akuta våldssituationer och det förebyggande arbete som bedrivs i svenska skolor i dag. Här tas följande frågeställningar upp:

- Hur bedömer elever, lärare, rektorer och andra grupper inom skolan skolornas våldssituation? Hur anser de att skolan hantear de våldshändelser som uppstår?
- Vad gör skolor för att förhindra grövre våldshändelser under skoltid? Vilka hinder, möjligheter och behov av våldsförebyggande insatser ser olika grupper utifrån sin roll i skolan?

Rapporten disponeras enligt frågeområdena ovan och avslutas med ett kapitel som sammanfattar och kopplar de tidigare kapitlens slutsatser till varandra.

Källor om grovt skolvåld

I rapporten används flera olika datamaterial för att beskriva det grova skolvåldet. Våldets omfattning och utveckling analyseras både utifrån tidigare svenska undersökningar och utifrån nya empiriska studier. De nya studierna avser domar mot unga som dömts för grovt våld i skolan åren 1984–2007, ett urval polisanmälningar om våld som inträffat i skolan under 2007, samt Brottsförebyggande rådets Skolundersökning om brott (SUB) och Nationella Trygghetsundersökning (NTU).

Internationella erfarenheter av att förebygga grövre våld i skolmiljö har sammanställts utifrån en genomgång av litteratur som presenteras i först och främst engelskspråkiga forskningsdatabaser.¹ För att beskriva vilka våldsförebyggande åtgärder som dagens svenska skolledare ser som relevanta har Brå genomfört en enkätundersökning. Vidare har ett stort antal intervjuer med elever respektive olika personalgrupper verkssamma i skolan genomförts.

I det följande presenteras kortfattat de olika empiriska materialen. En mer komplett genomgång återfinns i metodbilagan.

Kriminalstatistik – skolvåld finns inte som egen kategori

Den svenska kriminalstatistiken innehåller information över anmälda våldsbrott av olika allvarlighetsgrad samt över misstänkta och lagförda individer. Tyvärr saknas uppgifter som på ett enkelt sätt skiljer ut våldshändelser som inträffat i skolan. Därför har Brå genomfört specialanalyser och ur dessa identifierat de fall som inträffat i skolan. Innan de beskrivs närmare bör dock problemet med våldsbrottens mörkertal påpekas; de allra flesta våldshändelser som inträffar i Sverige kommer aldrig till myndigheternas kännedom. Beräkningar från offerundersökningar antyder att knappt en tredjedel av dem som uppger att de utsatts för våld polisanmält detta. Eftersom rapporten främst fokuserar på det grövre våldet är dock problemet inte lika påtagligt. Forskning visar

¹ Litteratursökningen genomfördes på uppdrag av Brå av Polishögskolans bibliotek i Solna. De sökord som använts och en lista över de databaser som har ingått i sökningen presenteras i rapportens metodbilaga.

nämligen att grövre våldsfall är de som i störst utsträckning kommer till myndigheternas kännedom (Brå 2008d).

Ungdomar som lagförts för de grövsta fallen av skolvåld 1984–2007

Brå har i tidigare projekt gått igenom samtliga domar åren 1984–2007 som avser mord, dråp och försök till dessa brott förövade av 15–17-åringar. Även varannan dom avseende grov misshandel har gått igenom. Uppgifter om var brotten begåtts har registrerats, vilket möjliggör studier av de fall där ungdomar dömts för grovt våld i skolmiljö. En fördel med materialet är att mörkertalet för de grövsta våldsbrotten är lågt. För just dödligt våld är det sannolikt så lågt att det över en längre tidsperiod går att beskriva frekvensen av händelser. En annan stor fördel är att det i domarna finns uppgifter om bakgrunden till våldet, omständigheterna kring händelserna och vilka som varit inblandade. För en utförligare beskrivning materialet, se Granath (2007).

Fritexter ur polisanmälda misshandelsfall som ägt rum i skolan

Som påpekats saknas statistik över polisanmälda fall av skolvåld. Brå har dock utarbetat ett sökverktyg, fritextkodning (FTK), som möjliggör identifiering av specifika brottsituationer i polisanmälningar. Genom att söka på olika kombinationer av ordet ”skola” i anmälningarnas fritexter kan man identifiera misshandel som skett i skolan. Ett problem är dock att det saknas en fastställd mall för vad polisen ska skriva in i fritexten. Därmed innehåller anmälningarna sinsemellan mycket olika information om våldshändelsen. Kvalitetsgranskning av sökmetoden har också visat att man med sökkriteriet ”skola” missar en stor del av misshandelsanmälningar som faktisk rör en händelse i skolan. Materialet ger därför ingen rättvis bild av frekvensen av anmält skolvåld. Däremot kan materialet ge en bild av strukturen på det våld som anmäls.

Totalt analyseras i rapporten 356 misshandelsanmälningar från år 2007, varav polisen rubricerat 20 som grov misshandel. Detta är ett representativt urval av de 1 772 anmälningar om misshandel som skett under skoltid och som innehållit ordet ”skola” i fritexten (för närmare beskrivning av urvalsprocessen, se metodbilagan). Analysen bygger på de beskrivningar av våldshändelserna som gjorts utifrån ett för detta projekt speciellt framtaget kodschema. Till de uppgifter som kodats in hör till exempel relationen mellan offer och gärningsperson, brottsplats, graden av våld, motiv och vuxennärvaro.

Enkätundersökningar med brottsoffer, elever och skolledare

Att beskriva det grövre skolvåldet enbart utifrån händelser kända av rättsväsendet är inte tillräckligt. Bilden måste kompletteras med andra källor. Därför används i kartläggningen flera riksrepresentativa enkät- och intervjumaterial. Det synliggör fler våldshändelser och ger möjlighet att studera samband mellan förekomsten av våld och andra förhållanden, exempelvis skolmiljön.

Skolundersökningen om brott och Nationella trygghetsundersökningen

Sedan år 1995 har Brå återkommande gjort rikstäckande skolundersökningar (SUB) där elever i årskurs nio anonymt besvarar frågor om erfarenhet av brott och andra problembeteenden.² Antalet medverkande elever i varje undersökning är stort (mellan 6 000 och 10 000), vilket innebär att det totala material som kan analyseras är omfattande (närmare 40 000 elever). Undersökningen frågar bland annat om utsatthet för våld utifrån olika aspekter, exempelvis om våldet var lindrigt (vård uppsöktes inte) eller grovt (eleven blev tvungen att besöka sjuksyster, läkare eller tandläkare) och var det skedde. Det senare ger möjlighet att skilja ut just skolvåld. Undersökningen innehåller också uppgifter om elevernas bakgrund och skolsituation, vilket är värdefullt att analysera.

En annan återkommande och rikstäckande offerundersökning som Brå genomför är den Nationella trygghetsundersökningen (NTU).³ Då bland annat 16–19-åringar, vilkas huvudsysselsättning är studier, ingår som en kategori i NTU ges vissa möjligheter att analysera utsattheten för våld i skolan,⁴ åtminstone om materialet från de hittills tre undersökningsåren (2006, 2007 och 2008) slås ihop. De aktuella individerna är emellertid totalt sett relativt få (4 300), varför NTU-materialet här främst används som ett komplement till SUB-materialet. Definitionen av allvarlig misshandel är i NTU i stort densamma som definitionen av grövre våld i SUB. Det handlar alltså om våld som varit så allvarligt att personen uppsökt läkare, sjuksköterska eller tandläkare.

Rektorsenkäten om våldsförebyggande åtgärder

Det tredje enkätmaterial som används i rapporten är en webbenkät till skolledare som tagits fram speciellt för denna undersökning. Avsikten med den är att få en representativ bild av skolors situation när det gäller våld och förebyggande arbete. Webbenkäten skickades i augusti 2008 till 300 rektorer varav 150 arbetade på högstadieskolor och 150 på gymnasieskolor. Den innehöll ett 30-tal frågor kring i huvudsak tre olika teman: Skolornas erfarenheter av olika typer av våld, den grövsta våldshändelsen som inträffat på skolan under läsåret 2007–2008 samt skolornas beredskap för att hantera och förebygga våld i skolmiljön.

Sammanlagt besvarades enkäten av 63 procent (189 av 300) av de tillfrågade. Bortfallet är tämligen jämnt mellan högstadie- och gymnasieskolor, men något fler friskolor än kommunala skolor avstod från att medverka. Tänkbara förklaringar till att vissa avstått från att svara kan vara en särskilt hög arbetsbelastning, eller att man tidigare varit föremål för många enkätundersökningar. Bland dem som svarat kan det finnas

² Fr. o.m. år 2008 samlas data in vart tredje år. För närmare beskrivning, se Brå (2008c).

³ NTU bygger huvudsakligen på telefonintervjuer. För närmare beskrivning, se Brå (2009a).

⁴ Skola och arbetsplats särskiljs inte i NTU. Andelen våldshändelser som uppges ha skett med anledning av ungdomarnas yrke (exempelvis vid helg- eller sommararbete) är dock mindre än en procent. De allra flesta fall i aktuell kategori kan därför antas ha skett i skolan.

en viss överrepresentation av de rektorer som ser frågan om våldsförebyggande arbete som särskilt relevant. Sammantaget torde resultaten från rektorsenkäten med en viss försiktighet i tolkningarna vara generaliserbara för Sveriges högstadie- och gymnasieskolor.

Intervjuer med elever och skolpersonal

Intervjuer används ofta i forskningssammanhang för att förstå hur personer tänker, resonerar och handlar. Metoden anses särskilt lämpad för att begripliggöra människors erfarenheter eller ta sig an ett underutforskat område (Karlsson och Pettersson 2006, Esaiasson m.fl. 2004). I syfte att få kunskap om skolans egna erfarenheter av våld och våldsförebyggande arbete har Brå genomfört kvalitativa gruppintervjuer där framför allt olika grupper inom skolan är representerade. Genom skolans egen bild av det grövre skolvåldet kan man bättre förstå hur och varför skolor agerar eller inte agerar i frågor som rör grövre våld.

Under oktober och november 2008 genomförde Brå 22 halvstrukturerade intervjuer där sammanlagt 76 personer deltog. De flesta intervjuerna var gruppintervjuer med mellan två och åtta deltagare och varade vanligen i en dryg timme. En intervjuguide med ett par teman användes, liksom två stimulimaterial. Det senare bestod av ett fiktivt fall av grövre skolvåld samt en lista med fem förebyggande åtgärder som intervjudeltagarna fick diskutera och resonera om.⁵

Informationsrik men inte generaliserbar källa

Det är varken möjligt eller önskvärt att intervjumaterialet ska ligga till grund för några generella slutsatser om hur våld och förebyggande arbete uppfattas på alla högstadie- och gymnasieskolor. I vårt urval har avsikten istället varit att ge många olika aspekter av skolvåld och våldsförebyggande arbete möjlighet att komma fram.

Det främsta urvalskriteriet för undersökningen var att olika grupper inom skolan skulle vara representerade. Majoriteten av de intervjuade finns inom skolans verksamhet och representerar elever, lärare, rektorer, skolsköterskor, kuratorer och övrig personal såsom skolvårdar, skolbibliotekarier och servicepersonal. De övriga som intervjuades inom ramen för studien är representanter från kommun, polis och socialtjänst som inom sina tjänster har en särskild ingång till frågor rörande våld i skolan. Urvalet täcker också in stora och små skolor, skolor i storstäder och mindre orter samt skolor med olika grad av utsatthet när det gäller våld. Ingen särskild vikt lades vid individuella faktorer men vi kan ändå konstatera att könsfördelningen bland de intervjuade var jämn och att åldersfördelningen av uppenbara skäl var mycket spridd.

⁵ Se Bilaga 7 och 8 för en mer utförlig presentation av intervjuguiden och stimulimaterialen.

Det grova skolvåldet i siffror

Utifrån en rad olika material och källor beskrivs i detta kapitel förekomsten, karaktären och utvecklingen av det grövre våldet i skolorna. Inledningsvis görs en sammanställning av vad tidigare undersökningar visat angående dessa aspekter av den svenska våldsbrottsligheten. Kartläggningen fortsätter sedan med specialstudier av vad domar, polisanmälningar och Brå:s självrapporteringsundersökningar visar när det gäller vilka som oftast begår grovt skolvåld, hur detta våld yttrar sig och vilka som oftast drabbas.

Fokus ligger på våld som lett till fysiska skador eller som kan likställas med grov misshandel eller försök till dödligt våld och som inträffat i skolan. Men eftersom detta grova våld enligt tidigare forskning är ovanligt kommer också andra former av våld att behandlas. Därigenom ökar förståelsen av de sammanhang där grövre våld förekommer och hur det kan förebyggas.

Tidigare forskning om grovt skolvåld i Sverige

Det finns i dag i Sverige en rad undersökningar som analyserat ungdomsvåldets omfattning, karaktär och utveckling. En kort sammanfattning av tillgänglig forskning visar att grovt ungdomsvåld oftast sker mellan unga män, att det vanligen sker i samband med alkoholkonsumtion och efter att den ena parten känt sig kränkt. Vidare visar forskningen att andelen unga som utsätts för allvarligt våld (t.ex. dödligt våld eller våld som leder till vårdbesök) eller som utsätter andra för sådant våld, inte har ökat i Sverige under de senaste decennierna (Johansson 2001, Estrada 2007, Granath 2008, Brå 2008e).

En brist med de flesta tillgängliga studier av ungdomsvåld är dock att de inte fokuserat på det våld unga som begår eller utsätts för i skolan (se dock Estrada 1999). Att Sverige inte har genomlevt en tragedi motsvarande de som inträffat nyligen i Finland står klart. Däremot vet vi mindre om hur pass vanligt förekommande annat allvarligt fysiskt våld är i den svenska skolan och om detta våld har en annan utveckling och struktur än övrigt våld som unga begår eller utsätts för. I det följande görs en kort genomgång av svensk forskning som behandlar omfattningen och utvecklingen av grovt våld i skolan.

Ovanligt med grövre våld än handgemäng enligt tidigare studier

I den första rikstäckande undersökningen av våld i skolan i Sverige (år 1994) framkom att våld i skolan oftare drabbade pojkar än flickor. Omkring tre procent av pojkarna och en procent av flickorna i årskurs 9 uppgav att de blivit slagna i skolan under den senaste terminen på sådant sätt att de behövt söka vård (Lindström 1995). I Weinehalls

(1999) undersökning av gymnasieelevers erfarenheter av våld framkom också att pojkar var väsentligt mer utsatta för grovt våld än flickor.

Motsvarande mönster finns i det polisanmälda skolvåldet där de flesta våldshändelser rör pojkar såväl som gärningspersoner som offer (Granath 1998). Flickor utsätts också oftast av skolvåld från pojkar, men Estrada (1999) visar att i nästan hälften av de polisanmälda skolvåldsfällen som drabbat en flicka under åren 1981–1997 i Stockholm hade våldet utförts av en annan flicka. Gärningspersonen i nämnda Stockholmsmaterial var i genomsnitt ett år äldre än offret.

Estradas analys av polisanmält skolvåld åren 1981–1997 visar också att vapen förekom i ungefär vart tionde fall oavsett tidsperiod (se också Lindström 1995). I hälften av dessa händelser användes vapnet för att skada offret och i den andra hälften för att hota. De vanligaste vapnen i det polisanmälda skolvåldet var olika typer av trubbiga föremål (t.ex. klubbor, pinnar). Stickvapen (knivar) var mer ovanliga. De flesta anmälda skolvåldshändelser kunde karaktäriseras som ”lindriga” eller som ”slagsmål” (knuffar, enstaka knytnävsslag eller enstaka sparkar som inte riktats mot ansikte, se Estrada 1999, s. 114). Grövre våld där offret utsatts för serier av knytnävsslag eller sparkar mot ansikte utgjorde en fjärdedel av det polisanmälda skolvåldet och de mest allvarliga fallen två procent (händelser där våldet fortskridit när offret varit försvarslöst). Motsvarande bedömning av våldets grovhet återfinns i Granaths (1998) studie av polisanmält våld från 26 högstadieskolor.

Det polisanmälda skolvåldet innehåller således, åtminstone fram till 1990-talets slut, få fall av grovt våld.

Skolan sticker inte ut i arbetsmiljöundersökningar

Ett annat sätt att belysa omfattningen av grovt skolvåld är att undersöka utsattheten bland lärare och annan skolpersonal. Sådan kunskap kan fås från registerdata från Informationssystemet om arbetsskador (ISA)⁶ samt från två rikstäckande intervjuundersökningar som Statistiska Centralbyrån (SCB) utför. Dessa två undersökningar kallas *Arbetsmiljöundersökningen* (AMU) respektive *Undersökningen av levnadsförhållanden* (ULF). Det finns också studier från Skolverket och Lärarnas Riksförbund (LR) som fokuserar på lärares utsatthet för våld eller hot.

Både i SCB:s arbetsmiljöundersökningar och i statistik över anmälda arbetsskador är det i stort sett samma näringsgrenar och yrkesgrupper som sticker ut i fråga om yrkesrelaterat våld (Nordin 2000, Estrada, Nilsson och Wikman 2007). Särskilt utsatta yrken bland kvinnor är vård- och omsorgspersonal, socialsekreterare, kuratorer och kassapersonal. För män är det polis och säkerhetspersonal, vård- och omsorgspersonal, fordonsförare och lärare. Skolan står alltså enligt denna stati-

⁶ ISA består av uppgifter om de arbetsskador som anmäls till Försäkringskassan som vidarebefordras till Arbetsmiljöverket där de kodas och registreras i informationssystem om arbetsskador (ISA). Alla arbetsskador med mer än en dags frånvaro ska anmälas av arbetsgivaren.

stik inte för någon större andel av våldshändelserna utan sju av tio anmälningar om arbetsskador orsakade av våld eller hot om våld kom år 2004 från vård och omsorgssektorn (Estrada, Nilsson och Wikman 2007).

Lärarnas utsatthet för våld framstår som högst i grundskolan. I arbetsmiljöundersökningen uppger ungefär dubbelt så många grundskolelärare som gymnasielärare att de utsatts för våld eller hot. Det är något vanligare att manliga lärare, oavsett skolform, uppger att de utsatts. En specialanalys av arbetsskadestatistik visar att det är vanligast att förövarna är elever. Det stämmer också väl överens med forskning som bygger på självrapporterad utsatthet (se t.ex. Weinehall 1999). När våldet utförs av någon annan än en elev handlar det oftast om föräldrar eller utomstående (var tionde anmälan). Våldet från andra än elever drabbar ungefär lika ofta elever som personal i skolan (Arbetsmiljöverket 2008). Lärarna uppger att de oftast utsätts för våld utanför en klassrumssituation, till exempel under rastvakt (LR 2008).

Tidigare kartläggningar pekar på oförändrad omfattning

Estrada (1999) visar att det under 1990-talet sker en gradvis förändring i synen på hur skolan bör agera vid ordningsproblem. Jämfört med 1980-talet framförs allt oftare ståndpunkten att brott ska hanteras av polis och inte av skolan själv. Konsekvensen blir att antalet polisanmälningar av misshandel skolan ökar kraftigt under 1990-talet. Estrada (1999) visar dock att ökningen är koncentrerad till lindriga fall och anmälningar av skolorna själva. Tidigare var det föräldrar och elever som stod för de flesta polisanmälningar. Trots den tydliga ökningen av skolors benägenhet att anmäla våld mellan elever är antalet anmälda fall av grovt våld i princip detsamma under 1990-talet som under 1980-talet. Sammantaget tyder Estradas studie på att det är skolans reaktion på våld i skolan som förändrats snarare än de ungas beteende. Även i en annan specialstudie av polisanmälningar av våld i högstadieskolor (Granath 1998) dras slutsatsen att antalet anmälda brott har mindre att göra med den faktiska omfattningen av våld än den policy som finns i olika skolor.

Att ungas utsatthet för skolvåld inte har ökat under den period då polisanmälningarna ökade kraftigt antyds också av den Nationella skolundersökningen om brott som genomförts bland niondeklassare sedan år 1995 (Brå 2006). Under åren 1995–2005 uppger 5–6 procent av niondeklassarna att de utsatts för våld som föranlett ett vårdbesök (Brå 2006 s. 26–29). Omkring 40 procent av de våldsutsatta eleverna uppger att händelsen inträffade i skolan. Denna andel har varken ökat eller minskat under perioden 1995–2005 (beskrivs mer utförligt nedan).

Även skolpersonalens utsatthet är konstant i tidigare undersökningar

Det yrkesrelaterade våldet mot framför allt kvinnor har ökat sedan början av 1980-talet (Brå 2008e). Ökningen är tydligast i den kvinnodomi-

nerade vård- och omsorgssektorn (Estrada, Nilsson och Wikman 2007). Ser man till antalet anmälningar om arbetsskador som gäller våld mot lärare i grundskolan så har dessa ökat från 58 stycken år 2002 till 103 stycken år 2006 (Arbetsmiljöverket 2008). Bland gymnasielärarna är nivån oförändrad (drygt 20 anmälningar årligen under 2002–2006).

I de olika studier där lärare själva uppger om de utsatts för våld under senaste året framträder dock ingen ökning. Enligt arbetsmiljöundersökningarna (AMU) åren 1995–2005 ligger andelen utsatta för våld eller hot bland dem som arbetar i skolan oförändrat på omkring 15 procent (Jerre 2009). Möjligen uppvisar grundskole- och gymnasielärare skilda trender enligt AMU, men dessa förändringar är inte statistiskt signifikanta (Arbetsmiljöverket 2008). I Skolverkets (2007 s. 17) undersökningar om elevers och lärares attityder till skolan (åren 1997–2006) är det en oförändrad andel av lärarna som uppger att de under senaste året blivit utsatta för våld, hot eller trakasserier på sitt arbete. Motsvarande stabila bild av lärares utsatthet visar de arbetsmiljöundersökningar som Lärarnas Riksförbund genomfört mellan år 2002–2008 (LR 2008). Denna situation – fler anmälningar men oförändrade erfarenheter av våld enligt dem som verkar i skolan – påminner alltså om situationen som framträtt när det gäller våld mot ungdomar i skolan.

Unga som dömts för grovt skolvåld 1984–2007

Ett sätt att studera förekomsten av grövre våldsbrott i skolmiljö är att titta på domar avseende unga som begått grövre våld i skolan. Unga från 15 år och uppåt som deltar i grövre våld i skolan kan ju, liksom vid andra brott, dömas för detta i domstol. Dessa fall kan sedan jämföras med det grövre våld som unga döms för generellt, alltså oavsett var det skett. Med grövre våld menas här grov misshandel samt försök till och fullbordat dödligt våld som förövats av 15–17-åringar. Det handlar alltså om de allra grövsta våldsbrotten som inträffat i svenska skolor.

De flesta grova våldsbrott av unga sker inte i skolan

Grova våldsbrott som unga döms för sker mycket sällan i skolan. Av totalt närmare 700 genomgångna domar från perioden 1984–2007 där 15–17-åringar fällts för grov misshandel eller dödligt våld avser sammanlagt 22 stycken, det vill säga tre procent, händelser i skolan.

Bland dessa 22 domar gäller 17 grov misshandel, och fem gäller försök till mord eller dråp. Ingen dom avser fullbordat dödligt våld. Detta betyder inte att fullbordat dödligt våld aldrig inträffat i svenska skolor. I de få fall som finns, exempelvis den så kallade Brommaskjutningen, finns emellertid inte gärningspersonerna i den aktuella åldern 15–17 år.

Tre typfall

Vilka är då de skolvåldshändelser där unga 15–17 år dömts för grövre våld? Materialet är mycket litet och det är svårt att göra några finfördelade kvantitativa beskrivningar och analyser. Brotten och deras kännetecken kan beskrivas utifrån de fall som faktiskt förekommer och som liknar varandra. Inledningsvis kan nämnas att i samtliga av de 22 skolvåldsfällen är gärningspersonerna pojkar, av vilka omkring hälften är tidigare lagförda för brott eller kända av polis och sociala myndigheter. I grova drag och med något undantag behandlar domarna typiskt sett tre olika slags händelser:

1. En tonårspojke med omfattande tidigare brottslighet beger sig tillsammans med en grupp kamrater till en skola för att där göra upp med en elev som någon i gänget varit i konflikt med eller upplevt sig kränkt av. Gänget ser till att konfrontera offret på skolgården. Offret eller någon i dennes kamratkrets utsätts sedan för grövre slag- eller sparkvåld eller knivstick av mindre livshotande karaktär. Den tonåring som leder det besökande gänget går inte nödvändigtvis själv på den aktuella skolan.
2. En psykiskt labil elev som under kortare eller längre tid upplevt sig kränkt eller mobbad av en enskild elev eller lärare, tar en dag med sig kniv till skolan. När han träffar på eleven eller läraren inne i skolan utsätter han denne för livsfarliga knivhugg eller försök till sådant våld.
3. Två elever, varav den ena tidigare är känd av polis och sociala myndigheter på grund av mindre allvarliga brott, hamnar i närvaro av andra elever i ett plötsligt bråk med varandra. De har ingen tidigare konflikt med varandra och upprinnelsen till bråket är spontan och bagatellartad. Det hela eskalerar dock snabbt från knuffar och slag till att den ena får övertaget och ger den andra så kraftiga slag och sparkar att denne kort svimmar av.

Händelserna som beskrivs i exemplen ovan är var och en ungefär lika vanlig bland de 22 domarna för grovt skolvåld. Därmed markeras vissa skillnader gentemot det grövre våld som unga annars döms för, åtminstone så som detta framträder utifrån analyser av de 700 domar för grov misshandel och dödligt våld förövat av 15–17-åringar som totalt ingår i materialet.

Fler ensamma unga med kniv än vid annat grövre ungdomsvåld

För det första kan det konstateras att våld med kniv är vanligare i skolvåldsfällen än i annat grövre våld som unga döms för. I drygt hälften av de 22 domarna som avser händelser i skolan har de unga gärningsper-

sonerna använt kniv (se tabell 1), medan så är fallet i bara omkring en fjärdedel av fallen totalt sett bland de 700 domarna i materialet. Där dominerar i stället slag- och sparkvåld. Att själva våldet i de få skolvåldsfällen således är av generellt allvarligare slag än vid annat grövre ungdomsvåld beror rimligen inte bara på att tröskeln och möjligheten att dra den unge gärningspersonen inför rätta är högre vid just detta våld. Skillnaden markerar antagligen också att de få straffmyndiga ungdomar som begår grövre våld i skolan, mer än andra våldsamma unga, har planerat brotten eller i vart fall har en hög beredskap att ta till våld.

Våld genom slag eller sparkar mot offret, eller med trubbiga tillhyggen, förekommer också i domarna för grövre skolvåld. Det gör däremot inte skjutvapen. Detta betyder självfallet inte att händelser med skjutvapen aldrig förekommit, men måste rimligen ses som en tydlig indikation på att skjutvapen är synnerligen ovanligt vid skolvåld i Sverige.

Tabell 1. Antal fall med 15–17-åringar dömda för grövre skolvåld (grov misshandel eller försök till mord eller dråp) år 1984–2007, uppdelat på typen av våld mot offret.

Typ av våld	Antal
Knivvåld/stickvapen	12
Slag med trubbigt tillhygge	4
Slag eller sparkar	6
Totalt	22

Även om de tidigare beskrivna typfallen visar att det inte är helt ovanligt att flera unga deltagit i ett och samma fall av grovt skolvåld, framkommer i de flesta domarna (tre fjärdedelar) att det bara är en gärningsperson som utövat våld mot offret. Detta markerar en skillnad gentemot det grova våld som unga i allmänhet döms för. Där är det i över hälften av fallen fler än en gärningsperson som döms för någon form av våld mot offret. Grovt skolvåld tycks alltså i mindre utsträckning än annat grovt ungdomsvåld vara ett gruppfenomen.

Fler grova våldsdåd i grundskolan än i gymnasiet

Drygt hälften av de för skolvåld dömda ungdomarna var 15 år vid brottet. En närmare granskning av skolvåldsdomarna visar också att 15 av 22 avser händelser på högstadieskolor, trots att åldersspannet 15–17 år i större utsträckning avser gymnasieungdomar. Detta stödjer den bild som tidigare forskning gett att våldet i skolmiljön minskar mellan högstadie- och gymnasieåldern.

Våldet i skolfallen har ungefär lika ofta skett inomhus som ute på skolans område. Den lilla andel fall där våldet bestått av slag och sparkar koncentrerar sig till utomhusmiljön. Detta kan vara en effekt av att det inne i skolan finns en högre närvaro av vuxna och elever som kan ingripa, vilket i sin tur mer påverkar de unga som ger sig in i handgemäng än dem som är så bestämda i sitt våld att de använder kniv.

Våldsutövarna kända för brott eller psykiska problem

De unga som dömts för grovt våld i skolan liknar andra unga som döms för grova våldsbrott i så motto att den överväldigande majoriteten är pojkar och de flesta är dessutom kända för brott sedan tidigare. Det senare gäller även för samtliga unga gärningspersoner i de 700 domarna för grövre våldsbrott som gått igenom. Ett antal av pojkarna i skolvåldsfallen bedöms också ha allvarliga psykiska problem vid tiden för brottet eller rättegången. Även om talen är små framstår denna grupp som större i skolvåldsfallen än vad som gäller generellt bland de unga som döms för grövre våld.

Oftast, men inte alltid, är pojkarna själva elever på den aktuella skolan. Vanligen är också de som *utsatts* för våldet pojkar som går på den aktuella skolan. Även lärare eller annan personal förekommer dock som offer. Två av dessa tre fall härrör från skolor med särskild inriktning på elever med inlärningssvårigheter eller neuropsykiatriska funktionshinder. Att lärare eller skolpersonal utsätts för grövre fysiskt våld av ungdomar verkar således i normalfallet vara ovanligt.

Mer personliga motiv än vid annat grövre ungdomsvåld

En tredje omständighet som skiljer skolvåldsfallen från annat grövre våld som unga döms för är att gärningspersoner och offer vid skolvåldet ofta är tidigare bekanta med varandra. I så gott som samtliga av dessa fall känner gärningspersoner och offer varandra sedan tidigare, oavsett om offret är lärare eller elev. Vid annat grövre våld som unga 15–17 år döms för gäller däremot att offren i över hälften av fallen är obekanta med gärningspersonen sedan tidigare.

Den höga andelen bekanta offer i skolvåldsfallen låter ana att motiven bakom händelserna ofta är av personlig karaktär. En översiktlig kategorisering av motiven i domarna visar också att en ”längre tids fiendtligheter” är det vanligaste enskilda motivet i skolfallen. Vid domarna för grövre ungdomsvåld generellt är däremot ”spontan kränkning” det vanligaste enskilda motivet, medan ”längre tids fiendtligheter” bara förekommer i en tiondel av fallen. Skolvåldsfallen tycks alltså oftare än annat grövre ungdomsvåld ha föregåtts av att gärningspersonen sedan tidigare varit osams med offret och därmed kanske planerat brotten.

Bakgrunden kan exempelvis vara bråk som skett i andra sammanhang på fritiden eller att offret tidigare tillrättaviserat gärningspersonen när denne hållit på med brott eller andra oegentligheter på skolan. I några fall framkommer att offret och dennes kamrater under en tid utsatt gärningspersonen för mobbning och trakasserier. Även i de fall där motiven är helt andra än upplevd mobbning, kan det finnas en *indirekt* koppling till mobbning. Det framgår exempelvis i utredningarna bakom flera domar där skolvåldet förövats av unga inne i en kriminell karriär, att dessa gärningspersoner *i lägre åldrar* upplevt sig mobbade. Än mer tydligt är att de har en starkt negativ bild av skolan utifrån svårigheter

att hantera de krav på intellektuella prestationer, koncentration och närvaro som skolan innebär.

Andra motiv och omständigheter vid grövre skolvåld bland yngre?

Att motiven bakom det grövre skolvåldet är mer personliga än vid annat grövre våld bland unga kan mycket väl gälla bara för unga *15 år och uppåt*. För skolvåld förövat av och mot yngre tonåringar, alltså högstadiel elever, kan bilden vara delvis en annan – såväl i fråga om motiv, typ av våld och frekvens. Inte minst verkar våld i skolan vara mer vanligt i förhållande till annat våld i de yngre tonåren. Tidigare forskning har t.ex. visat att drygt 40 procent av alla polisanmälningar om misshandel mot barn 7–14 år rör händelser i skolan (Estrada 1999). Att däremot våld på andra platser dominerar bland de äldre tonåringarna kan sannolikt förklaras bland annat av den betydelse alkoholen får i dessa åldrar.

Svårt att avgöra utvecklingen då det är få fall

En sista viktig aspekt av det grövre skolvåld som unga döms för är utvecklingen över tid. Antalet domar är totalt sett få, varför säkra slutsatser är svåra att dra. Tidigare forskning har också visat att brottskategorierna grov misshandel och mord/dråp ”expanderat” över tid och på 2000-talet kommit att innefatta typer av våldsgärningar som på 1980-talet och i början av 1990-talet klassificerades som andra, lindrigare våldsbrott (Granath 2007). Definitionerna av vad som juridiskt bedöms som grov misshandel eller mordförsök har helt enkelt vidgats under 1990- och 2000-talen. Det innebär att sådana domar svåra att jämföra över tid.

I linje med den utvecklingen är domarna för grov misshandel eller dödligt våld i skolmiljö fler under de senast undersökta sexårsperioderna än under de tidigare. Domarna har dock inte blivit fler i relation till samtliga fall där unga döms för grov misshandel eller mordförsök. Såväl på 1980- och 1990-talen som på 2000-talet utgör skolvåldsfällen omkring 3 procent. Samtidigt är det inte självklart att ökningen av domar för grövre skolvåld ska tolkas som *bara* ett utslag av vidgade definitioner av vad som är grova våldsbrott. Talen är alltför små för att utesluta att inte även den typ av våld som redan på 1980-talet definierades som grov misshandel eller mordförsök har ökat.

Slutsatsen är därför att det är svårt att vare sig påvisa någon ökning av det allra grövsta skolvåldet eller helt utesluta en sådan utveckling. Det kan konstateras att grövre våld i skolan inte är något nytt fenomen, och det tycks heller inte minska.

Polisanmälda fall av grovt skolvåld

Av de våldshändelser som inträffar i skolan är det sannolikt att de allvarligare oftare polisanmäls. Det är därför relevant att studera grövre våld i skolan utifrån polisanmälningar av misshandelshändelser. Genom

informationen i anmälningarna kan det grövre våldet beskrivas, exempelvis i termer av vilka som varit inblandade, hur grovt våldet varit, var våldet ägt rum och om vuxna varit närvarande då våldet inträffat.

Totalt analyseras 336 polisanmälda fall av misshandel och 20 fall av grov misshandel, där det tydligt framgår att våldet ägt rum i grund- eller gymnasieskolan under 2007.⁷ Materialet har ”viktats” så att hälften av händelserna rör vardera kön.⁸ För att ge en bild av hur de polisanmälda misshandelsfallen kan se ut presenteras ett antal fritexter från typiska anmälningar. Texterna har ändrats i vissa stycken så att specifika personer eller skolor inte ska gå att känna igen.

Huvuddelen av anmälningarna rör lindrigare former av våld

Under 2007 var det alltså en mycket liten del av de polisanmälda misshandelsfallen som inträffat i skolan som klassificerades som grov misshandel. Bland de 20 sådana anmälningar som identifierats förekom oftare än i andra misshandelsanmälningar två eller flera gärningspersoner, även om det vanligaste är en gärningsperson och ett offer även i anmälningarna av grov misshandel. I nitton av händelserna var offret en elev och i ett fall en skolpersonal. Samtliga 20 offer uppsökte någon form av sjukvård efter brottet. De flesta drabbades av en serie sparkar eller slag, ibland med någon form av tillhygge. *Anmälan 1* nedan visar hur en av de mer allvarliga händelserna av det anmälda skolvåldet kan se ut.⁹

Anmälan 1: Grov misshandel

Händelse

Anmälarer (läraren) uppger att en obehaglig händelse utspelade sig i träslöjdsalen vid ovanstående tidpunkt. Eleven A försökte att sticka en kniv i magen på en klasskompis. Av någon anledning var A fruktansvärt arg. A tappade kniven men fick snabbt tag i en annan kniv, men då hade läraren X redan hunnit fram och kunde förhindra ett angrepp. Anmälarer uppger att han pratade med A ett par timmar efter händelsen. A var då var helt lugn. Han var dock missnöjd med att ha misslyckats med sitt tidigare angrepp. Han ångrade sig ingenting.

Det hela känns mycket olustigt, vad kommer att hända härnäst?

Från skolan har kontakt tagits med socialen i X kommun angående det inträffade.

Det är oftast användning av vapen som leder till att händelsen rubriceras som grov misshandel. Detta är tydligt när anmälningarna om grov misshandel jämförs med anmälningarna om misshandel av normalgra-

⁷ Att anmälningar om grov misshandel i skolan är många fler än antalet domar (se förgående avsnitt), kan förklaras bl.a. av att tingsrätt senare sätter en annan brottsrubricering, samt att en stor del av de anmälda personerna är under 15 år och därmed inte kan dömas för brott.

⁸ För en utförligare beskrivning av materialet se metodkapitel respektive metodbilagan.

⁹ Anmälan 1, 2, 3 och 4 i kapitlet är typfall och utgår från en samlad bedömning av de samtliga polisanmälningar i materialet. Anmälan 1-4 beskriver således inte enskilda fall.

den. Bland de förra förekommer vapen i närmare hälften av fallen, men bland de senare bara i 15 procent av fallen när pojkar utsatts och i 7 procent när flickor utsatts. Oavsett rubricering är det vanligaste vapnet någon form av hugg- eller slagvapen, som ett träplank, stol eller liknande. Knivar och andra stickvapen är mer ovanliga och skjutvapen står inte omnämnt i någon av anmälningarna. När vapen förekommer är det därutöver sällsynt att det lett till skador hos offret, vilket vi också kan se exempel på i anmälan 1. De fall där offret behövt akutsjukvård är mycket få i materialet.

Våld i skolan rör klart oftast elever

Vuxna som utsätts för våld i skolan är förhållandevis få i de anmälda fallen av skolvåld. Mönstret känns igen från domarna avseende grövre skolvåld (se föregående avsnitt). Det klart vanligaste i anmälningarna är i stället våld mellan elever på den aktuella skolan. Det är ovanligt att gärningspersonerna inte hör till skolan, och när det inträffar handlar det i det aktuella materialet om föräldrar eller andra anhöriga.

I de misshandelsanmälningar där en pojke är offer är det till 97 procent en eller flera pojkar som är gärningspersoner. När flickor utsatts för skolvåld är däremot de anmälda gärningspersonerna lika ofta flickor som pojkar. Enbart i några få av anmälningarna förekommer att flickor gett sig på pojkar. Anmälan 2 nedan är en typisk anmälning om misshandel utifrån vilka som är inblandade och typ av våld.

Anmälan 2: Misshandel

Rektor X anmäler att en elev vid skolan har tillgripit våld mot annan elev under skoltid på skolan.

Brottet

I uppehållsrummet på X-skolan har misshandel skett.

En elev, målsäganden, satt vid en dator. Det var flera högstadiel elever i lokalen.

Den utpekade gick fram till målsäganden och ställde sig vid sidan om honom.

Flera vittnen har sedan sett när den utpekade slog till målsäganden och gick sedan snabbt därifrån.

Även om de allra flesta offer i anmälningarna är elever, har en lika stor del av anmälningarna gjorts av skolan som av offret eller dennes anhöriga. I anmälan 2 är exempelvis personal från skolan anmälare.

Våldet sker oftast när och där vuxna inte är

De platser för våldshändelsen som omnämns är oftast en skolkorridor eller skolgård. Förhållandevis vanligt är också vägen till eller från skolan. Genomgångarna av anmälningarna visar tydligt att våldet mellan elever oftast inträffar när vuxna inte finns i närheten. Det gäller i 75 procent av de anmälningar där sådan information kunnat utläsas (se

tabell 2) och oavsett om pojkar eller flickor är offer. Avsaknaden av närvarande vuxna är allra tydligast när det gäller de händelser som utvecklats till grövre våld (se tabell 2). Även detta mönster gäller såväl när pojkar är offer som när flickor är det.

Tabell 2. Andel misshandelsanmälningar inkl. grov i skolan under 2007, fördelade efter vuxennärvaro och grövre (serie av slag, sparkar eller allvarligare) respektive lindrigare våld (enstaka slag, sparkar eller mindre allvarligt, t.ex. knuffar). Procentandelar.

	Samtliga anmälningar (n=264)	Lindrigt våld (n = 166)	Grövre våld (n = 98)
Inga vuxna närvarande	75 %	72 %	95 %
Minst en vuxen närvarande	25 %	28 %	5 %

Vuxnas närvaro är alltså sannolikt inte bara viktig för att den minskar risken att våld uppstår i första läget, utan också för att närvaron kan avbryta en våldshändelse innan den blir allvarligare. Exempel på just detta finner vi i såväl *Anmälan 1* ovan, som i *Anmälan 3* nedan.

Anmälan 3: Misshandel

Brottet

Förälder anmäler att hennes dotter A blev sparkad i skolan.

Händelse

A går på X-skolan och har varit utsatt av B som går i 9:an, tidigare. Händelsen polisanmäldes. Därefter har det varit lugnt, fram till ovan angivet datum, då B kom helt hysterisk mot A som satt på golvet i en av skolans korridorer. Helt utan anledning sparkades A på smalbenet. A reste sig omedelbart upp och en lärare fick lov att ta tag i B och be henne sluta.

A har ett blåmärke på vänster smalben.

Våldet ofta kopplat till tidigare kränkningar

Då informationen i anmälningarna är begränsad är det svårt att avgöra vad som är de bakomliggande orsakerna till händelserna. En viktig fråga är exempelvis hur ofta mobbning eller tidigare konflikter är kopplat till våldet, så som ofta visade sig vara fallet när det gäller domar för grövre skolvåld (se föregående avsnitt). En annan fråga är om skolorna haft vetskap om konflikterna. Detta är svårt att besvara utifrån anmälningarna eftersom sådan information inte alltid skrivs ned. *Anmälan 4* visar dock hur en händelse där det funnits tidigare konflikter kan se ut.

Anmälan 4: Misshandel

Brottet

A går i klass 7 på X-skolan. Angiven tid befann han sig på skolgården tillsammans med en kompis, också årskurs 7. Bakom dem fanns tre killar från klass 9 som kastade vattenballonger. En av de tre killarna som går i klass 9 började kasta vattenballongerna på A. A frågade då "varför kastar du".

Killen i åk 9 B svarade "skall jag slå dig som innan" Efter detta gav han A ett knytnävsslag som träffade över vänster öga. A föll i marken av slaget.

A:s pappa var med vid anmälningstillfället, han uppgav att A tidigare blivit misshandlad av samma kille på skolan.

Vid ett tillfälle var A på sjukhuset och blev tejpade över ett öga efter slag av B. A:s pappa har varit i kontakt med B:s föräldrar, även med personal på skolan som då säger att B är ett stort problem, de hänvisar dock bara till polisen.

Vid anmälningstillfället hade A en bula i pannan över höger öga.

Han har varit hos skolsköterskan som dokumenterat skadan.

Vad som trots allt går att utläsa ur materialet är att det inte är ovanligt att de som utsatts för våld drabbats tidigare, eller att det åtminstone förekommit en konflikt mellan de inblandade i bråket. Detta gällde i omkring en tredjedel (87 av 239) av de anmälningar där det fanns någon sådan beskrivning av bakgrunden. I vilken utsträckning skolan känt till konflikterna finns tyvärr inga tillförlitliga uppgifter om. I *Anmälan 4* är dock konflikten uppenbart känd, men svår att bemästra för skolan som hänvisar till polisen.

Självrapporterad utsatthet för grövre skolvåld

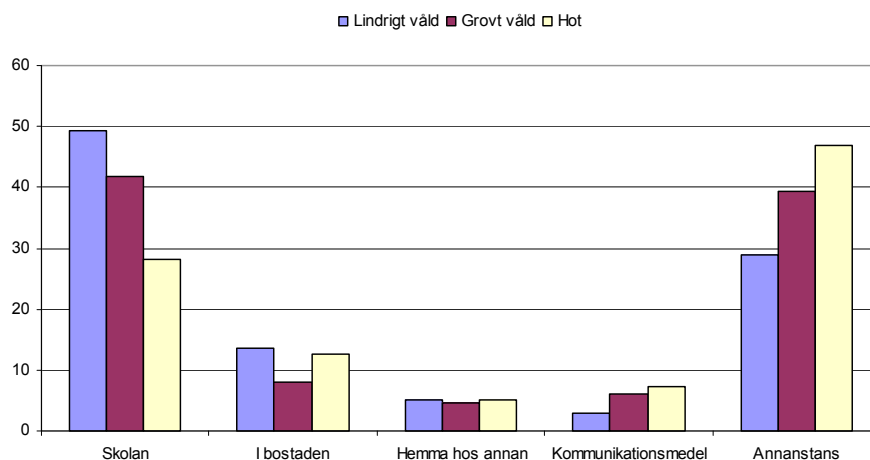
I detta avsnitt går vi vidare och undersöker våld i skolan utifrån de erfarenheter ungdomar uppgett i de stora självdeklarationsundersökningar som Brå återkommande genomför. Framst är det skolundersökningen om brott (SUB) som analyseras. Även uppgifter från Brå:s årligen genomförda Nationella trygghetsundersökning (NTU), där ett stort antal svenskar i olika åldrar svarar på frågor om utsatthet och oro för brott, används. En stor fördel med den aktuella typen av material är att vi inte behöver begränsa oss till de fall som blir polisanmälda och att vi får mer information om utvecklingen av det våld som drabbar eleverna. Betydelsefullt är att vi också kan analysera den relation som finns mellan lindrigare former av grovt våld, kränkningar och mobbning samt den skolmiljö eleverna upplever.

En viktig anmärkning är att begreppet grövre våld i SUB och NTU inte följer samma definition som grov misshandel i domar och polisanmälningar. Definitionen är med all sannolikhet bredare, eftersom det våld som kategoriserats som "grövre" eller "allvarligare" i SUB respektive NTU är sådant våld som lett till att de svarande uppsökt sjukvård. Detta innebär inte nödvändigtvis att våldshändelsen rent juridiskt defi-

nieras som grov misshandel. Med ”grövre våld i skolan” menas i detta avsnitt alltså ett bredare spektra av händelser än i de föregående.

Minst 2 000 nior utsätts varje år för grövre våld i skolan

Av SUB framgår att drygt 20 procent av niondeklassarna utsattes för lindrigt våld under perioden 1995–2005, 11 procent för allvarliga hot samt 5,6 procent för grövre våld (alltså våld som lett till vårdbesök). Av figur 1 framgår att en stor del (drygt 40 procent) av det våld eleverna uppgett att de utsätts för sker i skolan.¹⁰ Ungefär lika vanligt är att eleven uppgett att våldet inträffat ”någon annanstans”. Det handlar då om olika platser som ungdomar vistas på under fritiden, exempelvis på disco, fritidsgård och gatan. Det grova våldet inträffar mer sällan i den egna bostaden, annans bostad eller på kommunikationsmedel.

Figur 1. Var den senaste vålds- eller hothändelsen inträffade. Procent av de utsatta niondeklassarna i SUB. 1995–2005.

De i genomsnitt två procent av niondeklassarna som under perioden 1995–2005 uppgett att den senaste grova våldshändelsen de utsatts för skedde i skolan, motsvarar drygt 2 000 individer varje år. Analysens fokus kommer framöver att ligga på dessa elever. När det i rapporten hänvisas till ”andelen elever utsatta för grövre våld i skolan” avses alltså den grupp som utsatts för grövre våld det senaste året och *där den senaste* sådana händelsen skedde i skolan. Detta eftersom det bara är för den senaste våldshändelsen som vi har uppgift om var den skett.

Med denna avgränsning missas sannolikt ett antal individer som utsatts för grövre våld i skolan men som det senaste året även utsatts för grövre våld på annan plats och uppgett detta som den senaste händel-

¹⁰ Avser var den senaste våldshändelsen uppgavs ha skett.

sen.¹¹ Den totala nivån på utsattheten för grövre skolvåld ligger därför sannolikt något högre än 2 procent.

SUB-materialet ger inga mer exakta beskrivningar av vad det grövre våldet har bestått i (vapen, antal gärningspersoner etc.) än att det lett till uppsökande av sjukvård. Utifrån NTU kan dock konstateras att det generellt bland de unga som utsatts för misshandel i skolan (allvarlig eller inte)¹² är ovanligt att vapen förekommit (10 procent av händelserna) och att det sällan varit flera gärningspersoner inblandade (28 procent av händelserna). Fler än en gärningsperson var enligt NTU betydligt vanligare (46 procent) när unga misshandlats på andra platser än skolan. Det pekar liksom resultaten i föregående avsnitt på att våld i skolan mindre än annat ungdomsvåld är ett gruppfenomen.

En liten del av det grövre skolvåldet blir polisanmält

Det grövre våld som niondeklassarna utsätts för tycks relativt sällan komma till polisens kännedom. Totalt handlar det enligt SUB om knappt var femte av händelserna. Det är klart mindre än det som gäller för den äldre befolkningen (Brå 2008b). Det är också mindre än för det ungdomsvåld som sker på allmänna kommunikationsmedel eller annanstans, exempelvis gata eller festlokal (se bilaga 1, figur A). I stället ligger anmälningsbenägenheten för det grövre våldet i skolan mer i nivå med vad som gäller för våld i privata bostäder. Även NTU visar på en något lägre anmälningsbenägenhet för skolvåld än för våld på andra platser.¹³

Flera förklaringar kan finnas till den förhållandevis låga anmälningsbenägenheten för händelserna i skolan. För det första är anmälningsbenägenheten generellt lägre för våld mellan bekanta (som oftast är fallet i skolan) än mellan obekanta (Brå 2008d). För det andra kan våldet i skolan oavsett de fysiska konsekvenserna *upplevas* mer bagatellartat än annat våld. I NTU är det vanligare vid skolvåld än vid våld på andra platser att den uppgivna orsaken till att inte ha polisanmält är att händelsen upplevs som en bagatell eller småsak. För det tredje kan närheten till skolsjukvården göra att fler som utsätts för våld i skolan söker sjukvård jämfört med dem som utsätts på offentliga platser, oberoende av våldets fysiska farlighet. Eftersom grovt våld i SUB-materialet samtidigt definieras som våld som lett till att man uppsökt sjukvård, kan alltså kategorin grovt våld i skolan innehålla lindrigare händelser än exempelvis grovt våld på kommunikationsmedel.

¹¹ Det torde handla om en relativt liten grupp, eftersom de som utsatts två eller fler gånger och uppgett att det senaste skedde på annat ställe än skolan totalt inte uppgår till mer än 1,4 procent av alla elever. Det vore i sin tur orimligt om *alla dessa* vid de tidigare tillfällena utsatts på skolan. Det är därför adekvat att avgränsa "andelen elever utsatta för grövre våld" så som görs.

¹² Det totala antalet utsatta för skolvåld i NTU är för litet (14 individer) för att en avgränsning till bara grövre våld ska vara möjlig.

¹³ Av misshandelsfallen mot 16-19-åringar uppges 24 procent av fallen som skett i skolan vara polisanmälda jämfört med 29 procent för de fall som skett utanför skolan.

Vissa elevgrupper drabbas oftare än andra av grövre skolvåld

Ett välkänt faktum inom kriminologin är att utsattheten för brott är ojämnt fördelad mellan olika grupper. Ungdomar utsätts exempelvis oftare för våld än vuxna, och bland ungdomarna drabbas pojkar oftare än flickor. Ett annat mönster är att utsattheten för brott är högre i grupper med små sociala och ekonomiska resurser än i grupper med större resurser (Estrada och Nilsson 2007).

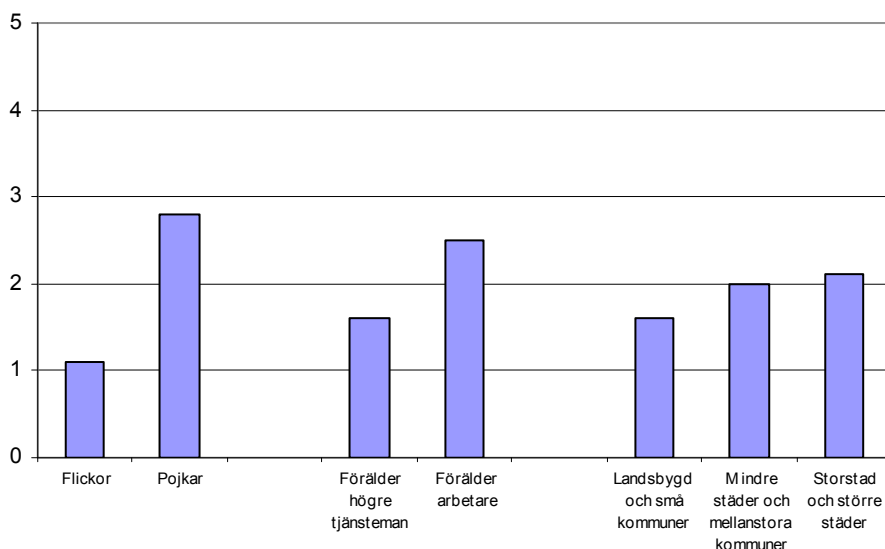
Det är främst pojkar i grundskoleåldern som är inblandade i skolvåld

Även när det gäller grövre skolvåld tycks yngre personer vara mer utsatta än äldre, åtminstone inom ungdomsspannet 14–19 år. Niondeklassarna i SUB-materialet rapporterar i högre omfattning än 16–19-åringarna i NTU att de utsätts för grövre våld i skolan (5,6 jämfört med 0,3 procent). Detta stöder resultaten i tidigare avsnitt och den refererade forskningen som pekar på att både grövre och lindrigare våld är vanligare i högstadiet än i gymnasiet. När NTU-uppgifterna studeras närmare framgår också att 80 procent av offren fyllde 15 eller 16 år året för misshandeln. För cirka 70 procent av händelserna uppges att även gärningspersonen var i åldern 14–16 år vid tillfället för misshandeln.

Enligt både SUB och NTU utsätts pojkar för våld ungefär dubbelt så ofta som flickor. Utifrån SUB är skillnaden ännu större när det kommer till grövre våld (se figur 2). I NTU är också de flesta (90 procent) uppgivna gärningspersonerna vid våldet pojkar eller män. Oftast uppges de vara bekanta med offret.

Elever från arbetarhem utsätts något oftare än andra

SUB-materialet visar också att de niondeklassare vars föräldrar kategoriseras som arbetare tenderar att utsättas oftare än de vars föräldrar är högre tjänstemän (se figur 2). Även när det gäller andra mått på sociala och ekonomiska resurser, såsom om ungdomarna bor i villa/radhus eller lägenhet respektive om de bor med båda eller bara en av de biologiska föräldrarna, finns vissa skillnader i andelen utsatta för grövre skolvåld enligt SUB-materialet (se bilaga 1, figur B).

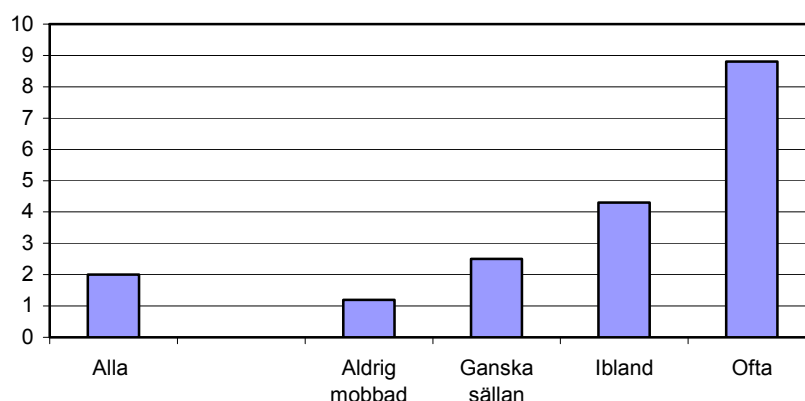

Figur 2. Andel elever i ÅK 9 utsatta för grövre skolvåld det senaste året, uppdelat efter kön, föräldrars yrke samt typ av bostadsort. Genomsnitt för åren 1995–2005.

Ett annat vanligt mönster när det gäller brottslighet är att den är högre i storstäder än i glesbygd. Utsattheten för grövre våld generellt bland niondeklassare har exempelvis visats ligga signifikant högre i storstads-länen Stockholm och Skåne än i övriga län i Sverige (Brå 2007). Av figur 2 framgår emellertid att skillnaderna i utsatthet för grövre våld i skolan är mycket små utifrån om ungdomarna bor på mindre orter, mellanstora orter eller i storstadsområden.

Mobbning och skolmiljö viktiga förklaringar till förekomsten av grovt skolvåld

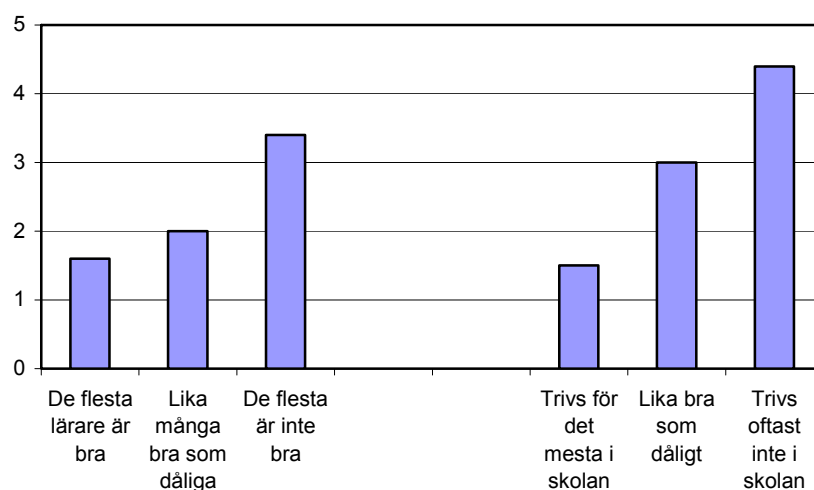
Omkring var tionde pojke och flicka i årskurs nio uppger att de ibland eller ofta utsatts för mobbning (Brå 2006). Som framgår av figur 3 kan vi också se en tydlig tendens där förekomsten av grövre skolvåld är högre ju oftare elever uppger att de utsatts för mobbning. Mönstret är likadant för pojkar och flickor (visas ej i figur). Nästan var tionde av de elever som uppger att de ofta blir mobbade har också uppgett att de drabbats av grövre skolvåld under det senaste året mot en av hundra av dem som aldrig blivit mobbade.

Figur 3. Andel elever i ÅK 9 som uppgett att de utsatts för grövre våldshändelser i skolan. Totalt samt uppdelat efter utsatthet för mobbning. 1995–2005.

Skolväldet drabbar alltså elever ojämnt också utifrån hur ofta de mobbats. Denna koppling gör det relevant att se närmare på andra förhållanden som handlar om den miljö som de utsatta eleverna befinner sig i. Dessa förhållanden är inte minst intressanta eftersom vuxenvärlden har en större potential att påverka dem.

Av uppenbart intresse är därför uppgifter från eleverna som berör hur de uppfattar sina lärare och hur de rent generellt trivs i skolan samt slutligen hur de upplever förekomsten av mobbning i sina skolor. En närmare granskning visar att det enligt niondeklassarna finns ett klart samband mellan den upplevda kvaliteten på lärarna, deras trivsel i skolan och utsattheten för grovt skolväld (figur 4).

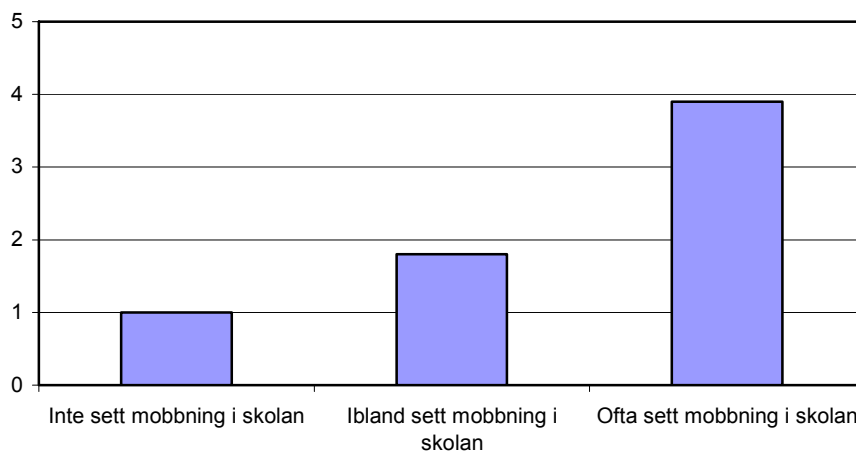
Figur 4. Andel elever i ÅK 9 som uppgett att de utsatts för grövre våldshändelser i skolan. Totalt samt uppdelat efter uppfattning om lärare och skoltrivsel. 1995–2005.

Skolmiljön viktig förklaring oberoende av om eleverna själva mobbats

Att elever som uppfattar de flesta lärare som dåliga och som inte trivs i skolan också oftare utsatts för grovt skolvåld kan vid ett första påseende uppfattas som helt självklart. Det är ju rimligt att utsattheten för en allvarlig våldshändelse leder till att man kommer att trivas sämre och att man också upplever att man inte får stöd av sina lärare. Det vill säga att vad dessa elever ger uttryck för skulle inte främst kunna ses som en beskrivning av en dålig skolsituation utan snarare tolkas som en känsla av frustration orsakad av det våld de utsatts för.

Men det är också rimligt att tänka sig ett omvänt samband. Vi såg ovan att de elever som utsatts för mobbning mycket oftare än andra också utsatts för grövre skolvåld. Att själv vara utsatt för en pågående mobbning leder rimligen till dålig skoltrivsel och en uppfattning om att lärarna inte är bra eftersom de verkar i en skola som inte förmår förhindra mobbning. Utsattheten för grovt skolvåld följer i en sådan situation av det faktum att mobbningsspiralen inte uppmärksammas eller förhindrats av skolan. Med andra ord – den beskrivning som de utsatta eleverna ger av svaga lärare och dålig skoltrivsel svarar kanske mot just en sådan skolmiljö.

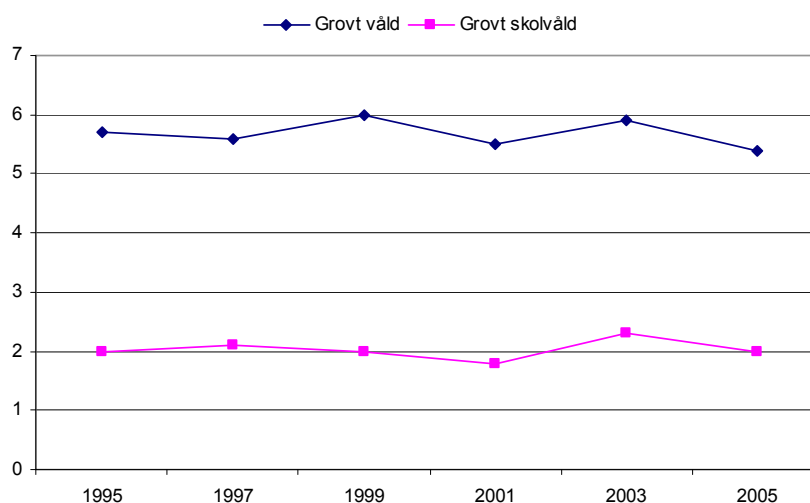
Rimligheten i denna tolkning kan prövas genom att vi i skolundersökningen också frågar eleverna om förekomsten av mobbning mer generellt i deras skola. I figur 5 särredovisas erfarenheterna av grövre våld från de elever som själva inte utsatts för mobbning, men uppdelat utifrån hur ofta de upplever att mobbning förekommer på deras skola. Detta kontrollerar för att det inte bara är en känsla av att mobbning förekommer för att man själv utsatts för det. Det blir då tydligt att risken att utsättas för grövre skolvåld är högre för dem som uppgett att de ofta sett mobbning i sin skola oavsett om de själva mobbats eller inte.

Figur 5. Andel elever i ÅK 9 som *inte själva utsatts för mobbning* men erfarit grövre våld i skolan, Uppdelat efter uppfattning om av mobbning i skolan. 1995–2005.

Det grövre skolvåldets omfattning oförändrad över tid

Forskningen är överens om att våldsutvecklingen är svår att följa då mycket av det våld som inträffar i Sverige aldrig kommer till myndigheternas kännedom (Brå 2008e). Genom skolundersökningen kan vi emellertid beskriva det våld som eleverna utsatts för utan att behöva begränsa oss till den mindre andel fall som polisanmälts. Av figur 6 framgår att andelen niondeklassare som uppger att de utsatts för grövre våld under senaste året inte har ökat sedan år 1995. Detta gäller både det grova våldet totalt och de händelser som inträffat i skolan samt såväl pojkar som flickor. Oavsett undersökningsår är det ungefär 2 procent av eleverna som uppger att den senaste grövre våldshändelsen inträffade i skolan (flickor drygt 1 procent och pojkar knappt 3 procent).

Figur 6. Andel elever totalt utsatta för grövre våld respektive andel som uppgett att senaste händelsen inträffat i skolan. 1995–2005.

Skolvåldet i siffror – en sammanfattning

Analyserna i detta kapitel pekar på att grovt våld i skolan är mycket ovanligt. Genomgången av domar av grov misshandel, dödligt våld och mordförsök bland 15–17-åringar de senaste 25 åren visar att de allvarligaste våldshändelserna i vårt samhälle allra oftast sker på andra ställen och tider. Genom att också innefatta mer vanligt misshandelsvåld, exempelvis våld som lett till skador som behandlats av vårdpersonal, framgår dock att det förekommer en hel del våld i skolan, inte minst bland elever, och då oftast pojkar, på högstadiet.

Detta våld utförs sällan med vapen eller av flera gärningspersoner som angriper ett offer. Skjutvapen är över huvud taget extremt ovanligt i svenskt skolvåld. Enligt de uppgifter som elever och lärare lämnar i olika frågeundersökningar finns det heller inget som tyder på att om-

fattningen av våld i skolan skulle ha ökat under senare år. Noterbart är emellertid att de flesta våldshändelser som elever utsätts för, även sådana som lett till uppsökande av sjukvård, inte blir polisanmälda.

Därför sker de allra grövsta våldsbrotten sällan i skolan

Den svenska skolan är alltså en miljö som för de allra flesta elever, och då i synnerhet de äldre, snarare minskar än ökar riskerna att drabbas av grovt våld. Utifrån en kriminologisk förståelse av våld är detta inte särskilt konstigt. För det första har den grövre våldsbrottsligheten bland unga i Sverige en tydlig koppling till alkohol (se t.ex. Lenke 2007, Fondén 2007). Ur detta perspektiv är det logiskt att det bara är en mindre del av de grova våldsbrotten som sker i skolan, eftersom det inte är där ungdomar rör sig när de är berusade.

För det andra har det i flera undersökningar, både äldre och nyare, visat sig att de ungdomar som begår många och grövre brott påfallande ofta har problem med skolgången och i många fall helt hoppat av skolan vid tiden för det grövsta våldsbrottet (Olofsson 1971, Granath 2006). De unga som begår och döms för de grövsta våldsbrotten tycks alltså till stor del vara sådana som tillbringar liten del av sin tid i skolan. Det är då naturligt att våldsbrotten oftast inträffar på andra platser.

En tredje omständighet som kan förklara den förhållandevis låga nivån av grova våldsbrott i skolan är den vuxenkontroll som finns som en naturlig del i skolan. Till skillnad från vissa offentliga miljöer på kvällstid finns i skolan ett antal vuxna som övervakar och har ansvar för den miljö eleverna vistas i. Det kan bidra till att konflikter och bråk inte lika ofta trappas upp till våld eller att någon snabbt ingriper mot våldet när det väl sker. Båda dessa förhållanden stöds av analysen av misshandelsanmälningar. Resultaten visade att de flesta våldshändelser som inträffat i skolan skett när vuxna inte funnits i närheten respektive att det var vanligt att vuxna i skolan ingrep och stoppade en pågående misshandel. Erfarenheter från USA visar att ungdomar som är vana att hamna i våldsamma bråk på fritiden upplever skolan som en slags fredad zon tack vare de vuxnas närvaro (Capozzoli och McVey 2000).

Skolmiljö och mobbning hänger samman med våldets förekomst

Resultaten visar på en koppling mellan nivåerna av våld i skolan, mobbning och elevernas upplevelse av skolmiljön i allmänhet. En av tio elever som uppger att de mobbats har utsatts för grovt skolvåld, mot en av hundra elever som inte upplevt mobbning. Överrisken för dem som utsätts för mobbning är därmed påtaglig. Det finns alltså anledning att förvänta sig att en fokusering på även ”lindrigare” former av kränkningar, hot och mobbning har förutsättningar att också begränsa elevers risk att utsättas för grövre former av våld.

Hur väl detta görs i skolorna varierar, och det är inget som studerats närmare i denna rapport. Klart är emellertid att de elever som uppger att de flesta lärare är bra och upplever trivsel i skolan, också är klart

mindre utsatta för våld. Detta tycks inte bara återspegla elevens egen situation. Resultaten visar att det finns en koppling mellan omfattningen av skolvåld och hur miljön i skolorna är. Oavsett elevens egen utsatthet för mobbning är risken väsentligt högre att utsättas för våld för de niondeklassare som uppgett att de går i skolor där det förekommer mycket mobbning. I de följande avsnitten i denna rapport kommer detta förhållande att ytterligare belysas och problematiseras.

Internationella erfarenheter av att förebygga grovt skolvåld

Den internationella forskningslitteraturen om våld och våldsprevention är omfattande. Den täcker alltifrån diskussioner om de samhälleliga, sociala, psykosociala och neurobiologiska faktorer som anses ligga bakom våldet till beskrivningar, utvärderingar och så kallade metaanalyser av en uppsjö av våldsförebyggande strategier, program och åtgärder. I det här kapitlet presenteras en sammanställning som i första hand bygger på den del av litteraturen där det diskuteras hur man ska göra för att förebygga våld i skolan. Litteratursökningen har genomförts i första hand i engelskspråkiga forskningsdatabaser, vilket av naturliga skäl innebär en övervikt i genomgången för anglosaxiska, och i synnerhet amerikanska, studier.

I början av presentationen läggs huvudfokus vid att beskriva hur forskningen förhåller sig till frågan om att förebygga det allra grävsta skolvåldet i form av så kallade "skolskjutningar". Fokus läggs här vid faktorer som skolan själv lär kunna påverka och inte vid saker som tillgång till skjutvapen bland ungdomar, en i sig mycket viktig bidragande orsak, eller våldet i media, som också diskuteras i litteraturen, men som till stora delar ligger utanför ramarna för skolans inflytande. Diskussionen kretsar först och främst kring för- och nackdelar med två olika inriktningar: så kallad "elevprofilering" och "hotbedömning".

Det kommer emellertid att framgå att det övergripande klimatet i skolan, och de insatser som görs för att minska förekomsten av mindre grova våldshandlingar och mobbning spelar en central roll för möjligheterna att minska risken för alla former av skolvåld, inklusive den typen av exceptionella våldshändelser som har bevittnats bland annat i USA och Finland. Det innebär att åtgärder som i första hand syftar till att förebygga mobbning och mindre grova våldshändelser också bör räknas som en viktig del i att arbeta preventivt mot risken att drabbas av det allra grävsta skolvåldet.

Det grävsta skolvåldet – forskningen om dödsskjutningar

I forskningslitteraturen om så kallade skolskjutningar i USA skiljer man mellan två "typer" av dödligt skolvåld. Moore m. fl. (2003) beskriver exempelvis den ena typen som en "äldre" variant, som först och främst har drabbat skolor i utsatta innerstadsområden i USAs storstäder och som dominerade bilden fram till mitten av 1990-talet. Den upplevdes oftast som en förlängning av det våld med skjutvapen som förekom i skolornas närområden. Den här typen av dödligt skolvåld har ansetts kunna förstås utifrån välkända förklaringsfaktorer för grovt våld mer

generellt, bland annat fattigdom, etnisk segregering och narkotikahandelns dynamik. Vidare handlade dessa skolskjutningar oftast om specifika dispyter mellan individer, som andra i skolan många gånger kände till, och gärningsmännen kännetecknades oftast av erkända riskfaktorer för våld, exempelvis tidigare registrerad kriminalitet, gängmedlemskap eller umgänge på annat sätt med brottsbelastade kamrater (jfr McGee och DeBernado 1999, Hagan m.fl. 2002). Omfattningen av denna typ av dödligt skolvåld började avta omkring 1993, i linje med en minskning av den grova våldsbrottsligheten i USA i övrigt (t.ex. Moore m.fl. 2003).

Den andra typen av dödligt skolvåld tog sig uttryck i en serie skolskjutningar i amerikanska förortsskolor och skolor på landsbygden, som väckte väldigt stor uppmärksamhet både i USA och runt om i världen, i första hand mellan åren 1997 och 1999.

Den omfattande uppmärksamheten kring den här ”nya” varianten av skolskjutningar berodde först och främst på att skjutningarna ofta drabbade flera offer samtidigt, men också på att händelserna inte stämde in på de ”förväntade” förklaringsfaktorerna för dödligt skolvåld. Bland annat befann sig de drabbade skolorna ofta i ekonomiskt framgångsrika medelklassområden, med högt socialt kapital och låga nivåer av våld och kriminalitet. Och även om gärningsmännen kände sig förorättade eller kränkta, handlade det i dessa fall om en mer allmän och abstrakt känsla av att vara angripen av andra, snarare än om ett specifikt hot från en viss individ. Till skillnad från de dispyter som beskrivits i samband med den förra typen av dödligt skolvåld kände omgivningen dessutom ofta inte till de kränkningar som upplevts av de ungdomar som begick den här ”nya” typen av skolskjutningar (t.ex. Vossekuil m.fl. 2002, Moore m.fl. 2003).¹⁴

De ”nya” förövarna stämde inte in på bilden av den grova våldsbrottslingen

Den kanske mest oroväckande faktorn var dock att gärningsmännen i den här ”nya” typen av skolskjutningar inte stämde in på den vedertagna bilden av vilka ungdomar som förväntas begå grova våldshandlingar. Visserligen var samtliga gärningspersoner av manligt kön, och en del uppvisade kännetecken som har identifierats i litteraturen som riskfaktorer för delaktighet i grövre våld, exempelvis tidigare kriminalitet och umgänge med brottsliga kamrater. Men många uppvisade i stället kännetecken som snarare har beskrivits som skyddsfaktorer.

¹⁴ Den bild som här presenteras av en ”äldre” respektive en ”nyare” typ av skolskjutning i USA innebär en avsiktlig förenkling av en mer komplex verklighet. Dödliga våldsdåd i skolan med flera offer hade förekommit i USA långt innan 1997, och dödliga våldsdåd med ett enda offer fortsatte att överväga antalsmässigt in i slutet på 1990-talet. Från strax före mitten av 1990-talet började dock dåden med ett enda offer att minska i omfattning, medan skolskjutningarna med flera offer visade på en ökande trend (se t.ex. Andersson m.fl. 2001).

Ofta kom de här gärningsmännen från stabila familjeförhållanden. De hade också varit framgångsrika i skolan och flertalet umgicks i första hand med konventionella, icke-brottsbelastade kamrater. Många av dem hade aldrig eller sällan hamnat i någon form av konflikt med de vuxna i skolan och även om många av gärningsmännen upptäcktes lida av psykiska problem *efter* att de begått våldsdåden, hade dessa problem i endast relativt få fall både uppmärksammats och lett till åtgärder innan skjutningarna ägde rum (t.ex. Harding m.fl. 2002, Vossekuil m.fl. 2002).

Avsaknaden i så många fall av en tidigare historia av antisocialt utagerande beteende, samt det faktum att skolorna inte hade lagt märke till de psykiska problem som många av gärningsmännen senare upptäcktes lida av, har lett vissa till att beskriva de här individerna som ”osynliga unga” (t.ex. Bender m.fl. 2001). Detta var någonting som togs fasta på i samband med de första försöken att hitta sätt att förebygga framtida skolskjutningar av den här typen.

Försök att identifiera framtidens våldsverkare – elevprofileringsansatsen

Ett tidigt förslag i samband med försök att minska risken för skolskjutningar var att man skulle förbättra möjligheterna att i ett tidigt skede identifiera de barn och ungdomar som befann sig i riskzonen för att begå denna typ av våldshandlingar (t.ex. Bender m.fl. 2001, Cornell 2004). I detta syfte publicerades olika listor över så kallade ”varnings-tecken” som skulle känneteckna ungdomar som kan tänkas begå dödliga våldsdåd (t.ex. APA 1996, Dwyer m.fl. 1998, National School Safety Center 1998). Det handlade om en så kallad profileringsansats där våldsprevention i skolorna skulle bygga på att man utifrån varningstecknen identifierade potentiellt våldsamma ungdomar och satte in åtgärder innan personerna hann begå några allvarliga våldsbrott (t.ex. Sewell och Mendehsohn 2000, Cornell 2006, CSPV 2008).

Viktiga problem med profileringsansatsen

Ett antal viktiga problem har emellertid uppmärksammats i samband med profileringsansatsen. För det första har man slagit fast att de ungdomar som begått den här typen av våldsdåd är väldigt olika. Det innebär att det helt enkelt inte finns en användbar ”profil” över elever som begår de grövsta våldsbrotten i skolan (Fein m.fl. 2002, Cornell 2006). Vidare menar forskningen att det inte var någon slump att de psykiska problem som många av gärningsmännen senare upptäcktes lida av ofta gick ouppmärksammade tills skjutningarna hade ägt rum. Det beror på att det kan vara mycket svårt att upptäcka psykiska sjukdomar hos barn, inte minst på grund av att tillstånd som klinisk depression eller schizofreni oftast är på ett tidigt stadium i dessa åldrar och det saknas

en del av de mer synliga symtomen, som ofta visar sig först något senare i livet (Newman m.fl. 2004).

I övrigt har man noterat att många av de varningstecken som beskrivs i de publicerade listorna är relativt vanliga bland ungdomar (t.ex. "tidigare skolkat", "ökad drog- eller alkoholkonsumtion", "varit offer för våld"), samtidigt som de våldsdåd som ska förebyggas är extremt sällsynta. Forskare har därför menat att även om checklistorna mycket väl kan beskriva den lilla grupp som hittills har begått skolskjutningar, så passar de också in på väldigt många fler ungdomar som inte är våldsamma (t.ex. Sewell och Mendelsohn 2000, Burns m.fl. 2001, Delizonna m.fl. 2006, Bernes och Bardick 2007). Det har till och med hävdats att checklistorna ibland är så mångtydiga att de skulle kunna användas för att peka ut i stort sett vilken ungdom som helst (t.ex. Bender m.fl. 2001). I förlängningen innebär det bland annat en betydande risk för att "identifiera" alltför många potentiella mördare och för att ett stort antal oskyldiga elever blir stigmatiserade och får sina rättigheter kränkta (t.ex. Reddy m.fl. 2001).

Att lita på en "profil" över hur en gärningsperson ska se ut innebär dessutom en risk att man inte uppmärksammar individer som faktiskt riskerar att begå våldsdåd av den här typen, men som inte delar samma karakteristika som tidigare gärningspersoner (t.ex. Borum m.fl. 1999, Vossekuil m.fl. 2002). Det finns således en risk att ansatsen till och med kan inge en falsk trygghet.

"Hotbedömning" i stället för "profilering"

Runt millennieskiftet kom tre större amerikanska och av varandra oberoende analyser av dödsskjutningar i USA fram till att försök att profilera fram potentiella så kallade "skolskjutare" innan de börjar skjuta inte var ett rimligt alternativ (O'Toole 2000, Vossekuil 2002, Moore m.fl. 2003),¹⁵ bland annat på grund av de anledningar som nämnts ovan. I stället argumenterar både O'Toole (2000) och Vossekuil med flera (2002) för införandet av så kallade "hotbedömningsmodeller" (jfr även Fein m.fl. 2002, Cornell och Williams 2006). Huvudskillnaden med denna strategi jämfört med elevprofilering är att här är syftet inte att identifiera *högriskpersoner* utan att upptäcka och reagera på *beteenden som är direkt kopplade till ett förestående våldsdåd* (Cornell 2004). Det handlar i första hand om att bli uppmärksam på vad en enskild elev *säger och gör just nu*, snarare än på huruvida han eller hon *ser ut som de elever som tidigare begått våldsdåd i skolan* (Vossekuil m.fl. 2002).

Argumenten för att använda hotbedömningsmodellen bygger på att både FBI:s och Säkerhetstjänstens utredningar visade dels att de stude-

¹⁵ O'Tooles (2000) studie genomfördes vid FBI:s National Center for the Analysis of Violent Crime, Vossekuils (2002) vid den amerikanska säkerhetstjänsten i samråd med det amerikanska utbildningsdepartementet, samt Moores (2003) vid det amerikanska National Academy of Sciences, på uppdrag av Congress.

rade skolskjutningarna var planerade snarare än impulsiva handlingar, dels att det oftast skedde någon form av vad O'Toole (2000) betecknar som "läckage" innan våldsdådet ägde rum (jfr OMJU 2009). I över tre fjärdedelar av de 37 fall som ingick i säkerhetstjänstens studie (Vossekuil m.fl. 2002) fann man exempelvis att gärningsmannen i förväg hade berättat någonting om den planerade attacken för någon eller några andra (oftast vänner, klasskamrater eller syskon). I andra fall hade gärningsmännen till exempel fått tag i vapen och tagit dem till skolan vid olika tillfällen för att visa upp dem för sina kamrater (t.ex. Newman m.fl. 2004). Vidare innehöll FBI-studien (O'Toole 2000) exempel på fall där våldsdåd av den här typen hade kunnat förhindras genom att elever hade berättat för vuxna om klasskamraters hot eller oroväckande beteenden (jfr Shubert m.fl. 1999, Barras och Lyman 2000).

Viktig skillnad mellan "att hota" respektive "att utgöra ett hot"

Det finns flera beskrivningar av hotbedömningsansatsen i litteraturen (t.ex. Fein m.fl. 2002, Cornell 2003, Cornell och Sheras 2006, Randazzo m.fl. 2006, Callahan 2008). Till att börja med är det viktigt att notera att begreppet *hot* inte enbart handlar om hot som uttalats mot det tänkta offret för våldet. Den amerikanska säkerhetstjänstens rapport om skolskjutningarna i USA konstaterade exempelvis att de flesta gärningsmännen inte hotade sina tänkta offer *direkt* innan de begick sina våldsdåd (även om många kommunicerade sina planer till andra personer) samt att en mindre del inte uttalade något hot över huvud taget. Samtidigt är det många ungdomar som kan uttala ett hot om att begå ett våldsdåd utan att de har någon som helst avsikt att faktiskt utföra dådet. Därför är det viktigt att skilja mellan att ha *hotat verbalt eller i skrift* och att *faktiskt utgöra ett hot* (t.ex. Borum m.fl. 1999, Fein m.fl. 2002).

Att ta alla uttalade hot på allvar och utreda dem är en självklarhet inom ramen för en hotbedömningsmodell, men det är också väsentligt att bli uppmärksam på personer som beter sig på andra sätt som tyder på att de kanske planerar eller förbereder en våldshandling. I fråga om just skolskjutningar kan det enligt Säkerhetstjänstens rapport handla om att man tagit med sig vapen till skolan eller försökt få tag i vapen (t.ex. Vossekuil m.fl. 2002). När information kommer fram som tyder på att det finns ett hot om våld ska en hotbedömningsutredning sättas igång där de ansvariga samlar in information, utvärderar insamlade fakta och bedömer om individen i fråga faktiskt utgör ett hot.

Det är viktigt att hotbedömningsarbetet kommer igång direkt. Utredningarna om dödsjutningarna i USA visar exempelvis att gärningsmannen i vissa fall utvecklade attackplanen samma dag som, eller endast en till två dagar innan, dödsjutningen ägde rum (t.ex. Fein m.fl. 2002).

Information kan behövas från flera olika källor

Den information som enligt litteraturen behöver samlas in i samband med en hotbedömningsutredning kan komma från många olika källor. Det kan handla om familjen, lärare, vänner, fritidspersonal, kurator med flera. Poängen är att hotet ska utredas i en *kontext*. Det kan exempelvis finnas faktorer i individens situation både inom och utanför skolan som har skapat en stress som individen har svårt att hantera – till exempel familjeproblem, relationsproblem, en personlig förlust – eller faktorer som kan försvåra för individen att hantera de upplevda problemen på ett mindre destruktivt sätt. Säkerhetstjänstens rapport noterade till exempel att en del av gärningsmännen i de studerade skolskjutningarna hade uppmuntrats att genomföra attackerna av asociala skolkamrater (t.ex. Fein m.fl. 2002, Cornell 2004). Utredningen ska också ta hänsyn till förekomsten av skyddsfaktorer som kan reducera risken för en våldshandling. Vidare ska en hotbedömningsutredning samla information om den tänkta måltavlan för våldet, eftersom det är viktigt att veta om det finns kännetecken eller beteenden på det hållet som kan ha upplevts som provocativa, kränkande eller som på annat sätt kan ha framkallat hämndkänslor hos den individ som utreds (t.ex. Fein m.fl. 2002). I de fall där information behövs till hotbedömningen från andra myndigheter, exempelvis socialtjänsten eller polisen, krävs också att man hittar sätt att förhålla sig till befintliga sekretessregler (ibid.).

Till skillnad från en profileringsansats menar litteraturen att utredningens slutsatser ska baseras på ”objektiva fakta och beteenden” snarare än på antydda egenskaper eller personlighetskaraktistika. Det innebär också att alla de väsentliga fakta som kommer fram ska både ifrågasättas och i möjligaste mån bekräftas genom flera källor, vilket kräver erfarenhet eller utbildning i utredningsarbete hos dem som genomför hotbedömningen (t.ex. Fein m.fl. 2002).

Skolans rektor anses mest lämpad att leda hotbedömningen

Enligt litteraturen är det optimala att olika typer av expertis finns representerade inom den grupp som utför hotbedömningen. De hotbedömningsteam som beskrivs i litteraturen från USA innehåller olika kombinationer av representanter för bland annat skolledning, lärare, kuratorer, psykologer, socialarbetare och polisen. Skolans rektor eller biträdande rektor är den som anses mest lämplig att leda hotbedömningsteamet samt att vara den som tar initiativet till en hotbedömning. Vidare ska teamet vara baserat i den enskilda skolan, bland annat för att snabbast möjligt kunna reagera på de hot som uppstår (t.ex. Cornell och Williams 2006). Det är också viktigt med en central kontaktpunkt för att lämna information samt att alla som kan ha information de tror kan föranleda en hotbedömningsutredning vet vart de ska vända sig (t.ex. Fein m.fl. 2002, Cornell 2004).

Två steg i bedömningen: "övergående kontra konkreta hot" samt "hotets allvarlighetsgrad"

Cornell (2004, 2006) menar att utredningens första prioritet handlar om att komma fram till om hotet är "övergående" – det vill säga där det visar sig att individen inte har någon varaktig avsikt att skada någon – eller om det är "konkret" – där man bedömer att det finns en varaktig avsikt att faktiskt skada någon. Ett hot som bedöms vara övergående kan ofta hanteras utan att hela hotbedömningsteamet behöver kopplas in och utan att en omfattande utredning behöver sättas igång. Bland de indikatorer som nämnts som hjälp i bedömningen av huruvida ett hot ska betraktas som konkret nämns exempelvis: att det finns trovärdiga detaljer, till exempel ett specifikt offer, en tidpunkt, en plats där attacken ska ske; att hotet har upprepats över tid; att det har skett någon form av planering; att det finns fysiskt bevis som understryker avsikten att genomföra hotet – till exempel ett vapen, en skriftlig plan, en lista över tänkta offer (jfr O'Toole 2000).

I nästa steg görs en bedömning om hotets allvarlighetsgrad (allvarligt eller mycket allvarligt), vilket beror på hur grovt det planerade våldet är. Utifrån bedömningen om hotets allvarlighetsgrad och den information som kommer fram inom ramen för hotbedömningsarbetet tas sedan de steg som behövs för att dels skydda de tänkta offren för våldet, dels formulera en långsiktig plan för att tillgodose både skolans säkerhetsbehov och den potentiella gärningspersonens utbildningsbehov (t.ex. Cornell och Williams 2006). Sannolikt kommer en sådan åtgärdsplan att kräva samverkan med andra aktörer utanför skolan. Att skapa och upprätthålla goda relationer med bland annat polisen, socialtjänsten, den psykiatriska sektorn, lokala föreningar och elevernas familjer anses därmed också som en väsentlig del i att kunna fullfölja hotbedömningsarbetet på ett adekvat sätt (t.ex. Fein m.fl. 2002).

Två uppföljningar av hotbedömningsmodeller från USA

Cornell och Williams (2006) och Van Dyke och Schroeder (2006) beskriver hotbedömningsmodeller som har prövats och följts upp i olika delar av USA. Bland annat fick den inblandade skolpersonalen träning i att genomföra hotbedömningar, och riktlinjer skrevs för att hjälpa till att bedöma om ett hot skulle betraktas som övergående eller konkret samt hotets allvarlighetsgrad. I båda fallen var majoriteten av de utredda hoten av övergående karaktär, men en del bedömdes som både konkreta och mycket allvarliga.

Det framgår inte av Van Dyke och Schroeders artikel huruvida något av de utredda hoten hade resulterat i våld trots utredningsprocessen, men Cornell och Williams genomförde intervjuer med de berörda skolrektorerna och frågade om något av hoten hade genomförts efter hotbedömningen. Enligt rektorerna hade inget av de utredda hoten blivit genomförda. Författarna menar att det är möjligt att några av de mindre allvarliga hoten kan ha förverkligats utan att det kom till rektorns

kännedom, men att det är sannolikt att inget av de allvarigare hoten hade genomförts. Van Dyke och Schroeder (a.a.) menar dessutom att även i de fall där ett hot har funnits vara övergående, har det lett till att tidigare ouppmärksammade problem och behov hos elever har kunnat identifieras och avhjälpas med riktade insatser.

Ett bra skolklimat är en väsentlig förutsättning för hotbedömning

En väsentlig förutsättning för att en hotbedömningsansats ska fungera är att allvarliga hot faktiskt kommer till en vuxens kännedom i skolan. Litteraturen visar att detta inte kan betraktas som en självklarhet. Normen är i stället snarare att elever *inte* gärna pratar med vuxna i skolan om sådana misstankar (t.ex. Gaughan m.fl. 2001, Delizonna m.fl. 2006). Vidare visar Brinkley och Saarnio (2006) att sannolikheten att man berättar om misstankar av den här typen är *lägre* hos ungdomar som uppger att de tidigare känt till att en kamrat tagit ett vapen till skolan eller hotat någon med våld än den är hos ungdomar som aldrig fått veta om en sådan händelse. Det kan handla om rädsla för repressalier (t.ex. Stone och Isaacs 2002, Brinkley och Saarnio 2006), men det kan också vara fråga om rädsla för att bli utpekad som någon som skvallrar, eller att man ingår i en kultur där förväntningen är att ungdomar inte ska prata med vuxna, där det finns en slags "tystnadskod" (t.ex. Fein m.fl. 2002, Brinkley och Saarnio 2006). Newman m.fl. (2004) menar att när ungdomar tar steget förbi de sociala och kommunikativa barriärer som vanligen håller isär dem från vuxna, så riskerar de både sitt anseende och sina vänskaper.

Den amerikanska säkerhetstjänstens rapport om skolskjutningarna är tydlig med att strategier behövs för att aktivt utveckla förmågan att fånga upp och utvärdera tillgänglig eller vetbar information som kan indikera att det finns risk för en allvarlig våldshändelse i skolan (Vossekuil m.fl. 2002). Men hur skapar man ett kommunikationsklimat i skolan som maximerar sannolikheten för att de hot som finns faktiskt kommer till en vuxens kännedom?

Viktigt med tillitsfulla relationer till vuxna samt anonymitet

Två av de faktorer som i litteraturen nämns som viktiga för att skapa ett fungerande kommunikationsklimat är för det första att samtliga elever har en tillitsfull relation till minst en vuxen i skolan som kan hantera förtroenden med skicklighet, och för det andra att man ger elever möjligheter att anonymt berätta om såväl sina egna problem som sina bekymmer beträffande andra (t.ex. Stone och Isaacs 2002, Newman m.fl. 2004). En tredje viktig aspekt handlar om att skapa en anknytning till skolan som samtidigt ger en känsla av att eleverna delar ansvar för, och

vill bidra till, att skolan hålls trygg (t.ex. Moore m.fl. 2003, Callahan 2008, se även Geller 2008).

I grund och botten handlar det om att skapa klimat och kulturer i skolan som kännetecknas av trygghet, respekt och känslomässigt stöd (t.ex. Fein m.fl. 2002, Van Dyke och Schroeder 2006). För detta krävs en skolmiljö som systematiskt tar hänsyn inte bara till elevers akademiska behov utan även till deras sociala och känslomässiga behov, där mångfald och skillnader respekteras och där kommunikation mellan vuxna och elever både stöds och uppmuntras (Fein m. fl. 2002). Brinkley och Saarnio (2006) visar att elevers uppfattningar om skolans klimat (bland annat om eleverna upplever att lärarna är rättvisa, ger stöd samt behandlar eleverna med respekt) har en betydande effekt för om elever uppger att de skulle berätta för en vuxen om de fick kännedom om en skolkamrat som tagit med sig ett vapen till skolan eller hotat någon.

I övrigt menar forskningen att rigida och straffinriktade disciplinära åtgärdssystem i skolan, till exempel i form av en repressiv nolltolerans enligt den klassiska amerikanska modellen, snarast motverkar sitt syfte och är skadliga (t.ex. Skiba och Knesting 2001, APA 2006, Cornell 2006). Bland annat minskar sådana strategier utrymmet för de vuxna i skolan, och inte minst rektorn, att använda sin bedömningsförmåga och att agera i enlighet med förutsättningarna i den enskilda situationen, vilket är en förutsättning för att en hotbedömningsmodell ska kunna fungera (t.ex. Cornell 2004). Rigida och straffinriktade åtgärdssystem anses dessutom försvåra möjligheterna att skapa en miljö där elever har en känslomässig anknytning till skolan och förstärka barriärerna till den viktiga kommunikationen mellan elever och vuxna (t.ex. Allen 2005, APA 2006).

Viktiga kopplingar mellan det grövsta skolvåldet och mobbning och lindrigt våld

Det framgår ovan att åtgärder för att skapa ett tryggt och säkert skolklimat är en viktig komponent i hur man genom hotbedömningsmodeller kan öka sannolikheten att kunskap om de allra grövsta (potentiella) våldshändelserna ska komma till vuxnas kännedom i tid för att de ska kunna förhindra dem. Vardagsvåld och mobbning i skolan är ett betydande hinder genom att de gör skolan till en mindre trygg miljö för både elever och vuxna och därmed kan antas minska möjligheterna till att skapa ett öppet och kommunikativt klimat där eleverna också har en känslomässig anknytning till skolan (t.ex. Osher m.fl. 2004, Skiba m.fl. 2006b). Vidare menar forskningen att om skolor inte är effektiva med att motverka mobbning och mindre grova våldshändelser kan det skapas en normativ miljö i skolan där våld anses vara ett acceptabelt beteende (t.ex. Wilson och Lipsey 2005).

Det finns även andra kopplingar mellan det allra grövsta våldet och det mindre grova fysiska och psykiska våldet i skolan. Forskningen om

dödsjutningarna är exempelvis i stort sett enig om att lyfta fram ut-satthet för mobbning och andra kränkningar i skolan som en bidragande orsak till många av ungdomarnas våldsdåd (t.ex. Anderson m.fl. 2001, Vossekuil m.fl. 2002, Moore m.fl. 2003). Åtgärder som syftar till att minska mobbning och annat mindre grovt våld i skolan utgör därmed centrala inslag i arbetet även mot det allra grövsta skolvåldet (OMJU 2009).

Det är också väsentligt att uppmärksamma en viktig begränsning med hotbedömningsansatsen, nämligen att den endast är anpassad till att förebygga våldshändelser där det ingår en betydande grad av planering. Hotbedömning kan därmed inte utgöra en åtgärd mot impulsiva våldshandlingar, eller mot våldshandlingar som uppstår i direkt anslutning till en utlösande händelse. Slutsatsen i litteraturen är därför att hotbedömning kan minska risken för de allra grövsta, planerade våldshändelser som sker i skolan, men att den endast ska betraktas som en del i arbetet med att hitta en lösning på våldsproblematiken. Lika viktigt är andra åtgärder som syftar till att minska mobbning och annat våld i skolan och till att parallellt skapa den typ av skolklimat som uppmunt-rar till kommunikation (t.ex. Skiba m.fl. 2001, Cornell och Williams 2006).

Litteraturen om att förebygga och minska "vardagsvåldet" i skolan

I den här delen förflyttas fokus bort från det allra grövsta skolvåldet. Här diskuteras i stället hur man i den internationella litteraturen förhåller sig till frågan om hur man bäst arbetar för att minska risken för våld i skolan mer allmänt.

Orsakerna till våld är många och komplexa (t.ex. Roy 2000, WHO 2002), vilket gör att det inte finns någon enskild strategi eller åtgärd som kan skydda skolor från våldshändelser. Det som behövs är i stället strategier som innehåller en blandning av olika typer av åtgärder (t.ex. Skiba m.fl. 2001, Larsson och Busse 2006, Connect fi 006).

Ett återkommande förslag är att strategier för våldsprevention bör innehålla element som tar sikte dels på det som kallas för *primär* eller *universell prevention* (att förebygga våldet innan det uppstår), dels på så kallad *sekundär* eller *selektiv prevention* (insatser som syftar till att av-hjälpa ett begynnande problem) (t.ex. Tolan 2000, Cornell 2006). I skolmiljön handlar den primärpreventiva komponenten i första hand om generella insatser som bland annat syftar till att minska toleransen för våld i skolan och till att utrusta alla elever med färdigheter som underlättar för dem att hantera olika typer av situationer utan att ta till våld. Den sekundära delen handlar om att rikta särskilda insatser mot gruppen individer som uppvisar en förhöjd risk för att begå våldshandlingar (t.ex. Mytton m.fl. 2006, Hahn m.fl. 2007a). En tredje komponent, så kallad *tertiär* eller *indikerad prevention*, handlar om hur man

ska agera när våldet eller ett våldsamt beteende redan är ett faktum (t.ex. Prinz 2000, Skiba m.fl. 2006a).

Primärprevention – generella åtgärder

Bland de primärpreventiva åtgärder som beskrivs i litteraturen finns olika former av social färdighetsträning – exempelvis träning i problemlösning, konflikthantering (t.ex. Clayton m.fl. 2001, Graves m.fl. 2007), kamratstöd-/kamratmedlingsprogram (t.ex. Johnson och Johnson 1996, Miller m.fl. 2005), åtgärder för att förbättra undervisningsmöjligheter samt hanteringen av oönskade beteenden i klassrummet (t.ex. Gettinger 1988), anti-mobbningsprogram (t.ex. Hazler och Carney 2006) samt åtgärder som tar sikte på den fysiska miljön i skolan i syfte att minska risken för att konfliktsituationer kan uppstå – t.ex. genom att minska antalet personer som rör sig samtidigt i korridorerna eller andra utrymmen i skolan, genom en ökad vuxennärvaro i skolans offentliga utrymmen med mera (t.ex. Smith och Sandhu 2004, Eisenbraun 2007).

Sekundära/selektiva preventionsåtgärder

Även de sekundärpreventiva åtgärder som beskrivs i litteraturen innehåller olika former av social färdighetsträning (t.ex. Lochman m.fl. 1993, Molina m.fl. 2005) och träning i att hantera ilska (t.ex. Sukhodolsky m.fl. 2000, Feindler och Weisner 2006) samt kamratmedling (t.ex. Meyer 1995), men här är fokus för åtgärderna inte längre samtliga elever utan de elever som bedöms ha en förhöjd risk för att utveckla ett våldsamt beteende. Här handlar det således om åtgärder som riktas mot elever med olika typer av sociala, psykiska, känslomässiga och beteendemässiga svårigheter (t.ex. Kane m.fl. 2008). Andra sekundärpreventiva åtgärder kan handla om så kallat mentorskap (t.ex. Grossman och Tierney 1998), program riktade mot elevernas familjesituation, i första hand genom stödinsatser till och träning av föräldrar (t.ex. Barkley 1997, Webster-Stratton och Hammond 1997) och olika former av riktade, professionella stödinsatser för elevernas akademiska utveckling och psykiska hälsa (t.ex. Armstrong m.fl. 2006, Kane m.fl. 2008). Regler och riktlinjer för hur man agerar för att bedöma och reagera på hot mot lärare och elever (dvs. ”hotbedömning”) ingår också som en viktig sekundärpreventiv åtgärd (t.ex. APA 2006, Skiba m.fl. 2006a).

Tertiär prevention: att reagera preventivt när våldshändelser inträffar

I litteraturen om så kallade tertiära våldspreventiva åtgärder beskrivs bland annat vikten av att formulera och kommunicera en krisplan (vem som gör vad vid en kris i skolan, till exempel i form av en grov våldshändelse), samt vikten av att se till att personalen i skolan får den träning de behöver för att kunna agera i enlighet med krisplanen (t.ex. Skiba m.fl. 2001, Brock och Jimerson 2004). Litteraturen beskriver också åtgärder som siktar till att försäkra att offer för eventuellt skolvåld

(och vittnen) får den vård, stöd och hjälp de behöver (t.ex. Miller och Kraus 2008). Vidare beskrivs olika alternativ att hantera elever som begått våld i skolan, exempelvis individuella stöd- och utvecklingsplaner, som inte innebär att de måste avstängas eller skrivas ut från skolan (t.ex. Skiba m.fl. 2006a, APA 2006). Här tas även upp vikten av att undvika reaktionssystem som går ut på att straffa elever med beteendesvårigheter utan att samtidigt ge dem stöd och hjälp att hantera de bakomliggande problemen (t.ex. Fenning m.fl. 2004, Sprague och Horner 2006) samt möjligheten att införa inklusiva snarare än exklusiva reaktionsmodeller, till exempel sådana som bygger på den reparativa rättvisans principer (t.ex. Burssens och Vettenburg 2006, Cowie m.fl. 2008).

Hur arbetar skolor med våldsprevention i praktiken?

Den internationella litteraturen från både USA och Europa visar att de åtgärder och strategier som i praktiken tillämpas för att förebygga och hantera våldet i skolan täcker in alla de olika typer av åtgärder som nämnts ovan i varierande kombinationer och med varierande effekt (t.ex. Smith 2002, Farrell och Camou 2006). Men forskare på området menar att skolornas val av en viss förebyggande strategi framför en annan i många fall saknar förankring i ett resonemang kring hur strategin kan förväntas minska våldet på just den skolan (t.ex. Sheley 2000). Sannolikheten att olika preventionsmetoder kan uppnå en bra effekt påverkas av faktorer som varierar mellan olika skolor – exempelvis skolans problembild, elevernas ålder och åldersspridning, graden av social homogenitet eller heterogenitet, områdets urbaniseringsgrad och övriga karakteristika, skolans resurser med mera. Det som fungerar våldspreventivt i ett visst sammanhang kommer därmed inte nödvändigtvis att fungera lika bra i ett annat (t.ex. Sheley 2000, Farrell och Camou 2006). För att vara effektiva ska våldspreventiva strategier därför utformas lokalt och de måste ta hänsyn till den enskilda skolans förutsättningar, styrkor och svagheter (t.ex. Berger m.fl. 2008).

Ytterligare ett vanligt problem enligt forskningslitteraturen är att många av de åtgärder som har införts för att förebygga skolvåldet saknar stöd i vetenskapliga utvärderingar (t.ex. Howard m.fl. 1999, Gottfredson och Gottfredson 2002, Crosse m.fl. 2002). Detta trots en växande litteratur som beskriver våldspreventionsstrategier som både testats i praktiken och utvärderats med vetenskapliga metoder (t.ex. Gottfredson 1997, Elliott och Tolan 1998, Wilson m.fl. 2003, Mihalic m.fl. 2004, Hahn m.fl. 2007b, Brå 2009b). Armstrong och Webb (2006) menar att det inte minst beror på att skolorna oftast saknar de kunskaper och resurser som behövs för att välja vetenskapligt beprövade preventionsåtgärder som är anpassade efter den enskilda skolans förutsättningar och problem.

Skolorna bör utgå från en analys av den enskilda skolans problembild, förutsättningar och behov

Armstrong och Webb (ibid.) beskriver en modell för hur skolor bättre kan välja och införa våldsförebyggande åtgärder. Modellen går ut på följande fyra steg: 1) att skapa en våldsförebyggande vision och målsättning, 2) att göra en behovsanalys och analysera skolans problem utifrån data, 3) att specificera mätbara mål och skapa en handlingsplan för att uppnå dessa mål, 4) att formulera en plan för att utvärdera handlingsplanens genomförande och utfall. Arbetet ska ledas av en grupp, där det bland annat ingår en representant från skolledningen, som har möjlighet och mandat att fatta beslut om hur resurser används på skolan. Vid införandet av den här typen av modell är det också viktigt att den skolpersonal som deltar i arbetet får utbildning eller handledning i hur de olika stegen ska genomföras (ibid.).

Vikten av att komma överens om gemensamma våldsförebyggande målsättningar, att formulera utvärderingsplaner och inte minst av att genomföra en inledande problem- och behovsanalys, är ett återkommande tema i såväl den amerikanska som den europeiska litteraturen om att införa våldsförebyggande strategier i skolan (t.ex. Larson och Busse 2006, Cowie och Jennifer 2007). I Europa beskriver exempelvis Gittens med flera (2006) ett antal olika steg som ska tas av skolor för att förebygga våld och skapa ett klimat av "convivencia" – eller "harmonisk samlevnad" – i skolan. Det gäller att hela skolan kommer överens om en strategi som bygger på delade värderingar och principer. Först gör skolan en kartläggning av sina förutsättningar och sin nuvarande situation och utifrån kartläggningen planerar och genomför man olika förbättringar. De planerade förbättringarna ska sedan följas upp och deras effekter utvärderas.

Sammanfattningsvis menar forskningen att skolor, utifrån en kartläggning och analys av de egna behoven och förutsättningarna, bör planera, införa och därefter följa upp och utvärdera effekten av preventiva åtgärder som är anpassade efter de identifierade behoven och förutsättningarna. De böcker och artiklar som nämnts i den här delen av litteraturomgången ger förslag på olika typer av konkreta primära, sekundära och tertiära åtgärder som kan kombineras för att sätta ihop en övergripande strategi för våldsprevention på skolnivå. I USA föreslår exempelvis APA (2006) en modell där ett universellt antimobbingsprogram kombineras med hotbedömning och selektiva åtgärder för att integrera utanförstående ungdomar, och med en reparativ reaktionsmodell som ska användas när våldshändelser inträffar i skolan. I Storbritannien beskriver Cowie och Jennifer (2007) en modell för hela skolan som innehåller dels olika åtgärder för att öka elevernas sociala och emotionella färdigheter, dels ett kamratstödsystem. Även här argumenteras för en reparativ reaktionsmodell för att hantera de konflikter som uppstår i skolan. Men forskningslitteraturen kan ändå inte ge mer än allmänna riktlinjer för hur enskilda skolor konkret ska gå tillväga eftersom detal-

jerna alltid måste anpassas efter den enskilda skolans specifika problem- bild, styrkor och svagheter.

Kunskap finns men riktlinjer om så kallad "best practice" saknas

I den delen av litteraturen där effekterna av olika våldspreventiva metoder har analyserats och jämförts har man uppmärksammat en del olika faktorer som påverkar sannolikheten för att de införda åtgärderna ger en positiv effekt. Bland annat nämns vikten av att de inblandade får utbildning i hur de preventiva åtgärderna ska genomföras samt att de genomförs med hög kvalitet, vilket i sin tur förutsätter såväl engagemang som adekvata resurser (t.ex. Scheckner m.fl. 2004, Wilson och Lipsey 2005). Samtidigt menar forskare att det fortfarande är ganska glest med publicerade riktlinjer om vad som utgör så kallad "best practice" i frågan om våldsprevention i skolan. De rekommendationer som bygger på den befintliga utvärderingsforskningen grundar sig fortfarande först och främst på så kallade "huvudeffekter". Det handlar om att utvärderingsforskningen i första hand berättar huruvida olika åtgärder åstadkommer någon form av effekt i den önskade riktningen för hela gruppen elever. I praktiken finns självfallet en betydande variation i hur stark effekten av en viss åtgärd är, exempelvis mellan elever med olika kännetecken och mellan skolor med olika förutsättningar. Här har forskningen i dagsläget fortfarande relativt lite att säga. Det finns således en bit kvar att gå innan forskningen om våldsprevention i skolan kommer att kunna uttala sig med säkerhet om vad som fungerar bäst, för vem och under vilka omständigheter (t.ex. Guerra m.fl. 2006, Hussey och Flannery 2007). Det gör det än mer angeläget att skolor följer upp, utvärderar och anpassar det förebyggande arbetet efter den egna situationen.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis visar genomgången av forskningslitteraturen att effektiva åtgärder mot mobbning och vardagsvåldet i skolan är avgörande för att kunna förhindra även det allra grävsta skolvåldet, bland annat i form av dödsjutningar.

Dels minskar åtgärder mot mobbning och lindrigare våld risken för den typen av hämndkänslor som i extrema fall resulterat i dödligt våld i skolan. Dels handlar det också om att mobbning och lindrigare våld påverkar kommunikationsklimatet negativt i skolan, vilket gör det mindre sannolikt att viktig information om konflikter med mera kommer till de vuxnas kännedom. Och det är den här typen av informationsflöde, tillsammans med ett systematiserat hotbedömningsarbete, som enligt forskningen ger de bästa möjligheterna att hinna agera mot förestående, planerade våldsdåd innan de resulterar i dödsfall och allvarliga skador.

Vad som enligt litteraturen behövs för att minska risken för våld i skolan, såväl det grövsta som det mindre grova våldet, är därmed följande: Dels krävs åtgärder för att skapa ett skolklimat som kännetecknas av trygghet, respekt och känslomässigt stöd, samt en kultur där eleverna också känner ett ansvar för att skolan hålls trygg. Dels krävs också ett åtgärds paket som effektivt motverkar vardagsvåld och mobbing.

Det är viktigt att de åtgärder som införs är anpassade efter den enskilda skolans situation, med grund i en väl genomförd kartläggning och analys av skolans problembild och behov. Många skolor kan antas behöva handledning i hur man genomför en sådan analys.

För att de valda åtgärderna ska kunna ge avsedd effekt är det väsentligt att de inblandade får kunskap om hur de införs på rätt sätt, att de nödvändiga resurserna görs tillgängliga, att man skapar ett engagemang i arbetet hos både skolpersonal och elever samt att åtgärderna följs upp, utvärderas och kontinuerligt anpassas efter den aktuella situationen i skolan.

Det grova skolvåldet – skolans egen bild av problemen

Det framgår av kapitlet om det grova våldet i siffror att grovt våld är ovanligt i den svenska skolan och mycket tyder också på att detta varit tämligen oförändrat de senaste två decennierna. Det saknas dock kunskap om hur skolor bedömer sin egen situation och vad det finns för beredskap på skolor att hantera och motverka grövre våldshändelser. Det nuvarande kunskapsläget aktualiserar flera viktiga frågor om skolors egna erfarenheter av våld och våldsförebyggande arbete.

Syftet med detta kapitel är att belysa skolornas egen bild av grövre våldshändelser i skolan. Vad har elever och skolpersonal för erfarenheter av våld i skolan och hur uppfattas problemen? Vad gör skolor för att förhindra grövre våldshändelser under skoltid och hur hanterar de dessa händelser när de uppstår? Vilken beredskap för att hantera våld finns i form av handlingsplaner och vilken relevans har handlingsplaner i en akut situation?

För att få svar på dessa frågor har Brå dels genomfört en webbenkätundersökning med närmare 190 rektorer, dels gjort 22 halvstrukturerade gruppintervjuer med elever, lärare, rektorer och andra personer inom skolans verksamhet samt representanter för myndigheter som skolor kan samarbeta med i våldssituationer. Webbenkäten har besvarats av ungefär lika många högstadie- och gymnasierektorer. I intervjuerna deltog 76 personer. Såväl enkätfrågorna som intervjuerna spände från teman som behandlar faktisk förekomst av grövre våld och oro för sådant våld i den egna skolan till resurser, handlingsplaner och andra åtgärder för att motverka grövre våld. Urvalet och tillvägagångssättet för datainsamlingen redovisas närmare i rapportens inledningskapitel (Se även metodbilaga 4 och 5).

Skolors bedömning av sin våldssituation

Enkätsvaren och intervjuerna belyser hur skolan uppfattar problem med grövre våld ur flera olika synvinklar. Det handlar bland annat om hur vanligt förekommande grövre våld bedöms vara och vilken betydelse detta eventuellt kan ha i vardagen.

Rektorerna bekräftar bilden av grovt våld som sällsynt i skolan

Rektorers uppfattning om hur vanligt det är med grova våldshändelser i skolan stämmer mycket bra överens med den bild som redan presenterats i kapitlet om det grova våldet i siffror. Enkätmaterialet visar att det finns en tydlig tröskel när det gäller förekomsten av olika former av våld i skolan. Medan rektorerna uppger att förolämpningar och verbala kränkningar förekommer relativt ofta på den egna skolan (se bilaga 1,

tabell A) uppfattar skolans företrädare att våld med fysiska skador är någonting ovanligt. Majoriteten av de rektorer som deltagit i enkätundersökningen har svarat att incidenter av våld med fysiska skador, grövre såväl som lindrigare, sker ”mer sällan än en gång per termin/aldrig” på deras skola (tabell 3).

Tabell 3. Rektoreernas syn på förekomsten av olika former av våld som elever drabbas av på den egna högstadie- eller gymnasieskolan. Andel i procent.

	Högstadie- skolor	Gymnasie- skolor
Våld med lindrigare ¹ fysiska skador	(n = 99)	(n = 86)
Minst en gång i månaden	11	2
Minst en gång per termin	37	26
Mer sällan/har aldrig hänt	52	72
Våld med grövre ² fysiska skador	(n = 99)	(n = 88)
Minst en gång i månaden	0	0
Minst en gång per termin	11	8
Mer sällan/har aldrig hänt	89	92
Våld där någon form av vapen eller tillhygge används	(n = 98)	(n = 89)
Minst en gång i månaden	0	0
Minst en gång per termin	4	1
Mer sällan/har aldrig hänt	96	99

¹ I enkäten definierades lindrigare fysiska skador som skador där den utsatte inte har behövt uppsöka någon form av läkarvård.

² I enkäten definierades grövre fysiska skador som skador där den utsatte behövt uppsöka någon form av läkarvård.

Enkäten pekar också på att våld är vanligare på högstadiet än på gymnasiet (se bilaga 1, tabell A). Även detta stämmer bra överens med de resultat som presenterats tidigare i den här rapporten. Vidare ger rektorerna inte uttryck för att vara särskilt oroliga för att grövre våld ska inträffa i skolan (se bilaga 1, tabell B).

En annan viktig aspekt av våld i skolan är om detta faktiskt blir ett hinder för den pedagogiska verksamheten. Oavsett själva frekvensen av grövre våld är det ett stort problem om förekomsten av eller oron för våld påverkar skolans möjligheter att uppnå en bra miljö för lärande. Så verkar dock inte vara fallet utifrån enkäten, där rektorerna ombads svara på frågan ”Om du ser till situationen i din skola, vad upplever du själv som de fyra främsta hindren för att uppnå en trygg och lärande skolmiljö?”. Av de givna alternativen framkommer att faktorer som bristande föräldraengagemang, för få vuxna i skolan och låg studiemotivation bland elever uppfattas som de främsta hindren. Mobbning och andra former av kränkningar är dock det fjärde vanligaste angivna svarsalternativet. ”Slagsmål och annat fysiskt våld” intar däremot en mycket marginell roll

i bedömningen av vad som är problem för att uppnå en trygg och lärande skolmiljö (se bilaga 1, figur C).

Grövre våld beskrivs som främmande för den egna skolan...

Av intervjumaterialet framgår att de intervjuade eleverna och personalen ser allvarigare våld som både främmande och avlägset på den egna skolan. Såväl elever som skolpersonal ansåg att det i allmänhet fanns en positiv stämning mellan eleverna på den egna skolan. I en intervju menade elever att man hade svårt att föreställa sig att något skulle hända eftersom alla kände alla och det var en bra stämning på skolan. Andra elever, som gick på en större skola, beskrev att det fanns en hög tolerans gentemot dem som kan uppfattas som annorlunda på skolan, vilket i sin tur gjorde att situationer där man tar till våld ansågs avlägsna:

Elev: Det finns jättemånga olika linjer och olika typer av människor. Därför känns det som att folk egentligen lämnar varandra i fred hyfsat bra... Man liksom lägger sig inte i för det finns alltid någon annan som är samma som jag. För det är en stor och väldigt olik skola, så jag tycker inte riktigt att man kan se jättestora spänningar eller uppbyggnad till våld.

Även i de fall där de intervjuade faktiskt hade upplevt en grövre våldshändelse i skolan beskrevs händelsen ofta som någonting främmande, en händelse som inte hade så mycket med själva skolan att göra. De allvarligaste våldshändelserna som inträffat kunde exempelvis beskrivas som något som kommit utifrån eller som först och främst var kopplat till en enskild individ på skolan:

Lärare: Förra året hände det en incident. Det som kan vara realistiskt är att det är en elev som kommer utifrån. För vi vet ju att några av våra elever här har ju hyfsat mycket historik utanför vår skola. Och ibland spiller den historiken in här.

Rektor: Det var en enskild lärare som blev utsatt av en enskild och så småningom ledde det till en polisanmälan. Ja, det skedde i skolan men det var inte så att det fanns någon sorts kultur som manade fram det här utan det var nog en enskild elevs enskilda problematik kan man säga.

...samtidigt kan frånvaron av våld i skolan aldrig tas för givet

Samtidigt som det var ett genomgående tema i intervjuerna att våld inte är en del av vardagen och att skolan uppfattas som en i grunden lugn och trygg plats fanns det också en viss tvetydighet kring denna grundtrygghet:

Rektor: Det har ju inte varit så att det alltid är lugnt eller att det alltid är perfekt, utan det är nog som en ordinär skola. Det dyker upp saker och ting ibland med det [våld]. Grunden är nog ändå att det är lugnt.

Även om såväl elever som lärare, rektorer och annan skolpersonal framhöll att de uppfattar stämningen på deras skola som positiv beskrevs således fysiskt våld som något som ändå kan hända på alla skolor och som ibland händer. I intervjuerna återkom flera av deltagarna till att de upplevde att det fanns olika former av grogrunder för att våld skulle kunna inträffa på skolan.

I intervjuerna kopplades ibland dessa tankegångar till att det fanns grupperingar och en slags rangordning på skolan. Man menade också att konflikter av olika slag är ofrånkomliga i en så heterogen miljö som en skola, i synnerhet med tanke på att det är individer med olika "bagage" och förutsättningar som ska samsas på en och samma plats. Vissa deltagare uttryckte också en viss förvåning över att konflikter på skolan så sällan kom till uttryck i fysiskt våld, eller som en lärare uttryckte det "det borde smälla oftare". I de flesta intervjuer betonade man emellertid att skolan hade en slags dämpande effekt och att det var lugnt *trots* dessa förutsättningar. I ett par intervjuer menade man att skolan till och med kan fungera som en slags "fristad", där även elever med tuffa levnadsförhållanden kan känna trygghet och tillhörighet.

Även om grövre våld uppfattades som ovanligt menade man att konflikter ibland kunde ta sig uttryck i lindrigare former av våld på skolan. I olika intervjuer menade såväl elever som vuxna att det fanns olika former av fysiska markeringar mellan eleverna, att man hade sett elever som gått för nära varandra i korridorerna eller medvetet stötte i varandra men att det aldrig eller bara undantagsvis mynnade ut i slagsmål och ännu mera sällan i våld som lett till fysiska skador. Samtidigt menade man som personal att det som låg bakom de våldssituationer som kunde uppstå på skolan ofta handlade om små konflikter som hade fått för stora proportioner.

Skolvärd: Det räcker med så jävla lite att det blir en jävla stor grej av det hela. Och vi kan säga: "Fy fan vad skönt, det är ganska lugnt." Men i morgon kan det likaväl hända en grej... Så att, you never know what's gonna happen om man säger så. Utan jag tror att alla vi håller andan emellanåt och hela skolan håller andan.

Ett återkommande tema i intervjuerna var att trots att man upplevde situationen på skolan som ganska bra så kunde den snabbt förändras till det sämre. Den stämning som många uppfattade som positiv och öppen överlag beskrevs som något som man som skolpersonal ständigt arbetade med och som man som elev ville att skolan skulle arbeta mer med.

En rektor menade exempelvis att det är för lätt hänt att man börjar förlita sig på att ett gott skolklimat underhåller sig självt.

Rektor: Det som är svårt är att det inte bara ska bli en självklarhet utan att det faktiskt betyder att man hela tiden måste erövra det. För att hela tiden får man ju nya elever. Det glömmes man ibland i skolan.

Skolors förmåga att hantera grövre våld

Att grövre våld inte är en del av skolans vardag men likväl inträffar emellanåt på många skolor reser en viktig fråga: när det som inte händer, händer – *hur gör man då?* I det här avsnittet beskrivs hur förberedda rektorer, lärare och andra grupper på skolan anser att de själva och skolan som helhet är när en akut situation uppstår. Avsnittet belyser dessutom skolrepresentanternas resonemang om uppföljning och deras möjligheter att skapa lösningar på våldssituationer inom den egna verksamheten.

Rektorerna anser att deras skolor är förberedda

I enkäten tillfrågades rektorerna om de under det senaste läsåret haft en våldshändelse i skolan som lett till fysiska skador som krävt någon form av sjukvård hos den utsatte, och de som haft en sådan incident fick en följdfråga om hur förberedd deras skola hade varit på att hantera händelsen. Av de sammanlagt 68 skolor som haft en sådan våldshändelse menade 96 procent av rektorerna att de varit väl förberedda eller ganska väl förberedda på att hantera händelsen (bilaga 1, tabell C). Totalt 83 procent av samtliga rektorer svarade dessutom att det på deras skola fanns tillräckliga kunskaper och resurser för att hantera de akuta våldssituationer som uppstår i skolan (bilaga 1, tabell D).

Intervjuerna visade emellertid en betydligt större ambivalens kring frågan om hur förberedda skolor är på att hantera den här typen av situationer. Många av de intervjuade kände sig *både* förberedda och oförberedda på att hantera våldshändelser i skolan.

Trygghet och erfarenhet viktiga förutsättningar i våldssituationer

När man som personal i intervjuerna beskrev hur man själv skulle agera i en våldssituation menade de flesta att det var en självklarhet att man skulle gå in och sära på de inblandade. Känslan av att känna sig förberedd för detta kopplades ofta samman med att vara trygg i sig själv och att man hade erfarenhet av liknande situationer sedan tidigare. De intervjuade menade att agerandet i en våldssituation i stort handlade om ”sunt förnuft” och att agerandet på något sätt ”sitter i ryggen”.

En paradox i intervjuerna är att samtidigt som det för många framstod som en självklarhet att man själv skulle agera om en våldssituation uppstod på skolan beskrev man också skolan som helhet eller de vuxna

i skolan som ”tagna på sängen”, ”handfallna” och ”handlingsförlamade” när det gällde att hantera en våldshändelse. Vid olika tillfällen lyfte flera intervjudeltagare också fram att vuxna i skolan ibland inte agerade alls eller agerade fel i en våldssituation.

Elev: Men förra året var det några som bråkade där nere vid caféet och [då] kom någon lärare och bara: ”Om ni ska bråka så får ni bråka utanför skolan, det ska inte vara här.” Alltså läraren hjälpte inte eller försökte rädda situationen.

När skolpersonal diskuterade anledningarna till att man som vuxen ibland inte gick in i en akut våldssituation betonade många sin egen fysiska sårbarhet och utsatthet när det gällde att avbryta ett bråk mellan elever. De beskrev också att eleverna många gånger är både större och starkare än de själva. I flera fall pratade vuxna på skolan om att det behövdes *mod* för att agera eller beskrev att det handlade om att *våga* gå in i en situation.

Lärare: Vi hade ju en nia som var en väldigt stor kille och väldigt bred. Och så råkade han i konflikt med några utifrån. Och rätt vad det var, i mitten står jag. Alltså jag är minst, jag är kvinna och det var ju en rent löjlig situation. De var väl i alla fall ganska hyggliga för annars kunde de ju bara lyft bort mig.

Eleverna i alla intervjuer tyckte att det är viktigt att vuxna inte bara låter händelser på skolan passera utan man ska se att de vuxna bryr sig och att något faktiskt händer. Både elever och vuxna menade att det är viktigt att skolan tar tag i händelserna eftersom konflikter annars tenderar att växa och det lätt sprids rykten på en skola när något hänt. Vidare såg vuxna och elever det som viktigt att våld får någon form av konsekvens även om man i intervjuerna hade olika syn på vilken slags konsekvens som var lämplig.

Viktigt med gemensamt förhållningssätt och kunskap

De aspekter som i intervjuerna lyftes fram som mest betydelsefulla för att man ska känna sig trygg att agera i en situation med aggressiva elever var emellertid att hela skolan samlats kring frågan och att alla drog åt samma håll och gjorde likadant.

Kurator: Jobbar man i sånt här kräver det ju att man har en trygghet på sin arbetsplats, man har stöd och man har ett gemensamt förhållningssätt. För de problem som då uppstår blir oftast inte lika stora som om det är oroligt och rörigt.

I flera intervjuer pratade man om att det fanns fördelar med att vissa personer på skolan tog tag i de här händelserna i stället för att all per-

sonal skulle vara lika förberedd och lika duktig på att hantera en våldssituation. Att känna sig förberedd handlar då mer om att veta vem man ska vända sig till och få stöd ifrån snarare än att känna sig förberedd att ingripa direkt i en våldssituation. Många lyfte också fram att det var viktigt att känna att man snabbt kunde få avlastning och att något hände omgående.

Förutom ett gemensamt förhållningssätt återkom det i de flesta intervjuerna att kunskap ger trygghet i att hantera en akut situation; i en intervju menade exempelvis en lärare att även om hon uppfattade att personalen hade den "rätta mentaliteten" så hade man inte de rätta kunskaperna och verktygen för att agera i en våldssituation. I de flesta intervjuerna menade de vuxna på skolan att de saknade utbildning för den här typen av händelser. Ett hinder som flera lärare tog upp var att de tyckte att lärarutbildningen inte förmedlar kunskaper om hur lärare ska hantera den sociala situationen i skolan och att det leder till att man känner sig oförberedd att hantera våld och andra beteenden som uppfattas som problematiska. Vidare menade man i de flesta intervjuer att man inte hade diskuterat på skolan hur man skulle göra om en akut våldssituation uppstod. Följande citat kan illustrera:

Lärare: Jag måste säga så här, den här frågeställningen hade ju varit perfekt på en arbetsplatsträff. Att sätta sig i smågrupper och ha ett resonemang om det här. Hur agerar man och vem agerar och i sånt fall varför och även varför agerar man inte. Det har vi inte heller gjort på något sätt.

En del av den osäkerhet som man som skolpersonal gav uttryck för att man kände i en våldssituation låg i att man hade frågetecken kring de lagar som gäller för våldssituationer i skolan. Vissa menade att man är särskilt försiktig eftersom man inte har kunskapen om vad man får och inte får göra och att det kan finnas en rädsla för att själv bli anmäld.

Generellt menade de intervjuade att det finns behov av mer kunskap om hur man på skolor förväntas hantera våldssituationer. Mer diskussioner och utbildning var något som vuxna i skolan överlag saknade, och i majoriteten av intervjuerna betonade man att det är viktigt att få träna sig i att hantera en våldssituation, både genom att diskutera händelser som inträffat på skolan och genom att öva så kallade "case", det vill säga att träna sig i olika scenarion rent konkret.

Stödjande och handlingskraftig ledning är avgörande

Stöd från ledningen uppfattades som oerhört viktigt för att skolor ska hantera en akut våldshändelse på ett bra sätt. Stödet från ledningen verkade många gånger handla om att man visste att ens rektor var beredd att ta tag i de händelser som inträffade på skolan. I följande citat beskriver en kurator de brister som hon uppfattar finns hos hennes nuvarande ledning:

Kurator: Min uppfattning är att det brister i ledningen. De som får ta i det är vi som står längst ner på golvet och de andra gömmer sig lite grann. Och ju längre upp, ju mer gömmer de sig på något sätt. I min önskevärld så skulle det varit precis tvärtom. Det var lite så vi hade det med vår förre högste chef. Han kom alltid om man ringde. Han stod längst fram. Han var aldrig rädd och man kände sig trygg med honom. Jag kände att om nåt händer så finns han där. Så känns det inte i dag och jag uppfattar det som att vi alla känner oss mer rädda och osäkra på något sätt.

Konsekvenserna som man som skolpersonal såg när en skolledning inte tog ansvar för att hantera konflikten eller inte stod för sina beslut var att agerandet i en våldssituation då i ännu högre utsträckning kom att handla om att enskilda individer fick ta tag i saken på skolan. En del skolpersonal beskrev också erfarenheter av att ledningen inte tagit de händelser och den utsatthet som man upplevt på allvar, att det fanns en attityd på skolan att ”det där får man väl tåla”. Vissa lärare menade att ledningen sett dem som mindre kompetenta för att de tagit upp problem de haft under en lektion eller i en klass. De vuxna i skolan som hade erfarenhet av att en våldshändelse sköts på fel sätt av ledningen menade att de och deras kollegor tappat förtroendet och att de därför var oroliga att konsekvensen skulle bli att personalen slutade ta tag i våld och andra problem på skolan.

Bra relationer upplevs som ett av personalens viktigaste redskap

Personliga och positiva relationer mellan elever och vuxna ansågs som skolornas främsta styrka när det gäller möjligheterna att hantera våld. I flera intervjuer berättade till exempel de vuxna på skolan att de hade personliga strategier att lära känna just de elever som uppfattades som lite stökiga för att ha en bättre utgångspunkt ifall något skulle hända på skolan. Ju bättre relation man hade med de inblandade eleverna desto bättre upplevdes förmågan att nå fram och lösa konflikten.

Lärare: Tänk om det skulle hända? Då skulle jag försöka vädja till den personen som jag vet finns där bakom aggressionen. Det är mitt enda maktmedel. För jag har inga muskler. Jag är ingen våldsmänniska. Jag skulle vädja till deras andra sidor som jag känner ganska väl för de sidorna har jag sett till att lära känna innan.

Även i intervjuerna med elever framstod en bra relation mellan elever och vuxna som centralt för att kunna hantera en våldssituation. Elevernas förtroende för hur bra deras skola är på att hantera en våldssituation speglade i stort vilket förtroende de har för de vuxna i skolan i allmänhet. På en fråga hur bra eleverna uppfattade att lärare och annan

skolpersonal är på att lösa konflikter svarade man i en gruppintervju att:

Elev 1: Jag tror inte alls de är bra på det, eller vissa tror jag inte alls är bra på det. Jag tror inte att de bryr sig så mycket om själva eleverna... Det känns som om vissa bara sköter sitt jobb som lärare och sen går de hem.

Elev 2: Det kanske också är för att det är så pass stor skola... I min förra skola så var det, om det blev något bråk så kontaktade man direkt någon vuxen för man visste att de brydde sig och kunde lösa det. Det kanske också var för att det var en liten skola och vi var så här samväxta liksom. Men här tror jag inte att de bryr sig så mycket.

En intressant motsättning som kom fram i ett par intervjuer med elever på gymnasiet, var att trots att det varit fler våldshändelser på högstadiet hade man ändå upplevt sig mer trygg där eftersom man hade haft en närmare relation till lärarna och andra vuxna och därför kände att de vuxna på skolan inte skulle låta en våldshändelse passera, utan att de skulle arbeta för att lösa konflikten.

Handlingsplaner finns men deras nytta ifrågasätts

Tillsammans visar resultaten från enkätundersökningen och intervjustudien att de flesta högstadie- och gymnasieskolor har en handlingsplan för om allvarligare våldshändelser skulle inträffa på skolan, men också att det finns en ambivalens kring handlingsplanernas nytta i akuta våldssituationer.

I enkätundersökningen uppgav fler än nio av tio rektorer att de har en handlingsplan för om allvarligare våldshändelser skulle inträffa på skolan (bilaga 1, tabell E). Samtidigt visar enkätsvaren att handlingsplanen mot våld bara funnits i ett par år på de flesta skolor och att det varierar vilket dokument på skolan som innefattar handlingsplanen mot våld (bilaga 1, tabell F). Ungefär på var tredje tillfrågad skola har man en särskild handlingsplan mot våld och hot om våld. Övriga tillfrågade rektorer uppger att deras handlingsplan mot våld innefattas av andra dokument på skolan, som skolans likabehandlingsplan eller krisberedskapsplan.

Även om handlingsplaner finns på de allra flesta skolor var det ett återkommande tema i intervjuerna att man inte uppfattade handlingsplanen som särskilt viktig för hur man agerade i en faktisk våldssituation. Flertalet av de intervjuade var osäkra på vad skolan hade för handlingsplan mot våld och vad den stod för. Återkommande var att man uppfattade handlingsplanerna som problematiska eftersom den situation som man ställdes inför sällan stämmer överens med det man har på papper. I flera intervjuer raljerade man lite runt handlingsplanerna och

såg framför sig ett scenario där den skolpersonal som upptäcker ett slagsmål hämtar sin pärm i stället för att ingripa i händelsen.

Ibland beskrevs handlingsplaner till och med som en belastning snarare än som ett hjälpande verktyg. I ett par intervjuer lyfte man fram att skolan har för många handlingsplaner och man saknade en helhet i arbetet med de olika handlingsplanerna.

Kurator: Och då tänkte jag – Vad är det för någonting? Alla planer vi har, hur hänger de ihop? Vad är likabehandlingsplan? Och vad är mobbningsplanen och allting? Alltså hur hänger det här ihop? Vi kommer bara med massa olika planer. Till slut så blir man alldeles matt över allt det här. Att man ska ha skillnad på dem och – vad är det här?

Ett annat problem som lyftes fram i intervjuerna var att man inte själv "ägde" handlingsplanerna utan att det mest handlade om en formell pappersexercis, ett dokument man läser igenom en gång per år utan att göra något mer av det. I intervjuerna gav man också uttryck för motstånd av olika slag och överlag upplevde både rektorer och övrig skolpersonal olika svårigheter med att skapa en "levande" handlingsplan mot våld. Precis som många av de vuxna intervjudeltagarna, uppfattade eleverna skolans handlingsplaner som något väldigt avlägset. Följande citat kan exemplifiera:

Elev 1: Man kommer aldrig i kontakt med sådana där planer känns det som...

Elev 2: Nej, vi får inte veta sådant...

Elev 3: Jag har ingen aning. Handlingsplan om? Mot våld? Nej, jag vet inte. Det kanske finns någon någonstans på någon skylt någonstans i nåt klassrum men jag har inte sett någonting av det.

Samtidigt som elever i intervjuerna menade att de inte kände till om skolan hade en handlingsplan mot våld eller vad den innehöll så menade några att det skulle ge en trygghet om elever kände till hur man skulle gå tillväga på skolan och att det fanns "en utstakad plan" om något skulle hända.

Trots att många av de intervjuade var rätt skeptiska till handlingsplaner, åtminstone så som de användes i dagsläget, menade en del av den intervjuade skolpersonalen att handlingsplanen var bra eftersom den ändå ger någon form av stöd åt de vuxna i skolan för hur man ska agera i samband med en våldssituation.

Rektor: Jag tror det är rätt viktigt att skriva den här planen, lite processa om den även när det är lugnt. Både diskutera den och ha den med sig i bakhuvudet. Kunna läsa på lite då när det inträffar.

Även om man sedan oftast kopplade sitt agerande i den akuta situationen till egna förutsättningar och personliga erfarenheter menade de här rösterna att man genom att gå tillbaka till handlingsplanerna i efterhand kunde få personalen mer samlad och enad i sitt sätt att ta itu med en våldshändelse.

Uppföljning och information viktiga för att lösa våldsproblem

Något som man beskrev som ett mer generellt problem var att det ofta saknades uppföljning av händelser som inträffat på skolan. Som lärare, skolbibliotekarie eller skolsköterska menade man att man rapporterade en händelse till rektorn men sedan fick man inte veta vad som hänt efter det och om saken var utredd eller inte. Flera menade att de därför kunde känna sig förbisedda, och i vissa fall trodde man att bristen på återkoppling kunde leda till att lärare och annan personal inte rapporterade en händelse vidare eftersom de inte ansåg det vara meningsfullt. I flera intervjuer menade man dessutom att skolan inte drog lärdom av de våldshändelser som inträffat på skolan för att åstadkomma en långsiktig förändring.

Lärare: Uppföljning har jag i alla fall inte varit med om på nåt sätt. Att man använt sig av det här onda för att det ska bli något gott. Och det tycker jag att man ska göra för det finns så mycket kunskap att hämta ur sådana här saker.

Oavsett vilken personalgrupp man tillhörde menade man att det var viktigt att informeras och få diskutera vad som hänt, men särskilt poängterade personal som inte tillhör pedagogiska delen av personalen att det är betydelsefullt att informationen går genom formaliserade kanaler eftersom de missar mycket av det informella "lärarrumssnacket". Att veta att något hänt men inte riktigt vad menade några intervjuade kunde skapa osäkerhet och rädsla på skolan. Även de intervjuade elever menade att information om våld generellt är viktigt och att det var något de skulle kunna få mer av, oavsett om man var nöjd eller missnöjd med hur skolan hanterade våld. Elever menade att klassråden och mentorstimmarna delvis skulle kunna användas till att hålla eleverna uppdaterade om vad som hade hänt och kunde hända.

Samarbete med andra myndigheter är värdefullt men krävande

De rektorer och andra personalgrupper i skolan som intervjuades var överens om att det är betydelsefullt att ha en bra kontakt med polisen så att man kunde bolla olika frågor och få stöd i hur man ska agera i fall av grövre våldshändelser. Kontakter med andra aktörer och myndigheter upplevdes som ett viktigt redskap i arbetet med att gå vidare efter en allvarlig incident och för att hitta ett sätt att avhjälpa de olika problemen som kunde ligga bakom ett våldsamt beteende.

Rektor: Där gäller det ju att löpa linan ut och verkligen försöka hjälpa båda parter. Och att bygga upp ett gott förtroende med polis, socialtjänst. Jag har ju många gånger haft ett gott samarbete med Arbetsmiljöverket också, det är bra att kunna använda sig av deras kunnande.

I flera intervjuer kom det fram att samarbetet mellan myndigheter kräver förtroende och att det tar tid att bygga upp. Sekretess lyftes ofta fram som ett hinder för samarbetet mellan skola, socialtjänst, polis och andra myndigheter. Samtidigt menade poliser, socialtjänstarbetare och rektorer att det finns sätt att inte låta sekretessregler hindra, exempelvis genom att ställa frågor på rätt sätt eller genom att i ett tidigt skede få ett medgivande från den unges familj.

I flera intervjuer med grupper som börjat samarbeta över myndighetsgränser menade man att man kommit en bit på väg men att det var en lång väg kvar. I ett flertal intervjuer, där man menade att det saknas ett bra samarbete mellan olika myndigheter, ville man kunna vända sig till någon med "överblicken" eller som såg "helheten" kring vissa elever. Nu kände sig några av de intervjuade frustrerade över att man slösade kraft och energi genom att arbeta parallellt och inte tillsammans.

Skolan behöver vara en del av lösningen på våldshändelsen

En återkommande uppfattning vid intervjuerna var att det är viktigt att lösningen på en skolas problem med våld kommer inifrån skolan och inte utifrån. I en intervju berättade personal på en högstadieskola att man under en period hade haft problem med motsättningar mellan två grupper på skolan, vilket lett till att personalen uppfattade att stämningen blivit hotfull. Personalen menade att det hade varit svårt att tackla situationen och att man först hade önskat "kan det inte komma hit någon och fixa den här skiten så vi slipper". Men när de sedan hittade en lösning inifrån blev arbetet mycket starkare. Styrkan låg i att man fick ett självförtroende i arbetet och att man kände tilltro till hur man arbetade. Överlag var deltagarna i de flesta intervjuer överens om att en viktig förutsättning för att agera i en våldssituation är att man också tror på skolans förmåga att hantera våldet.

I flera intervjuer var man skeptisk till skolor som bara anammar en modell och tror att det ska fungera. Flera olika personalgrupper och även poliser och kommunala tjänstemän lyfte fram att de såg en fara i att skolor förlitade sig på att någon utifrån skulle kunna lösa problemen. Exempelvis menade en del att "nolltolerans" och att polisanmäla alla händelser på skolan bara var ett sätt att blunda för problemen, om man därefter uppfattade situationen som löst för skolans del. I intervjuerna menade vissa att en del av lösningen med nödvändighet behöver ligga hos skolan eftersom det specifika för våldshändelser i skolan är att de inblandade ska träffa varandra igen och kunna hålla sams, ibland

redan nästa dag. Det som flera nämnde som det viktigaste i samband med att en våldssituation uppstått på skolan är att de som varit inblandade i händelsen får en relation som gör att situationen inte uppstår igen eller förvärras.

Skolors förmåga att förebygga grövre våld

En viktig del av Brå:s uppdrag är att öka kunskapen om hur skolorna själva anser att de kan förebygga allvarligare våldshändelser på skolan. Det här avsnittet kommer att beskriva hur skolor uppger att de arbetar för att motverka grövre skolvåld, vilka möjligheter och brister man ser inom skolans ram.

Flera förebyggande åtgärder används men anses inte nödvändiga

Generellt sett visar enkäten att många rektorer inte uppfattar våld på deras skola som ett problem som kräver särskilda åtgärder (bilaga 1, tabell G). Av högstadierektorerna är det strax över hälften (56 procent) av de svarande som menar att våld inte upplevs som ett så stort problem på deras skola att de behöver särskilda förebyggande insatser. För gymnasiektorerna är motsvarande siffror högre, 71 procent. Samtidigt instämmer rektorerna för både högstadie- och gymnasieskolor i ungefär samma utsträckning i påståendet att man har tillräckliga kunskaper och resurser för att ”utveckla ett långsiktigt och systematiskt förebyggande arbete mot våld i skolan” (85 respektive 83 procent).

I enkäten tillfrågades rektorerna också om de använde något eller några av ett tjugotal olika strategier eller åtgärder för att förebygga våld i sin skola. Rektorernas svar visar att man använder många olika typer av våldsförebyggande åtgärder i svenska skolor. Bland de åtgärder som enligt undersökningen används i högst utsträckning finns särskilda insatser för att motverka mobbning, insatser för att utveckla elevernas sociala och emotionella kompetens och åtgärder för att främja skolans sociala miljö. Åtgärder som våldsförebyggande information till föräldrar samt att utbilda lärare i konflikthantering är däremot mindre vanliga, likasom situationella åtgärder som att aktivt begränsa tillgängligheten till skolans lokaler samt kameraövervakning i skolan (se bilaga 1, tabell H).

Precis som i föregående avsnitt kan intervjuerna bidra med en mer komplex bild av skolornas våldsförebyggande arbete. I intervjuerna var man generellt positiv till att arbeta med olika preventiva metoder och modeller i skolan samtidigt som man menade att det är viktigt att åtgärderna genomfördes på rätt sätt. Bland de konkreta åtgärder som intervjudeltagarna själva tog upp och menade hade använts i våldsförebyggande syfte i den egna skolan fanns bland annat anti-mobbningsprogram, kamratstödsverksamheter och särskilda programverksamheter inriktade på att utveckla elevernas sociala och emotionella kompetens. I flera intervjuer var man också positiv till skolans värdegrundarbete och

schemalagd undervisning i livskunskap. Kameraövervakning och metalldetektorer togs upp i ett fåtal intervjuer, men i de fall de nämndes tog man starkt avstånd från dessa sätt att förebygga våld.

Överlag kretsade diskussionerna i intervjuerna först och främst kring olika förutsättningar för att det våldsförebyggande arbetet skulle kunna fungera i skolan, mer eller mindre oavsett vilka specifika åtgärder man väljer att använda. I mångt och mycket tog man upp samma faktorer som viktiga i det här sammanhanget som i diskussionerna kring skolans möjligheter att hantera en akut våldssituation.

Öppna lokaler och vuxennärvaro uppfattas förebygga våld

Diskussioner om olika aspekter av skolans fysiska utformning återkom i så gott som samtliga intervjuer. Å ena sidan menade man att trånga korridorer och gamla byggnader är faktorer som ökar riskerna för att våld kan uppstå på skolan, dels genom att friktionen ökar i trånga lokaler, dels genom att slitna lokaler uppfattas signalera till eleverna att de inte är värda mer och att de därigenom skulle bli mer benägna att göra skada i skolan. Öppna lokaler med god insyn upplevdes å andra sidan motverka risken att situationer eskalerar till våld. En annan återkommande aspekt som man menade kan förebygga våld är närvaron av vuxna. I flera sammanhang kopplades skolans fysiska utformning och vuxennärvaro samman. En rektor menade exempelvis att det är viktigt att lärarrummen inte ligger avskilt utan är placerade så att eleverna alltid känner att det finns någon vuxen till hands. Överlag var det många vuxna i intervjuerna som menade att mer personal i skola, inte bara lärare, skulle kunna förebygga våld och konflikter på skolan.

Lärare: Jag tycker ju att det är så viktigt att man är fler vuxna... Så det är det vi alltid håller på: "Åh, tänk om vi kunde få en till!". Men annars, blir det för mycket elever på för liten plats och för lite lärare så känns det som att risken i alla fall ökar att det blir konflikter, att inte alla blir sedda, att man inte hinner med alla elever och att de får bekräftelse. Det är nog det jag tycker är det viktigaste.

Så gott som samtliga av de intervjuade menade att man på deras skola arbetade med att ha vuxna synliga i korridorerna och under raster. Både elever och vuxna menade att många situationer som kunde eskalera till våld förhindrades bara genom att lärare och annan personal hejade på eleverna i korridorerna. Det uppfattades lugna ner stämningen och framför allt göra så att eleverna känner sig sedda och bekräftade, vilket uppfattades motverka våld eftersom man ansåg att de våldshändelser som skulle kunna inträffa på skolan ofta beror på osäkerhet och på att eleverna saknar bekräftelse på annat sätt. De vuxnas närvaro uppfattades som viktig för att signalera gränser för vissa beteenden men det var också viktigt att det görs på rätt sätt. I flera intervjuer vände man

sig exempelvis mot ordet "rastvakt" och menade att det skapar mer negativ stämning mellan elever och vuxna än förebygger våld.

Lärare: Alltså rastvakt låter hemskt. Jag tror snarare att vi ska skapa trevliga förutsättningar, att ha trevliga sittytor... och ett gemensamt kafé där man kan gå och fika tillsammans och man sätter sig och snackar. Men gå och vakta... Då kommer du inte att få någon förebyggande grej...

Även elever menade att det är viktigt att de vuxna är närvarande utan att för den delen uppfattas som kontrollerande. Några elever poängterade att vuxnas närvaro framför allt är betydelsefull eftersom den kan ge en trygghet åt elever som är mobbade eller utsatta i skolan på annat sätt.

Samtidigt som vuxennärvaron uppfattades som värdefull för att förebygga våld menade en del att det på den egna skolan fanns olika syn på hur man skulle organisera vuxennärvaron i praktiken. I några intervjuer diskuterade man att det var viktigt att ha personal just i det här syftet, bland annat eftersom det bland personalen fanns ett motstånd mot att till exempel fika i elevcaféet på sin rast då det innebar att man inte fick den paus i arbetet som man behövde. I ett par intervjuer diskuterade man också att det fanns en del personal som gjorde sig osynlig eller som undvek vissa platser eller elever på skolan. Följande resonemang, där en gymnasielärare pratar om en grupp elever som han menar redan har ett "register" och är kriminellt belastade, kan ge ett exempel:

Lärare: Jag förstår att man kanske som lärare inte vill säga åt de här killarna. Man går en omväg, man går inte samma väg där man vet att de sitter. När man ser dem så tittar man bort, man tar upp en kalender eller vad som helst ... Man så att säga blir osynlig, eller gör sig osynlig. Och jag vet inte riktigt hur vi ska lösa det.

Man ansåg att det finns flera förklaringar till att vissa vuxna på skolan gör sig "osynliga", dels menade man att de som tar tag i problem på skolan kan bli utsatta och att det skapar en rädsla, dels tog man upp att en pressad arbetssituation höjer tröskeln för vad man orkar se och jobba mot. Vuxnas närvaro uppfattades motverka våld i skolan, men är inte helt okomplicerat att få till i realiteten.

Relationer upplevs som det viktigaste våldsförebyggande arbetet

På samma sätt som man menade att goda relationer är väsentliga för skolans möjligheter att hantera akuta våldssituationer, beskrev även samtliga intervjuade grupper inom skolan goda relationer som ett av de viktigaste verktygen för att förebygga skolvåld. Personlig kontakt och samhörighet elever sinsemellan och mellan elever och vuxna i skolan

ansågs öka allas trygghet och minska risken för att någon skulle utsättas för våld.

I ett par intervjuer efterlyste man ett aktivare arbete med klassammansättning för att förebygga våld och andra motsättningar i skolan. Man tänker sig att de våldshändelser som skulle kunna inträffa på skolan framför allt beror på att eleverna inte känner varandra. Elever och vuxna poängterade att det är viktigt med aktiviteter både i och utanför skolans ordinarie verksamhet. Det primära syftet som man såg med aktiviteterna är att de medverkar till att få en bättre sammanhållning i klassen eller på skolan. Alla intervjuade grupper menade att våld och konflikter förebyggs bäst genom att eleverna lär känna varandra.

Enligt de intervjuade ger goda relationer mellan vuxna och elever även bra möjligheter till att effektivt kommunicera med elever i förebyggande syfte och att avbryta en begynnande konflikt innan den utvecklas till våld. En god relation ansågs öka chanserna att nå fram till eleverna och få dem att förstå konsekvenserna av ett våldsamt beteende.

Kurator: Det är ju också så, har man pratat med (namn) och han har varit schysst är det ju inte lika lätt sen när man väl gör nåt fel och (namn) säger till. Ja, då tar det ju mer och betyder någonting än när det bara kommer någon jävla gubbe och (skratt) säger någonting.

När elever diskuterade vilka åtgärder de tyckte var viktiga för att motverka våld i skolan menade även de att det var viktigt att kontakten med lärare och andra vuxna på skolan upplevdes som personlig. Eleverna i de olika intervjuerna var ense om det viktiga i att lärarna ibland gick utanför vad de uppfattade som lärarrollen. Följande citat är från en elevintervju där man pratade om vad de anser är viktigast för att förhindra våld i skolan:

Elev 1: Just det här att lärarna lär känna elever, mer privat alltså.

Elev 2: Personligt.

Elev 1: Alltså om man säger så, inte bara om skolan "Gör det och gör det". Utan kunna *prata* med dem, ja: "Vad gjorde du i går?"... Så att man tar nån gång på terminerna där lärarna bara tar en liten [stund] och sitter och ... lär känna dem. Så att de kan läsa av oss också, så att de ser: "Okej, hon har en dålig dag i dag. Okej, nu är hon glad."

Den förebyggande aspekten av relationer som man på olika sätt tog upp i intervjuerna handlade framför allt om att se elever och få dem att trivas, vilket man menade leder till att eleverna "inte behöver bli så vanmäktiga ibland att de behöver slå någon på skallen". Precis som när det gäller hur man hanterar en akut våldshändelse menade de vuxna i

intervjuerna att man i hög utsträckning utgår ifrån sig själv och sitt engagemang.

Lärare: Verktyg som man har som pedagog är ju sig själv väldigt mycket. Det är jag som människa i väldigt stor utsträckning det hänger på, tycker jag. Min ton och min ambition och min approach och mina frågor. Om jag är intresserad av dem. Det kan jag känna är jätteviktigt just med engagemang och delaktighet. Att jag ser dem och försöker ta del av deras problem och deras situation. Där känner jag att om jag hittar dit så har jag ju vunnit väldigt mycket. Och det är ju inte bara att motverka våld. Det är ju motverka att folk skär sig, tar droger, super ner sig, gör skadegörelse...

Som citatet ovan visar såg de intervjuade inte heller sitt arbete med relationer som enbart kopplat till just *våld*sprevention utan det handlade i stor utsträckning även om att möta andra problem som låg närmare deras vardag i skolan. Samtidigt som man ansåg att skolan kan vara en värdefull länk i samhällets stödjande arbete med ungdomar, framför allt med dem som uppfattas vara på glid, upplevde man att brister inom skolan gjorde det våldsförebyggande arbetet trögt. Just när det gäller de elever som man kände en särskild oro för kom det i ett par intervjuer fram att man tyckte att skolan aktivt distanserade sig från dessa elever och att eleverna och skolan från var sitt håll förstärker utanförskapet. En sådan situation ansåg man ökar risken för att våld ska uppstå i skolan; en inkluderande strategi ansågs därför vara mer preventiv än en exkluderande samtidigt som det inkluderande förhållningssättet inte heller var en enkel lösning på problemet. I flera intervjuer menade man också att skolan är en förlängning av samhället och de problem som finns där – och att det som man i många fall gör är att man ”spacklar lite” innan eleverna ska ut i samhället och klara sig själva.

Relationer ökar möjligheten att motverka akuta våldssituationer

I intervjuerna kom det också fram att personliga kontakter mellan elever och vuxna i skolan är viktiga för att kunna motverka våld i skolan. I intervjuerna menade eleverna att om de skulle höra ett rykte om att några skulle göra upp på skolan så skulle de flesta inte göra någonting, antingen för att de inte tyckte att det var deras sak eller för att de inte ville ”skvallra”. Någon elev nämnde att de skulle vara oroliga att det skulle komma fram att det var de som hade berättat för någon vuxen på skolan och att de skulle känna sig rädda för att peka ut någon på skolan som man kunde tänka sig skulle vara inblandad i ett slagsmål. Andra elever menade att de kunde tänka sig att prata med någon vuxen på skolan men då bara med dem som de hade förtroende för. Andra aspekter som man menade spelade roll för om man skulle prata med

någon vuxen handlade dels om hur allvarligt ryktet uppfattades vara, dels om vilken relation man hade till de inblandade. Även skolpersonal menade att det hör till ovanligheterna att elever vänder sig till någon vuxen på skolan om det går ett rykte om att något ska hända.

Lärare: Näe, det vet man ju inte, det kan man ju inte alls vara säker på. De är ju ganska så försynta gentemot varandra. Och talar om någonting som har hänt? Det är ju rätt svårt att få någon att säga nåt namn men man får ju i alla fall ut namn i från dem men..

Serviceledare: De talar aldrig om om det är någon som gör något.

Lärare: Oftast är det alltså inte så att man inom citations-tecken skvallrar på varandra.

I flera intervjuer menade vuxna också att om eleverna kontaktar någon vuxen så är det den som de har bäst relation till. Lärare och andra vuxna i skolan upplevde att de kunde ställas inför ett dilemma när någon elev vände sig till dem i förtroende, dels genom att de har tystnadsplikt, dels genom att de som tjänstemän är ålagda att rapportera vidare det som sagts. De menade att det i förlängningen kan leda till att elever känner sig svikna och i fortsättningen inte vänder sig till någon vuxen på skolan.

Brist på ledning, engagemang och struktur upplevs som problem

Ett återkommande tema i diskussionerna om skolans våldsförebyggande arbete är återigen hur viktigt det är med stöd från skolledningen. Den här aspekten lyftes fram av både dem som upplevde att de hade ett starkt stöd från rektorn och av dem som menade att de saknade det. Samtliga intervjuade, rektorer såväl som andra, var eniga om att hur skolledningen såg på och prioriterade värdegrundsfrågorna och det förebyggande arbetet var väsentligt för hela skolans verksamhet kring de här frågorna.

Skolans organisation med dess många olika nivåer, från elever till skolledning, gör att det kan vara svårt att skapa och enas om ett enhetligt förhållningssätt till våld och hur man ska arbeta förebyggande. I intervjuerna menade både rektorer och personal att det kan vara svårt att väcka engagemang i våldsförebyggande frågor, särskilt när det är en bra stämning på skolan. I en intervju uttryckte man att det är mycket som måste falla på plats för att ett våldsförebyggande arbete ska få fäste och att det handlar om "tajming" som inte är lätt att förutse. Svårigheter med att skapa ett engagemang gjorde att erfarenheten från flera skolor var att det våldsförebyggande arbetet faller på "eldsjälar" och den mest engagerade personalen. I flera intervjuer menade man också att man fick satsa sin egen tid, som raster och fritid, för att hinna med det förebyggande arbetet.

Det fanns även andra aspekter som gjorde att det våldsförebyggande arbetet på skolan kändes otacksamt, bland annat att utsikterna för arbetet var osäkra och att det betraktades som "flum" av en del andra på skolan. I flera intervjuer menade man också att skolans traditionella roll som kunskapsförmedlare med ett ensidigt fokus på prestationer, betyg och mål i vissa avseenden kan vara ett hinder för det förebyggande arbete. Överlag var flera skeptiska till hur skolan förväntades prioritera sina olika mål.

Lärare: Jag blir så himla frustrerad för jag tycker det här med att jobba med att se eleverna, att skapa lyckliga, harmoniska människor – det är en så otroligt billig investering för samhället. Så kostnadseffektivt. Bara vi får lite ledning uppifrån. Vad vi ska prioritera vår tid på. Hur mycket timmar ska läggas ut och vilka mål ska vi uppnå? Är det så enastående viktigt att uppnå alla de här målen i historia egentligen? Om vi inte får dem att förstå att man inte ska slå ner sin granne.

I flera intervjuer menade man även att man saknade det utrymme som behövs för att få det våldsförebyggande arbetet att fungera i själva skolstrukturen. Bland alla intervjuade grupper – elever, lärare, elevhälsa och annan skolpersonal – fanns de som menade att det är problematiskt att det inte finns en kontinuerlig diskussion kring våld och det våldsförebyggande arbetet på deras skola samt att det saknades upparbetade strukturer och en systematisering av detta arbete.

Elev: Det känns som att det kommer upp någon gång på temadagarna och sen så kan det komma upp i klassrummen men det är ju typ när man pratar etik och moral som det kommer upp. Men det är ju typ en gång per år i svenska.

I olika intervjuer pratade man om det förebyggande arbetet i form av exempelvis temadagar som "jippon" som inte gjorde så stor skillnad om det inte fick någon direkt användning i vardagen. I vissa fall menade man att det kanske till och med kunde göra större skada än nytta. I andra intervjuer menade lärare och annan personal att de hade gått fortbildning i olika preventionsprogram men att programmen sedan inte hade införts på skolan eftersom man inte hade tid att arbeta med de här frågorna. Representanter för elevhälsan menade att det stora elevantalet som de har på sina tjänster gör att de inte hinner med mer än det mest grundläggande hälsoarbetet och att det långsiktiga arbetet med helheten kan bli lidande. Även rektorer lyfte fram att det finns svårigheter att få in det förebyggande arbetet i skolstrukturen, exempelvis genom att arbetet inte läggs in i schemat.

I ett par intervjuer lyfte man också fram att skolans organisation gör att vissa grupper i skolan lätt hamnar utanför det våldsförebyggande arbetet. Att få med sig eleverna i det våldsförebyggande arbetet på skolan

framhävde vuxna på skolan som särskilt viktigt och att det kräver att man arbetar på rätt sätt gentemot eleverna.

Lärare: Att dom själva ska jobba fram vad som är viktigast för dom. Att det inte bara blir regler på skolan som man trycker upp i ansiktet på eleverna utan att dom är med och faktiskt skapar reglerna. I den lilla gruppen också – Vad är viktigast för er?

Eleverna ansågs värdefulla för det förebyggande arbetet dels genom att de ser mycket som vuxna kan missa och därigenom fungerar som ”bro-ar” som förmedlar spänningar på skolan, dels genom att eleverna ofta själva har den bästa lösningen på en konflikt. I flera intervjuer kom det upp att en förutsättning för att lyckas med det förebyggande arbetet var att arbeta *med* eleverna, inte *mot* dem.

Sammanfattning

Syftet med det här kapitlet är att öka kunskaperna kring hur skolor själva uppfattar grövre våld under skoltid samt skolornas förmåga att hantera och motverka allvarligare våldshändelser. Betydelsen av att få kunskap om skolors egen bild av det grövre skolväldet är att den kunskapen kan leda till bättre förståelse för hur och varför skolor agerar eller inte agerar i frågor som rör grövre våld. Skolan är Sveriges största och mest utspridda arbetsplats och inom varje skola rymms dessutom väldigt olika perspektiv beroende på om man är elev, lärare, skolvärd, kurator eller rektor. Det är därför svårt att tala om *en* skola, varken i begreppets vidaste eller snävaste bemärkelse. Dessa sammanfattande slutsatser av skolans egen bild av problem kring det grova skolväldet är inte tänkta att generaliseras utan summerar en minimibild av vad olika grupper inom skolan anser är viktigt att lyfta fram när det gäller den egna skolans våldssituation, dess agerande vid akuta situationer och i det våldsförebyggande arbetet.

Enkäten såväl som intervjuerna visar att grövre skolväld inte uppfattas som ett framträdande problem för skolan och dess verksamhet, vilket framför allt torde bero på att allvarligare våldshändelser är ovanliga företeelser i svenska skolor. Däremot visar studien att man i skolors vardag ser och arbetar mot beteenden som är grogrunder för våld. Olika sociala strukturer som mobbning, verbala kränkningar och grupperingar i skolan, liksom skolk och låg studiemotivation uppfattades som problem som låg närmare vardagen i skolan och som man som personal ständigt fick arbeta mot. Samtidigt är det viktigt att betona att elever, lärare, rektorer och annan skolpersonal i intervjuerna vände sig mot den bild av skolan som ofta presenteras i media och menade att det på det stora hela var en bra stämning mellan eleverna på skolan. Vidare kopplades de grävsta fallen av våld som inträffat på skolan ofta samman med företeelser som inte är del av skolan och som skolan inte kan påverka. Slutsatserna när det gäller skolornas bedömning av sin våldssituation är att grövre våld

uppfattades som avlägset och främmande på den egna skolan men också att frånvaron av våld aldrig kan tas för givet.

Skolors förståelse av våld är även intressant eftersom det rimligtvis får konsekvenser för hur man agerar i en akut våldssituation och hur man arbetar för att motverka våld. Det ambivalenta förhållningssättet till våld som diskuterats ovan går även igenom när det gäller skolornas våldsförebyggande arbete. Å ena sidan menade de intervjuade att arbete som man uppfattade i förlängningen förebygger våld ständigt pågick på skolan, å andra sidan menade rektorerna i enkäten att våld på skolan inte är ett problem som kräver särskilda förebyggande åtgärder.

I intervjuerna ansåg elever och vuxna att den viktigaste förutsättningen för att hantera våld i det akuta skedet och för att förebygga våld i skolan var personliga och positiva relationer på skolan, elever sinsemellan och mellan elever och skolpersonal. I den akuta situationen såg man framför allt att en tidigare relation gjorde att man kunde närma sig de inblandade på ett vettigt sätt och att anledningen till att de inblandade lyssnade var att de hade förtroende för den som ingrep. I det förebyggande arbetet betraktades goda relationer som något som får elever att trivas och känna sig bekräftade i skolan, vilket bedömdes förhindra att våldssituationer uppstår från första början. Närvaro av vuxna i korridorer och under raster liksom den fysiska skolmiljön upplevdes också vara betydelsefulla delar av skolors förebyggande arbete och deras förmåga att motverka våld.

För att förstå skolors förhållningssätt till grövre skolvåld behöver det sättas in i ett vidare sammanhang som även innefattar de sociala och materiella villkor som ramar in skolors verksamhet. I intervjuerna blir det särskilt tydligt att skolornas våldsförebyggande arbete och deras agerande i en akut våldssituation sker inom en redan existerande struktur. Som de främsta hindren för att arbeta förebyggande och agera när våld inträffar räknade de intervjuade upp frånvaron av ett gemensamt förhållningssätt, brister på stöd från skolledningen, en pressad arbetssituation samt otillräckliga kunskaper om hur man kan hantera och förebygga grövre våld i skolan. I intervjuerna kom det upp att man menade att det våldsförebyggande arbetet prioriterades bort, dels för att det inte uppfattas som särskilt angeläget eller verkningsfullt, dels för att det konkurrerar om resurser med skolans mer etablerade och mätbara kunskapsmål. På flera skolor var erfarenheten att det våldsförebyggande arbetet sågs som något utöver skolans ordinarie verksamhet eller som något som "eldsjälarna" på skolan fick arbeta med på sin fritid. I arbetet kring särskilda våldshändelser menade man att tätare och mer formaliserade informationskanaler i skolan som helhet var viktigt. Ett återkommande tema i intervjuerna är att man gav uttryck för att det är väsentligt att skapa förutsättningar för att "ta tag" i våld på skolan. Sammanfattningsvis hade man i intervjuerna erfarenhet av att ovannämnda omständigheter negativt påverkade skolors våldsförebyggande arbete och deras förmåga att hantera akuta våldssituationer.

Att förebygga grovt våld i skolan – en avslutande diskussion

Vår omvärld har under senare år drabbats av flera tragiska grova våldsfall i form av så kallade skolskjutningar. Kännetecknande för dessa händelser är att en elev med vapen i hand dödat eller allvarligt skadat ett flertal individer. I Sverige har inget liknande inträffat men självfallet väcker dessa de allra allvarligaste fallen av våld i skolan en stor uppmärksamhet och oro för att något liknande skulle kunna inträffa också här. Brå fick därför ett regeringsuppdrag om att kartlägga omfattningen och karaktären på det grövsta våldet i skolan, samt att redovisa det internationella kunskapsläget.

Trots att de allra allvarligaste våldsfallen är svåra att förutsäga har en målsättning för Brå varit att identifiera förhållanden som är relevanta för en förebyggande strategi mot grovt våld i skolan. Detta arbete har genomförts på flera sätt. Rapporten redovisar analyser utifrån ett stort urval av de senaste 25 årens grövsta våldsdåd där ungdomar varit inblandade. Uppgifter som niondeklassare lämnat i Brå:s skolundersökningar om brott har utnyttjats för att analysera kopplingen mellan mobbning och grovt våld i skolan. Brå har också redogjort för olika internationella erfarenheter av förebyggande arbete mot det allra grövsta våldet. En viktig del av uppdraget har slutligen varit att kartlägga den svenska skolans erfarenheter av grövre våld och hur de som verkar i skolorna arbetar för att motverka förekomsten av sådant våld.

Det våld som analyseras i denna rapport handlar framför allt om det allra grövsta fysiska våldet, ett våld som leder till personskador. I det här kapitlet följer en kort sammanfattande diskussion om rapportens huvudresultat och den betydelse som resultaten har för det våldsförebyggande arbetet.

Grövre våld är inte en del av den svenska skolans vardag

Av de olika kunskapskällor som utnyttjats i denna rapport framgår att de allra grövsta formerna av våld i skolan är mycket ovanliga. Sedan mitten av 1980-talet gäller att en 15–17-åring någon gång per år lagförs för en händelse som inträffat i skolan och som också bedöms som grov misshandel eller mordförsök. De polisanmälda misshandelsfall som analyserats pekar på att det våld som sker i skolan vanligen inte leder till allvarliga skador och att det utövas av elever utan vapen. Också de rektorer som svarat på Brå:s enkät förmedlar en bild där det allvarliga våldet framstår som något främmande i skolvardagen. Att bedöma utvecklingen av våld är alltid svårt. Utifrån de uppgifter som niondeklassare lämnar om sin egen utsatthet för våld i skolan finns det dock inget som

pekar på att detta våld skulle ha ökat sedan studierna började genomföras i mitten av 1990-talet.

Samtidigt står det också klart såväl från Brå:s skolundersökning som från de intervjuer som genomförts med elever och skolpersonal, att grovt våld i skolan är kopplat till andra mer vardagliga problem i skolan. Det handlar om hot, mobbning och andra former av kränkningar och våld som ökar riskerna för att också allvarligare våld ska inträffa. Det finns med andra ord all anledning att fortsätta att utveckla det våldsförebyggande arbetet i svenska skolor.

Orsakerna till våld är många och komplexa

En rimlig utgångspunkt för det förebyggande arbetet är att veta vad som ska förebyggas och hur det uppstått. Det finns inte någon enskild faktor som kan förklara våldsamt beteende. I stället är forskningen samstämmig i att grova våldshändelser som inträffar i skolan lika väl som på andra platser kan betraktas som resultat av en rad olika processer, där bidragande faktorer finns såväl hos den enskilda individen som inom familjen, kamratgruppen, bostadsområdet, samhället i stort, samt självfallet även i själva skolan (t.ex. Loeber och Farrington 1998, U.S. Surgeon General 2001, jfr även OMJU 2009). Detta framstår som både ett problem och en möjlighet för det förebyggande arbetet. Det går inte att peka på en enskild åtgärd som snabbt kan sättas in, samtidigt som det för ett samhälle finns många olika möjligheter att påverka riskerna för att konflikter ska uppstå eller eskalera när de väl inträffat. Arbetet med att minimera riskerna för allvarliga våldsfall måste alltså med nödvändighet vara brett. Med detta sagt kommer ändå fokus i nedanstående genomgång att ligga på det som kan göras i skolan av dem som verkar i skolmiljön.

Är lärdomar från andra länders erfarenheter av grovt skolvåld relevanta?

De förhållanden som påverkar ungas våldsutövande i skolan ingår också i en bredare, samhällelig kontext. De här samhälleliga sammanhangen påverkar bland annat sannolikheten för att en våldshändelse resulterar i livshotande skador eller i värsta fall ett eller flera dödsfall. Ett tydligt exempel på detta är att konsekvenserna av de våldsbrott som inträffat på olika skolor, förutom alla bakomliggande orsaksfaktorer, också påverkas av med vilken lätthet ungdomar kan få tag på skjutvapen. De flesta massskjutningar har inträffat i USA, och det är också där som större delen av den publicerade forskningen om att förebygga dödligt skolvåld har genomförts.

En viktig fråga är därför i vilken mån de slutsatser som dras i forskningen från USA kan anses ha relevans för skolvåldet i ett så annorlunda land som Sverige. Det är ett faktum att vi aldrig erfarit en skolskjutning med flera offer, och det är över huvud taget extremt ovanligt med

dödligt våld eller mordförsök i den svenska skolan. Samtidigt är bakgrunden till denna rapport två tragedier som inträffat i vårt grannland Finland. Båda dessa händelser delar många kännetecken med de grävsta skolskjutningarna som inträffat i USA. En jämförelse av forskningslitteraturen kring skolskjutningarna i USA med resultaten från Brå:s genomgång av domarna avseende de grävsta fallen av våldsbrott i den svenska skolan visar vidare att det finns en del viktiga paralleller. En sådan likhet är att det i hög grad handlar om *planerade* snarare än *spontana* eller *impulsiva* våldshändelser. I Brå:s undersökning framkommer exempelvis ett typfall där en kriminellt belastad ungdom hamnar i en konflikt med någon i skolan och där konflikten eskalerar till en planerad uppgörelse. Ett annat typfall ur de domar som analyserats handlar om en psykiskt labil elev som, efter att ha utsatts för kränkningar av andra i skolan, upplever ett behov av att hämnas på enskilda individer. Eleven tar därför med sig ett vapen till skolan. De här två typfallen ur det svenska materialet motsvarar i vissa avseenden det som i genomgången av den amerikanska forskningen har beskrivits som en ”äldre” respektive en ”nyare” typ av skolskjutning.

De tydliga skillnaderna i förekomsten av det allra allvarligaste våldet i skolan skulle därför, åtminstone delvis, kunna ses som ett resultat av de typer av vapen som har använts av gärningsmännen – skjutvapen i USA och Finland, stickvapen eller trubbiga vapen i Sverige. Mot denna bakgrund är det tydligt att en begränsad tillgång till vapen är en viktig våldsförebyggande faktor. Men det är också tydligt att det finns vissa likheter i de bakomliggande processerna till de grävsta våldsdåden i skolan. Dessa likheter innebär att internationella erfarenheter av förebyggande åtgärder kan anses vara relevanta också för svenska förhållanden. Vilka våldsförebyggande strategier pekar då (den i huvudsak amerikanska) forskningen på?

Fyra forskningsbaserade förslag på förebyggande arbete

I Brå:s genomgång av det internationella kunskapsläget framträder en bild där det som framför allt förespråkas är insatser som bygger på en välgrundad uppfattning om den lokala problembilden. Det finns en risk att till och med beprövade och utvärderade förebyggande insatser inte kommer att fungera optimalt om skolledningen inte känner till hur konflikterna på skolan ser ut och vilka förutsättningar som finns att motverka det aktuella problemet. I en sådan situation kan en handlingsplan i bästa fall vara något att tillgripa när skadan redan inträffat. För att maximera de vuxnas möjligheter att *på förhand* få reda på vilka problem som finns bland elever, vilka som utsätts för hot och mobbning, vem som lovat att hämnas etcetera, betonas ofta betydelsen av ett skolklimat präglat av samarbete och respekt mellan dem som finns i skolan.

Forskningen visar att rigida och straffinriktade strategier mot våld och ordningsproblem till och med kan motverka sitt syfte. De förhindrar ofta möjligheten till förtroende och kommunikation mellan ungdom-

mar och vuxna. Forskningen, och även de elever och den skolpersonal som Brå intervjuat, poängterar att om vuxnas reaktioner inte är förankrade bland eleverna riskerar värdefull information att gå förlorad. Om konsekvenserna av samtalet med de vuxna uppfattas som alltför strängt kommer ungdomars ovilja att uppfattas som "tjallare" att väga tyngre än det redan gör. En rimlig måttstock för en våldsförebyggande insats är därför om åtgärden på ett positivt vis påverkar chansen att de ansvariga i skolledningen får den information de behöver för att agera. De förslag som beskrivs i forskningslitteraturen kan mot denna bakgrund sammanfattas i följande fyra punkter.

1. Skolor bör kontinuerligt arbeta för att motverka mobbning och annat våld

Förekomsten av mobbning och kränkningar utgör inte bara en grogrund för allvarigare våldshändelser, vilket Brå:s egna analyser visat, utan signalerar också att vuxna inte förmår hjälpa elever med viktiga problem. Detta medför i sin tur att risken för att unga väljer bort att vända sig till vuxna ökar. De mer vardagliga vålds- och hotproblemen förtjänar därför att tas på allvar och lösas på ett sätt som ökar förtroendet mellan barn och vuxna. I detta arbete ingår bland annat adekvata stödinsatser för att säkra samtliga elevers kunskapsmässiga utveckling och psykiska hälsa. Ett grundläggande krav är att detta arbete återkommande följs upp, utvärderas och utvecklas efter skolans aktuella problembild och förutsättningar.

2. Skapa och upprätthåll en känslomässig anknytning till skolan

Det är viktigt att eleverna känner delaktighet i allt som rör skolan. Skolan är inte bara en plats där elever lär sig viktiga saker, utan också en plats där en rad människor ska umgås med varandra. Betydelsefullt är därför att de som finns i skolan har en gemensam känsla av ansvar för att skolan hålls trygg.

3. Säkra kommunikationskanaler mellan elever och vuxna i skolan

I många av de grävsta fallen av skolvåld har elever haft förhandsinformation som skulle ha kunnat hjälpa vuxenvärlden att agera. Handlingsplaner eller hotbildsinstrument är alla ineffektiva om inte de som har att fatta beslut om insatser får kännedom om vad som är på gång. Forskningen pekar därför tydligt på betydelsen av att skolor har en informationsspridning som fungerar. Det handlar om kommunikationskanaler mellan såväl elever och vuxna som olika professionsgrupper som verkar i skolmiljön. Självfallet är det viktigt att kanalerna bygger på förtroendefulla samtal. Det bör också kontinuerligt tas in information om hur detta arbete fungerar och hur kommunikationen kan förbättras.

4. Inför ett systematiskt hotbedömningsarbete

När skolledningen skapat ett kommunikationssystem där den nås av viktig information om vad som pågår i skolan, är det viktigt att denna

information beaktas på ett strukturerat sätt. I litteraturen föreslås ofta att skolan organiserar ett systematiskt hotbedömningsarbete, som anger vad som ska göras, och av vem, givet problemets allvarlighetsgrad. Bedöms hotet som grovt bör skolledningen ha en förberedd strategi för exempelvis samarbete med andra myndigheter. Med tanke på att det vid allvarliga hot- och våldssituationer finns anledning att agera snabbt, men samtidigt korrekt, bör arbetet finnas beskrivet i en handlingsplan. Det viktiga utvärderingsarbetet efter en krissituation blir också kvalitativt bättre om det finns en krisplan att jämföra agerandet mot. Självfallet bör handlingsplanen kontinuerligt utvecklas i samarbete med elever och samtliga personalgrupper så att den är förankrad i skolans aktuella situation.

Den svenska skolan har goda förutsättningar att förebygga våld

Mycket av det arbete som görs i svenska skolor motsvarar redan i dag de förhållanden som den internationella forskningen tar upp som viktiga för ett framgångsrikt våldsförebyggande arbete. Sverige tillhör de länder i världen som tidigt uppmärksammat vikten av att arbeta mot kränkningar i skolan. Det finns exempelvis sedan år 2006 uttalade krav på att skolor i Sverige ska ha likabehandlingsplaner.¹⁶ Vikten av att arbeta med kommunikationsklimatet och trygghetsbefrämjande åtgärder i bred bemärkelse är också välkänd. Detta framkom tydligt i Brå:s intervjuer med elever, lärare och andra som verkar i den svenska skolan. Samtidigt påtalade våra informanter att det är viktigt att skolan inte slår sig till ro. Skolan möter ständigt nya årskullar av elever och personal sammansättningen förändras. Att skapa förtroende mellan elever och vuxna i skolan är en ständigt pågående process i skolans vardag. I detta ligger uppenbarligen en del av professionens belöning, men också dess slitsamma utmaning. Det finns därför också en hel del viktiga frågor som måste beaktas om det våldsförebyggande arbetet ska utvecklas och bli bättre än det är i dag.

Uppmärksamma ledningens centrala roll och skolans organisation

I Brå:s intervjuer med elever, lärare och annan skolpersonal framkom tydligt att ledningen ansågs ha en viktig roll i att organisera en kultur som minskar riskerna för våld. Det handlar om allt från hur man bemöter varandra i vardagen till skolans konkreta arbete med att ta fram och utveckla handlingsplaner. Avsaknad av kunskap och verktyg för att agera i en hotfull situation är något som inte bör accepteras av dem som verkar i skolan. Att säkra att denna kompetens finns och utvecklas ligger rimligen på skolledningen och skolans huvudmän. Även om de intervjuade inte uppfattade våld som en del av vardagen var man ense om

¹⁶ Den 1 januari 2009 fördes bestämmelserna om diskriminering, trakasserier och kränkande behandling i barn- och elevskyddslagen över till kapitel 14 a skollagen (1985:1100) och den nya diskrimineringslagstiftningen. Barn- och elevskyddslagen upphörde därmed att gälla.

att det är viktigt att ha en kontinuerlig diskussion kring frågor som berör våld, vilket majoriteten av de intervjuade menade saknades på deras skola i dag. En bra start för att förbättra denna situation är att ledningen kartlägger de behov som finns i den egna skolan.

Vidare framkom det i intervjuerna att man uppfattade att det finns vissa glapp mellan olika grupper inom skolan, både när det gäller problemförståelse och syn på hur skolor bör arbeta våldsförebyggande och hantera de våldssituationer som uppstår. Dessa glapp kan delvis förklaras av att skolan är en mycket heterogen mötesplats med olika former av kontaktytor för dem som vistas där. Detta gör det ännu viktigare att arbeta för att nå fram till ett gemensamt förhållningssätt för skolan när det gäller att motverka våld och hantera de situationer som trots detta arbete uppstår. Ett förebyggande arbete som såväl elever, lärare, elevhälsans personal, övrig skolpersonal och skolledningen enats om, kräver att skolan aktivt ökar antalet kontaktytor mellan alla de grupper som vistas i skolan och ger detta arbete utrymme inom den ordinarie verksamheten.

Det är också väsentligt att tillräckliga resurser finns för olika personalgrupper att hinna med alla aspekter av det förebyggande arbetet inom ramen för sina tjänster. Det handlar inte minst om elevhälsans möjligheter att ge det stöd som eleverna är i behov av.

Ur ett preventivt perspektiv behövs mer utrymme för relationsskapande arbete. Brå:s informanter upplevde att det i skolan sällan finns tid, eller i vissa fall ens uppmuntran, till att arbeta med metoder som främjar förtroendet mellan elever och vuxna. Både elever och lärare efterfrågade större fokus på det förebyggande arbete som handlar om att skapa relationer. Det finns en utbredd upplevelse av att detta arbete ses som mindre viktigt och att det därför får stå tillbaka för den uttalade rollen av skolan som enbart kunskapsförmedlare. Ett annat exempel kan hämtas ur rektorsenkäten där de flesta skolledare menar att det är ett stort problem att engagera föräldrar i skolans arbete. Föräldrars frånvaro och bristen på kommunikation mellan föräldrar och skola kom även upp i intervjuerna. Utifrån en kriminologisk förståelse är olika former av informell social kontroll en central förebyggande faktor.

Som påpekats utifrån forskningsgenomgången är kommunikationsklimatet grundbulten i ett framgångsrikt arbete med hotbedömningar. Men om skolan inte ser till att underhålla och utveckla ett klimat där elever, föräldrar, lärare, övrig personal och skolledning kan mötas, utan enbart konstaterar att det i nuläget saknas intresse från endera parten, är detta i sig ett uttryck för ett klimat där kommunikationen inte är så bra som det skulle kunna vara. Självfallet kan skolan aldrig tvinga sig på föräldrar. Det finns dock säkerligen en rad kreativa lösningar för att förbättra den brist på kommunikation mellan skolan och hemmet som skolledare i dag ger uttryck för. Detta kräver dock att tid och engagemang ägnas åt frågan.

Vuxnas närvaro viktig

Nära kopplat till det relationsskapande arbetet är förekomsten av vuxna där den unga är. Såväl från vår granskning av misshandelsanmälningar som från intervjuerna med elever framgår att en aktiv och följsam närvaro av vuxna fungerar våldsdämpande. Vuxna som tar sig tid att prata och finnas där eleverna är lugnar ned situationer och bekräftar samtidigt att eleverna är värdefulla. De erfarenheter som diskuterades i intervjuerna talar för samma sak, att vuxnas närvaro ger trygghet och kan minska spänningar på skolan. Samtidigt kom det också fram i intervjuerna att det på en del skolor finns en oenighet i hur vuxennärvaro ska organiseras i praktiken och att vuxennärvaro också förknippas med en viss utsatthet och sårbarhet för personalen. För att öka personalens trygghet och se till att vuxennärvaron fungerar så som det är tänkt kan skolans personal vara i behov av mer kunskap och verktyg för att hantera situationer som uppstår. Det är frågor som behöver diskuteras på varje enskild skola för att man ska komma fram till en skolmiljö och arbetssituation som alla kan godta.

Vuxnas närvaro i skolan kan förstås som både en social och situationell preventiv insats. Utifrån ett mer situationellt synsätt är även den fysiska skolmiljön en betydande förebyggande åtgärd där de vuxnas tillgänglighet och delaktighet också beror på hur skolans lokaler är utformade och organiserade.

Viktigt att skolan är en del av lösningen

I takt med att medvetenheten om ungas villkor har ökat och att toleransen mot våld i allmänhet har sänkts har frågan om hur skolor förhåller sig, och bör förhålla sig, till våld som sker i skolan uppmärksammas och debatterats. Utifrån de särskilda omständigheter som omger våld som sker på skolor – att det ofta rör sig om unga gärningspersoner och offer som kommer att träffas regelbundet under en längre tid och en kort tid efter att våldssituationen inträffat – har debatten handlat om hur skolan på bästa sätt ska hantera händelsen. En annan omständighet som gäller skolvåld är att händelsen även påverkar andra på skolan som inte varit direkt inblandade i våldssituationen.

Det som man har enats om i debatten är främst att det är viktigt att våld omgående får någon form av konsekvens och inte bara passerar obemärkt förbi. Vad man inte enats om är vilka konsekvenserna ska bli för olika typer av våldshändelser. Några av argumenten i debatten har varit att skolan inte får utgöra ett undantag i samhället, att brott som begås i skolan ska kallas brott och att dessa händelser bör skötas av dem som är bäst lämpade att utreda brott, företrädesvis polisen. Mot bakgrund av debatten har både nolltoleransstrategier i form av att polisanmäla samtliga våldshändelser införts, och samarbete mellan skola, kommun, socialtjänst och polis har initierats och införts i skolors verksamhet.

I rapporten framgår att de allra flesta polisanmälningar av skolvåld gäller förhållandevis lindrigt våld. Detta, tillsammans med det faktum att rättsväsendets resurser är begränsade, innebär att våld i skolan sällan leder till någon omedelbar reaktion från rättsväsendets sida. För att uppnå den snabba och adekvata reaktion som är nödvändig för att skapa en trygg skolmiljö behövs därmed i normalfallet att skolan själv tar ansvar för att lösa den uppkomna situationen. En polisanmälan kan i sig aldrig ses som lösningen på de konflikter, kränkningar och våld som finns i skolan.

I intervjustudien framkommer det att skolor kan ha behov av stöd utifrån när en allvarligare våldshändelse inträffar men också att det på skolan finns värdefull kunskap om de inblandade ungdomarna som använd på rätt sätt kan leda till en fungerande lösning för alla inblandade parter. Det förutsätter att det finns en struktur för hur ansvaret fördelas dels inom skolan, dels mellan skola, föräldrar och andra myndigheter. I förlängningen har skolans arbetssätt när det gäller olika former av våld även betydelse för vilket förtroende elever, föräldrar, personal och även allmänhet känner för skolan som samhällsinstitution.

Slutord

Skolskjutningar är exceptionella händelser som är svåra att förutsäga. För forskarsamhället är det därför en stor utmaning att identifiera gemensamma faktorer vilka i förlängningen kan resultera i förslag till effektiva förebyggande strategier. I forskningslitteraturen har det vuxit fram en relativ samstämmighet om en del viktiga frågor, vilka avhandlats ovan. Dock råder det kanske mest samstämmighet om det faktum att samhällets insatser aldrig helt kommer att kunna eliminera risken för att en allvarlig våldshändelse i skolan inträffar.

Att det inte finns några enkla eller fullkomliga svar på hur det allra grövsta skolvåldet ska förebyggas betyder emellertid inte att det finns anledning för skolor att vänta med att införa, behålla eller utöka såväl grundläggande insatser för att förbättra skolklimatet och öka elevers och personalgruppers trivsel, trygghet och tillit till skolan, som mer specifika åtgärder som ett systematiskt hotbedömningsarbete.

Parallellt med Brå:s uppdrag från regeringen att kartlägga grövre våld i skolan fick Skolverket i uppdrag att ta fram ett stödmaterial till skolor om hur de kan arbeta brottsförebyggande med fokus på det grövre våldet. Detta uppdrag redovisas den 1 juni 2009 och kommer ytterligare att kunna förstärka arbetet med att skapa en trygg och lärande skolmiljö.

Referenser

- Allen, K. (2005). Cognitive perspective to violence expression. I: Sexton-Radek, K. (red.) *Violence in schools. Issues, consequences and expressions*. Westport: Praeger.
- American Psychological Association (APA) (1996). *Warning signs: Recognising violence warning signs in others*. Washington D.C.: American Psychological Association. < http://www.usdoj.gov/usao/wie/justice_for_all/publications/Recognizing_Violence_Warning_Signs_In_Others.pdf > (besökt senast 080920).
- American Psychological Association (APA) (2006). *Are zero tolerance policies effective in schools? An evidentiary review and recommendations*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Anderson, M. m.fl. (2001). School Associated Violent Deaths in the United States, 1994–1999. *Journal of the American Medical Association* 286(21), 2695–702.
- Arbetsmiljöverket (2008). Statistik om hot och våld i skolan. *Korta arbetskadefakta* nr 1/2008. Arbetsmiljöverket.
- Armstrong, K. H., Massey, O. T. och Boroughs, M. (2006). Implementing comprehensive safe school plans in Pinellas County schools, Florida: Planning, implementation, operation, sustainability and lessons learned. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Armstrong, T. A. och Webb, V. (2006). The school-based violence prevention planning program: A pilot test. *Journal of school violence*, 5(4), 79–97.
- Barkley, R. A. (1997). *Defiant children. A clinicians manual for assessment and parent training*. New York: Guilford.
- Barras, B. och Lyman, S. A. (2000). Silence of the lambs. How can we get students to report pending violence. *Education*, 120(3), 495–502.
- Bear, G. G. m.fl. (2006). Beyond face fidelity: When less is more. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Bender, W. N., Schubert, T. H. och McLaughlin, P. J. (2001). Invisible kids: Preventing school violence by identifying kids in trouble. *Intervention in school and clinic*, 37(2), 105–111.
- Berger, C., Karimpour, R. och Rodkin, P. C. (2008). Bullies and victims at school: Perspectives and strategies for primary prevention. I: Miller, T. W. (red.) *School violence and primary prevention*. New York: Springer.
- Bernes, K. B. och Bardick, A. D. (2007). Conducting adolescent violence risk assessments: A framework for school counselors. *Professional school counseling*, 10(4), 419–427.

- Borum, R. m.fl. (1999). Threat assessment. Defining an approach for evaluating risk of targeted violence. *Behavioral sciences and the law*, 17, 323–337.
- Brinkley, C. J. och Saarnio, D. A. (2006). Involving students in school violence prevention: Are they willing to help? *Journal of school violence*, 5(1), 93–106.
- Brock, S. E., och Jimerson, S. R. (2004). School crisis interventions: Strategies for addressing the consequences of crisis events. I: Gerler, E. R. Jr. (red.) *Handbook of school violence*. New York: The Hawthorth Reference Press.
- Brottsförebyggande rådet (2006). *Ungdomar och brott åren 1995–2005*. Rapport 2006:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2007). *Nationella trygghetsundersökningen 2006. De första resultaten om utsatthet, trygghet och förtroende*. Rapport 2007:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2008a). *Den nationella skolundersökningen om brott 1995–2005. Teknisk rapport*. Rapport 2008:2. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2008b). *Nationella trygghetsundersökningen 2007*. Rapport 2008:3. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2008c). *Nationella trygghetsundersökningen 2007. Teknisk rapport*. Rapport 2008:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2008d). *Brottsoffers benägenhet att polisanmäla brott*. Rapport 2008:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2008e). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2007*. Rapport 2008:23. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2009a). *NTU 2008. Om utsatthet, trygghet och förtroende*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet (2009b). *Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen?* Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Burns, M. K., Dean, V. J. och Jacob-Timms, S. (2001). Assessment of violence potential among school children: Beyond profiling. *Psychology in the schools*, 38, 239–246.
- Burssens, D. och Vettenburg, N. (2006). Restorative group conferencing at school: A constructive response to serious incidents. *Journal of school violence*, 5(2), 5–17.
- Callahan, C. (2008). Threat assessment in school violence. I: Miller, T. W. (red.) *School violence and primary prevention*. New York: Springer.
- Capozzoli, T. K. och McVey, S. (2000). *Kids killing kids. Managing violence and gangs in schools*. Boca Raton, Florida: St. Lucie Press.
- Center for the study and prevention of violence (CSPV) (2008). *Student profiling*. CSPV position summary. Boulder, Colorado: University of Colorado. < <http://www.colorado.edu/cspv/publications/factsheets/positions/PS-004.pdf> > (besökt senast 081024).

- Clayton, C. J., Ballif-Spanvill, B. och Hunsaker, M. D. (2001). Preventing violence and teaching peace: A review of promising and effective antiviolence conflict-resolution, and peace programs for elementary school children. *Applied and preventive psychology*, 10(1), 1–35.
- Connect fi 006 (2008). *Proposal for an action plan to tackle violence at school in Europe*. < <http://www.health.fi/connect/activities/proposal.pdf> > (besökt senast 090115).
- Cornell, D. G. (2003). Guidelines for responding to student threats of violence. *Journal of educational administration*, 41, 705–719.
- Cornell, D. G. (2004). Student threat assessment. I: Gerler, E. R. Jr. (red.) *Handbook of school violence*. New York: The Halworth Reference Press.
- Cornell, D. G. (2006). *School violence. Fears versus facts*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cornell, D. G. och Sheras, P. L. (2006). *Guidelines for responding to student threats of violence*. Boston: Sopris West Educational Services.
- Cornell, D. G. och Williams, F. E. (2006). Student threat assessment as a strategy to reduce school violence. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Cowie, H. m.fl. (2008). Taking stock of violence in U.K. schools. *Education and urban society*, 40(4), 494–505.
- Cowie, H. och Jennifer, D. (2007). *Managing violence in schools. A whole-school approach to best practice*. London: Paul Chapman Publishing.
- Crosse, S. m.fl. (2001). *Wide scope, questionable quality: Drug and violence prevention efforts in American schools. Report on the Study on youth violence and prevention*. Washington D.C.: U.S. Department of Education.
- Danielsson, M. och Sundbaum, B. (2003). *Mobbning bland skolbarn*. Rapport nr 2003:02 från Statens folkhälsoinstitut (FHI).
- Debarbieux, E. (2006). *Violence in school: a few orientations for a worldwide scientific debate*. Bordeaux: Université Victor Segalen.
- Delizonna, L., Alan, I. och Stein, H. (2006). A case example of a school shooting. Lessons learned. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Dwyer, K., Osher, D. och Warger, C. (1998). *Early warning, timely response: A guide to safe schools*. Washington D.C.: U.S. Department of Education.
- Eisenbraun, K. D. (2007). Violence in schools: Prevalence, prediction and prevention. *Aggression and violent behavior*, 12, 459–469.
- Elliott, D. S. och Tolan, P. H. (1998). Youth violence, prevention, intervention and social policy: An overview. I: Flannery, D. och Hoff, R.

- (red.) *Youth violence: A volume in the psychiatric clinics of North America*. Washington, D.C.: American Psychiatric Association.
- Esaiasson, P. m.fl. (2004). *Metodpraktikan. Konsten att studera samhälle, individ och marknad*. Stockholm: Norstedts juridik. Andra upplagan.
- Estrada, F. (1999). *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr 3. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Estrada, F. (2007). Ungdomsbrottslighetens utveckling, omfattning och struktur. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund: Studentlitteratur.
- Estrada, F. och Nilsson, A. (2007). Den ojämlika utsattheten. Ett bidrag till forskningen om brottslighet och levnadsnivå. I: von Hofer, H. och Nilsson, A. (red.) *Brott i välfärden. Om brottslighet, utsatthet och kriminalpolitik. Festskrift till Henrik Tham*. Rapport 2007:1. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Estrada, F., Nilsson, A., och Wikman, S. (2007): Det ökade våldet i arbetslivet. En analys utifrån de svenska offerundersökningarna, *Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab*, 94, 56–73.
- Farrell, A. D. och Camou, S. (2006). School based interventions for youth violence prevention. I: Lutzker, J. R. (red.) *Preventing violence. Research and evidence-based intervention strategies*. Washington D.C.: American Psychological Association.
- Fein, R. m.fl. (2002). *Threat assessment in schools: A guide to managing threatening situations and to creating safe school climates*. Washington D.C.: U.S. Secret Service och Department of Education.
- Feindler, E. L. och Wiesner, S. (2006). Youth anger management treatments for school violence prevention. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Fenning, P. m.fl. (2004). Integrating proactive discipline practices into codes of conduct. *Journal of school violence*, 3(1), 45–61.
- Fink, P. J. (2001). Problems with and solutions for school violence. I: Shafii, M. och Lee Shafii, S. (red.) *School violence. Assessment, management, prevention*. Washington D.C.: American Psychiatric Publishing.
- Fondén, C. (2007). 'Gola aldrig ned någon' – intervjuer med personer som i tonåren misstänkts för brott. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Gajda, R. (2006). Safe schools through strategic alliances: How assessment of collaboration enhances school violence and response. *Journal of school violence*, 5(1), 63–80.

- Gaughan, E., Cerio, J. D. och Myers, R. A. (2001). *Lethal violence in schools: A national survey final report*. Alfred, New York: Alfred University.
- Geller, E. S. (2008). The tragic shootings at Virginia Tech: Personal perspectives, prospects, and preventive potentials. *Traumatology*, 14(1), 8–20.
- Gettinger, M. (1988). Methods of proactive classroom management. *School Psychology Review*, 17, 227–242.
- Gittens, C. m. fl. (2006) *Violence reduction in schools – how to make a difference. A handbook*. Strasbourg: Council of Europe.
- Gottfredson, D. C. (1997). School-based crime prevention. I: Sherman, L. m.fl. (red.) *Preventing crime: What works, what doesn't, what's promising: A report to the United States Congress*. Washington, D. C.: U. S. Department of Justice.
- Gottfredson, D. C. (2001). *Schools and delinquency* Cambridge: University Press.
- Gottfredson, D. C. och Gottfredson, G. D. (2002). Quality of school based prevention programs: Results from a national survey. *Journal of research in crime and delinquency*, 29, 3–35.
- Granath, S. (1998). Våldet i skolan polisanmäls men har det blivit grövre? *Apropå*, nr 5–6:1998.
- Granath, S. (2006). Dödligt ungdomsvåld i Sverige – utveckling och brottsrubriceringar åren 1981–2004. I: Nsfk (red.) *Rapport från Nsfk:s 48:e forskarseminarium*, 159–166. < www.nsfk.org >.
- Granath, S. (2007). *Rättsliga reaktioner på ungdomsbrott 1980–2005. Påföljdsval, uppsåtsbedömningar och kriminalpolitik. En kriminologisk analys*. Kriminologiska institutionens avhandlingsserie nr 25. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen.
- Graves, K. N., Frabutt, J. M. och Vigliano, D. (2007). Teaching conflict resolution skills to middle and high school students through interactive drama and role play. *Journal of school violence*, 6(4), 57–79.
- Grossman, J. B. och Tierney, J. P. (1998). Does mentoring work? An impact study of the Big brothers and sisters program. *Education review*, 22, 403–426.
- Guerra, N. G., Boxer, P. och Cook, C. (2006). What works (and what does not) in preventing youth violence. *New directions in evaluation research*, 110, 59–72.
- Hagan, J., Hirschfield, P. och Shedd, C. (2002). First and last words. Apprehending the social and legal facts of an urban high school shooting. *Sociological methods and research*, 31(2), 218–254.
- Hahn, R. m.fl. (2007a). Effectiveness of universal school-based programs to prevent violent and aggressive behaviour: a systematic review. *American journal of preventive medicine*, 33 (Suppl. 2), 114–129.
- Hahn, R. m.fl. (2007b). *The effect of universal school-based programs for the prevention of aggressive and violent behavior. A report on*

- recommendations of the Task force on community preventive services*. Atlanta, Georgia: Centers for disease control and prevention, U.S. Department of Health and Human Services.
- Harding, D. J., Fox, C. och Mehta, J. D. (2002). Studying rare events through qualitative case studies. Lessons from a study of rampage school shootings. *Sociological methods and research*, 31(2), 174–217.
- Hazler, R. J. och Carney, J. V. (2006). Critical characteristics of effective bullying prevention programs. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Howard, K. A., Flora, J. och Griffin, M. (1999). Violence-prevention programs in schools: State of the science and implications for future research. *Applied and Preventive Psychology*, 8, 197–215.
- Hussey D. L. och Flannery, D. J. (2007). Implementing and evaluating school-based primary prevention programs and the importance of differential effects on outcomes. *Journal of school violence*, 6(2), 117–134.
- Karlsson, J. och Pettersson, T. (2006). Det blir vad vi gör det till! Om att skapa och analysera ett intervjumaterial. I: Roxell, L. och Tiby, E. (red.) *Frågor, fält och filter. Kriminologisk metodbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Jerre, K. (2009). Ökar de våldsrelaterade arbetsmiljöproblemen? Våld i arbetslivet utifrån de svenska Arbetsmiljöundersökningarna. *Sociologisk forskning*, under publicering.
- Johansson, B. (2001) *Att slåss för erkännande. En studie i gatuvåldets dynamik*. Örebro: Örebro universitets universitetsbibliotek.
- Johnson, D. W. och Johnson, R. T. (1996). Conflict resolution programs in elementary and secondary schools: A review of the research. *Review of educational research*, 66, 495–506.
- Kane, J. m.fl. (2008). Collaborative evaluation: balancing rigour and relevance in a research study of restorative approaches in schools in Scotland. *International journal of research and method in education*, 31(2), 99–111.
- Kellam, S. G. (2000). Community and institutional partnerships for school violence prevention. I: National Institute of Justice, *Preventing school violence: Plenary papers of the 1999 conference on criminal justice research and evaluation – Enhancing policy and practice through research*, Volume 2. Washington D.C.: U.S. Department of Justice.
- Larson, J. och Busse, R. T. (2006). A problem solving approach to school violence prevention. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J.

- (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Lenke, L. (2007). Ungdomsmissbrukets betydelse för ungdomsbrottslighetens utveckling. I: Estrada, F. och Flyghed, J. (red.) *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Stockholm: Studentlitteratur.
- Lindström, P. (1995). Våld i skolan. I: Hagerman, M. (red.) *Det obegripliga våldet: forskare om ungdomar och våld*. Stockholm, Forskningsrådsnämnden.
- Lindström, P. (1996). *Närpolisen och skolan: Ett Brottsförebyggande team?* Forskningsgruppen 1996:1. Solna: Polishögskolans forskningsenhet.
- Lindström, P. (2001). School-violence, a multi-level perspective. *International Review of Victimology*, 8, 141–158.
- Lochman, J. E. m.fl. (1993). Effectiveness of a social relations intervention program for aggressive and non-aggressive, rejected children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 1053–1058.
- Loeber, R. och Farrington, D. P. (red.) (1998). *Serious and violent juvenile offenders. Risk factors and successful interventions*. Thousand Oaks, California: Sage.
- Lärarnas Riksförbund (LR) (2008). Ingen ska behöva vara rädd i skolan! Lärarnas Riksförbunds arbetsplatsundersökning 2008.
- McGee, J.-P. och DeBernado, C. R. (1999). The classroom avenger: A behavioral profile of school based shootings. *The forensic examiner*, 8(5), 16–18.
- Meyer, R. H. (1995). The effect of participation in a peer mediation program on the self-perceptions and conflict style of at-risk elementary students. *Dissertation Abstracts International*, Vol. 56–09A:3457.
- Mihalic, S. m.fl. (2004). *Blueprints for violence prevention*. Washington D. C.: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Miller, T. W. och Kraus, R. F. (2008). School-related violence: Definition, scope and prevention goals. I: Miller, T. W. (red.) *School violence and primary prevention*. New York: Springer.
- Miller, T.W., Veltkamp, L. J. och Kraus, R. F. (2005). Character education as a prevention strategy in school related violence. *The journal of primary prevention*, 26(5), 455–467.
- Molina, I. A., Dulmus, C. N. och Sowers, K. M. (2005). Secondary Prevention for Youth Violence: A Review of Selected School-Based Programs. *Brief Treatment and Crisis Intervention*, 5(1), 95–107.
- Moore, M. H. m.fl. (red.) (2003). *Deadly lessons. Understanding lethal school violence*. Washington D.C.: National Academies Press.
- Mytton, J. m.fl. (2006). School-based secondary prevention programmes for preventing violence. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, Vol. 3.

- National Institute of Mental Health (NIMH) (2000). *Child and adolescent violence research at the NIMH*. < <http://mentalhealth.about.com/library/rs/blviol.htm> > (besökt senast 080915).
- National School Safety Center (1998). *Checklist of characteristics of youth who have caused school-associated violent deaths*. < <http://www.schoolsafety.us/Checklist-of-Characteristics-of-Youth-Who-Have-Caused-School-Associated-Violent-Deaths-p-7.html> > (besökt senast 080920).
- Newman, K. S. m.fl. (2004). *Rampage. The social roots of school shootings*. New York: Basic Books.
- Olofsson, B. (1971). *Vad var det vi sa! Om kriminellt och konformt beteende bland skolpojkar*. Stockholm: Utbildningsförlaget.
- OMJU (2009). Jokelan koulusurmat 7.11.2007. Tutkintalautakunnan raportti. Julkaisu 2009:2. Helsingfors: Oikeusministeriö/Justitieministeriet.
- Osher, D. m.fl. (2004). Warning signs of problems in schools: Ecological perspectives and effective practices for combating school aggression and violence. *Journal of school violence*, 3(2), 13–37.
- O'Toole, M. E. (2000). *The school shooter: A threat assessment perspective*. Quantico, Virginia: National Center for the Analysis of Violent Crime, Federal Bureau of Investigation.
- Prinz, R. (2000). Research-based prevention of school violence and youth antisocial behaviour. I: National Institute of Justice, *Preventing school violence: Plenary papers of the 1999 conference on Criminal justice research and evaluation – Enhancing policy and practice through research*, Volume 2. Washington D.C.: U.S. Department of Justice.
- Randazzo, M. R. m.fl. (2006). Threat assessment in schools: Empirical support and comparison with other approaches. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Reddy, M. m.fl. (2001). Evaluating risk for targeted violence in schools: comparing risk assessment, threat assessment and other approaches. *Psychology in the schools*, 38(2), 157–172.
- Roy, K. G. (2000). The systemic conditions leading to violent human behavior. *Journal of applied behavioral science*, 36, 389–406.
- Scheckner, S. m.fl. (2004). School violence in children and adolescents. A meta-analysis of the effectiveness of current interventions. I: Geller, E. R. Jr. (red.) *Handbook of school violence*. New York: The Halworth Reference Press.
- Sewell, K. W. och Mendelsohn, M. (2000). Profiling potentially violent youth: Statistical and conceptual problems. *Children's services: Social policy, research and practice*, 3(3), 147–169.
- Sheley, J. F. (2000). Controlling violence: What schools are doing. I: National Institute of Justice, *Preventing school violence: Plenary pa-*

- pers of the 1999 conference on Criminal justice research and evaluation – Enhancing policy and practice through research, Volume 2.* Washington D.C.: U.S. Department of Justice.
- Shubert, T. H. m.fl. (1999). Analysis of random school shootings. I: Bender, W. N., Clinton, G. och Bender, R. L. (red.) *Violence prevention and reduction in schools*. Austin: PRO-ED.
- Skiba, R. m.fl. (2001). *Preventing school violence: A practical guide to comprehensive planning*. Bloomington, Indiana: Indiana Education Policy Center.
- Skiba, R. och Knesting, K. (2001). Zero tolerance, zero evidence: An analysis of school disciplinary practice. I: Skiba, R. och Noam, G. (red.) *New directions for youth development: Theory, practice and research*, 92, *Zero tolerance: Can suspension and expulsion keep schools safe?* San Francisco: Jossey Bass
- Skiba, R. m.fl. (2006a). The safe and responsive schools project: A school reform model for implementing best practices in violence prevention. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Skiba, R. m.fl. (2006b). The SRS safe schools survey: A broader perspective on school violence prevention. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Skolverket (2006). *Ordningsregler för en trygg och lärande skolmiljö*. Stockholm: Skolverket. Fritzes.
- Skolverket (2007). Attityder till skolan 2006. Elevernas och lärarnas attityder till skolan. Rapport 299. Stockholm: Skolverket.
- Slee, P. T. (2006). Violence prevention: Schools and communities working in partnership. *International journal on violence and school*, 1, 5–17.
- Smith, P. K. (red.) (2002). *Violence in schools: The response in Europe*. London: RoutledgeFalmer.
- Smith, D. C. och Sandhu, D. S. (2004). Towards a positive perspective on violence prevention in schools: Building connections. *Journal of counselling and development*, 82, 287–293.
- Sprague, J. R. och Horner, R. H. (2006). Schoolwide positive behavioral supports. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Stone, C. och Isaacs, M. L. (2002). Involving students in violence prevention. Anonymous reporting and the need to promote and protect confidences. *NASSP Bulletin, Official journal of the National Association of Secondary School Principals*, 86, 54–65.
- Sukhodolsky, D.G., Solomon, R.M. och Perine, J. (2000). Cognitive-behavioral, anger-control intervention for elementary school chil-

- dren: A treatment-outcome study. *Journal of Child and Adolescent Group Therapy*, 10(3), 159–170.
- Tolan, P. (2000). *Youth violence prevention*. Paper presented at the National Collaborative Violence Prevention Initiative Meeting hosted by the Family Violence Prevention Fund, February 15, 2000. Chicago: Institute for Juvenile Research, University of Illinois.
- U.S. Surgeon General (2001). *Youth violence: A report of the Surgeon General*. Rockville, MD: U.S. Department of Health and Human Services.
- Van Dyke, R. B. och Schroeder, J. L. (2006). Implementation of the Dallas threat of violence risk assessment. I: Jimerson, S. R. och Furlong, M. J. (red.) *Handbook of school violence and school safety. From research to practice*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- Vossekuil, B. m.fl. (2002). *The final report and findings of the Safe School Initiative: Implications for the prevention of school attacks in the United States*. Washington D.C.: U.S. Secret Service och U.S. Department of Education.
- Webster-Stratton, C. och Hammond, M. (1997). Treating children with early-onset conduct problems: A comparison of child and parent training interventions. *Journal of consulting and clinical psychology*, 65, 93–109.
- Weinehall, K. (1999). *Gymnasieelevers möten med våld – i hemmet, i skolan och på fritiden*. Pedagogiska rapporter från Pedagogiska institutionen, Nr 59. Umeå: Umeå universitet.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilson, S. J., Lipsey, M. W. och Derzon, J. H. (2003). The effects of school-based intervention programmes on aggressive behavior: A meta-analysis. *Journal of consulting and clinical psychology*, 71, 136–149.
- Wilson, S. J. och Lipsey, M. W. (2005). *The effectiveness of school-based violence prevention programs for reducing disruptive and aggressive behavior*. Revised Report for the National Institute of Justice School Violence Prevention Research Planning Meeting, May 2005. Nashville: Center for Evaluation Research and Methodology, Institute for Public Policy Studies, Vanderbilt University.
- World Health Organization (WHO) (2002). *World report on violence and health*. Geneva: World Health Organization.

Bilagor

Bilaga 1. Tabeller och diagram

Tabell A. Rektoreernas syn på förekomsten av olika former av våld som elever drabbas av på den egna högstadie- eller gymnasieskolan. Andel i procent.

	Högstadie- skolor	Gymnasie- skolor
Förolämpningar och verbala kränkningar	(n = 99)	(n = 87)
Minst en gång i veckan	59	36
Minst en gång i månaden	29	31
En gång per termin	12	22
Mer sällan/har aldrig hänt	0	11
Slag, sparkar eller annan form av fysiskt våld utan fysiska skador på den utsatta	(n = 99)	(n = 88)
Minst en gång i veckan	4	1
Minst en gång i månaden	14	6
En gång per termin	42	18
Mer sällan/har aldrig hänt	39	75
Våld med lindrigare fysiska skador	(n = 99)	(n = 86)
Minst en gång i månaden	11	2
En gång per termin	37	26
Mer sällan/har aldrig hänt	52	72
Våld med grövre fysiska skador	(n = 99)	(n = 88)
Minst en gång i månaden	0	0
En gång per termin	11	8
Mer sällan/har aldrig hänt	89	92
Våld där någon form av vapen eller tillhygge används	(n = 98)	(n = 89)
Minst en gång i månaden	0	0
En gång per termin	4	1
Mer sällan/har aldrig hänt	96	99

Tabell B. Rektorerens angivna oro för att en grövre våldshändelse ska inträffa på skolan. Andel i procent.

	Högstadi- skolor	Gymnasie- skolor
Oro över att en grövre våldshändelse ska inträffa på skolan	(n = 99)	(n = 90)
Mycket orolig	3	0
Ganska orolig	7	12
Inte särskilt orolig	75	62
Inte alls orolig	15	26

Tabell C. Rektorerens syn på hur föreberedd skolan varit att hantera den allvarligaste våldshändelsen som skett på skolan det senaste läsåret 2007–2008 (av de skolor som haft en så pass allvarlig våldshändelse att den utsatta fått fysiska skador som krävt någon form av sjukvård). Andel i procent.

	Skolor som haft en våldshändelse som lett till skador som krävt sjukvård
Skolans beredskap att hantera händelsen	(n = 68)
Väl förberedd	45
Ganska förberedd	51
Inte särskilt förberedd	3
Inte alls förberedd	2

Tabell D. Rektorerens syn skolans kunskaper och resurser när det gäller att hantera akuta våldssituationer på skolan. Andel i procent.

	Samtliga skolor
Tillräckliga kunskaper och resurser för att hantera de akuta våldssituationer som uppstår i skolan	(n = 189)
Instämmer	83
Instämmer inte	10
Vet inte	7

Tabell E. Förekomsten av handlingsplaner mot våld. Andel i procent.

	Samtliga skolor
Finns det en handlingsplan för om allvarigare våldshändelser skulle inträffa på skolan?	(n = 189)
Nej	6
Ja, i en särskild handlingsplan mot våld (och hot om våld)	32
Ja, i skolans likabehandlingsplan	34
Ja, i skolans krisberedskapsplan	21
Ja, i annan plan	4
Vet inte	2

Tabell F. Hur länge handlingsplaner mot våld funnits på skolan. Andel i procent.

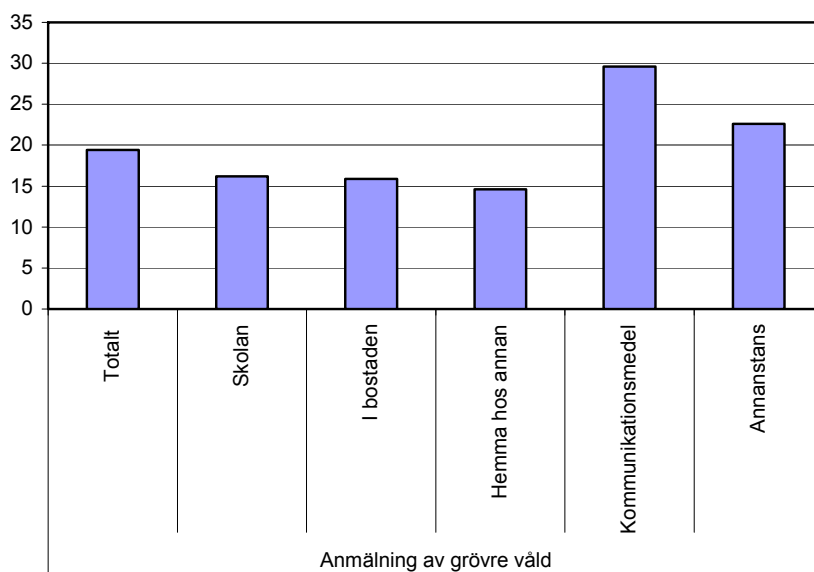
	Samtliga skolor som har en handlingsplan
Hur länge har handlingsplanen funnits?	(n = 173)
Under ett år	8
1–3 år	49
4 år eller längre	41
Vet inte	2

Tabell G. Rektorerens uppfattning om skolans behov och kapacitet att arbeta våldsförebyggande. Andel i procent.

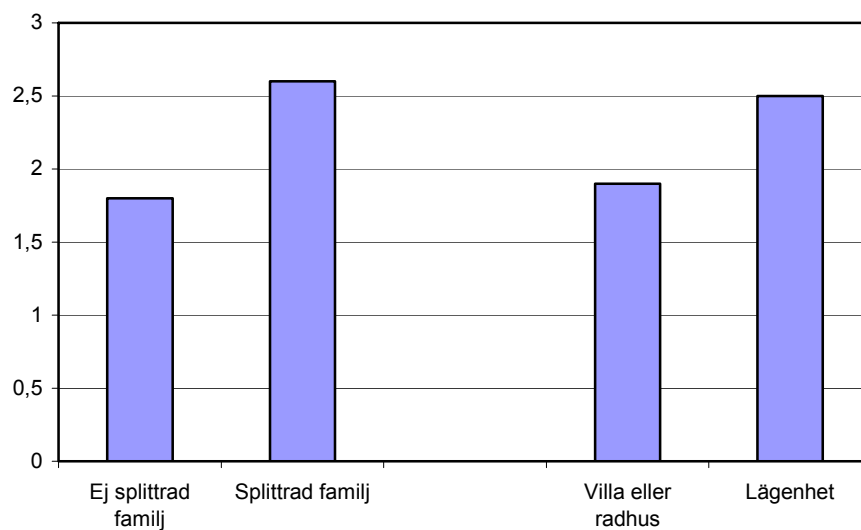
	Högstadi- skolor	Gymnasie- skolor
I min skola upplevs inte våld som ett så stort problem att vi behöver särskilda förebyggande åtgärder	(n = 99)	(n = 90)
Instämmer	56	71
Instämmer inte	43	28
Vet inte	1	1
På min skola finns tillräckliga kunskaper och resurser för att utveckla ett långsiktigt och systematiskt förebyggande arbete mot våld i skolan	(n = 99)	(n = 90)
Instämmer	85	83
Instämmer inte	11	14
Vet inte	4	2

Tabell H. Rektors svar på frågan om huruvida olika insatser används i deras skola åtminstone delvis i syfte att förebygga våld på deras skola. Andelar i procent. (n=189).

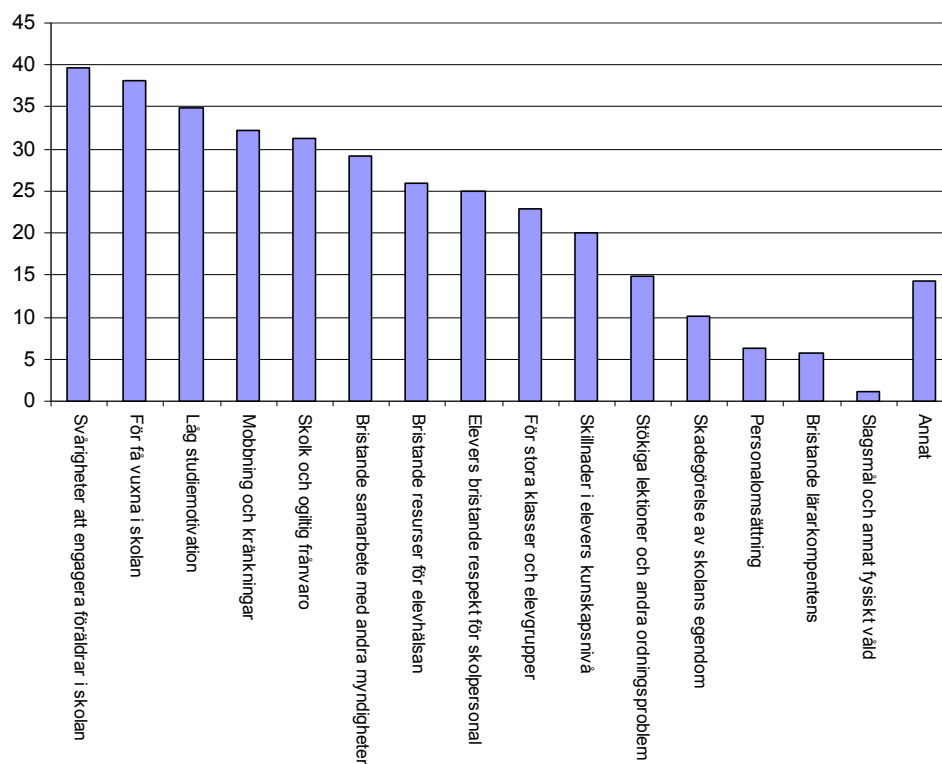
Åtgärd/insats	Används nu	Används inte	Vet ej
Vuxen närvaro i skolan under icke-lektionstid, t.ex. genom skolvårdar, pedagogisk lunch, rastvakter	79	21	0
Arbete med att främja skolans sociala miljö, t.ex. genom att förändra gruppnormer och sociala strukturer i skolan	80	16	4
Samverkan med polis, socialtjänst, BUP eller annan utomstående aktör	80	19	2
Lärare och annan skolpersonal har fått utbildning i att hantera vålds- och konfliktsituationer	34	53	12
Programverksamhet för att öka elevernas förmåga att hantera konflikter	50	40	10
Skolan har infört en policy att polisanmäla samtliga våldshändelser som inträffar på skolan	84	13	3
Schemaläggning som gör att inte samtliga elever har rast samtidigt	68	31	1
Medlingsverksamhet vid konflikter	64	32	4
Aktivt arbete för att skapa fler kontaktytor mellan vuxna och elever, t.ex. kamratstödjare	69	29	2
Kameraövervakning av skolans område	25	74	1
Våldsförebyggande information till föräldrar eller andra vårdnadshavare	39	56	5
Rutiner för att direkt dokumentera eventuella våldshändelser som inträffar i skolan	91	9	1
Samarbete med utomstående aktörer som arbetar med ungdomar, t.ex. fritidsgårdar, fältassistenter	66	32	3
Insatser för att utveckla elevernas sociala och emotionella kompetens	89	8	2
Kunskapsförmedling om våld och våldets konsekvenser till eleverna, t.ex. temadagar om våld	49	48	3
Särskilda insatser för att motverka mobbning	92	8	0
Aktiva åtgärder för att begränsa tillgängligheten till skolans lokaler, t.ex. genom registrering av besökare	38	61	1
Attityd- och värderingsövningar kring våld bland eleverna	76	21	4
Särskilda stödinsatser för elever som uppvisat aggressivt beteende	67	28	5

Figur A. Andel av de senaste grövre våldshändelserna som blivit polisanmälda. Uppdelade efter plats. 1995–2005.

Figur B. Andel elever i ÅK 9 utsatta för grövre skolvåld det senaste året, uppdelat efter familjetyp och typ av bostad. Genomsnitt för åren 1995–2005.

Figur C. Hinder för att uppnå en trygg och lärande skolmiljö enligt enkätsvar från rektorer. Andel svarande i procent som har angett respektive kategori som ett av de fyra främsta hindren.

Bilaga 2. Urval av polisanmälningar av skolvåld

Skolvåld är inte ett brott med särskilda brottskoder i polisens RAR-system (Rationell anmälningsrutin). Det går alltså inte att registrera sådana brott. Det finns i dag därför ingen möjlighet att på sedvanligt sätt producera och publicera statistik över polisanmälda fall av skolvåld. Under 2006 utarbetade Brå ett eget sökverktyg: fritextkodning (FTK) för att samla in material till forskningsprojekt som riktar in sig på specifika brottsituationer (exempelvis grovt skolvåld). Via en sökordlista kan sökningar i den fritext som finns i brottsanmälningarna göras. Fritexterna i programmet innehåller allt från några rader till en längre text med beskrivningar av det anmälda brottet och omständigheter i samband med brottet, vanligen kallade gärningsbeskrivningar. När det gäller fritexterna är det viktigt att ha i minnet att det inte finns en fastställd mall för vad de ska innehålla, vilket medför att de innehåller olika mycket information.

Datainsamlingsmetod och urval

Materialet utgörs av fritexter som finns i polisens RAR-system över polisanmälningar om grov misshandel och misshandel som inträffat i skolmiljö under 2007. Under 2007 anmäldes totalt 82 262 misshandelsbrott (inklusive grov misshandel). Urvalet har gjorts efter en rensning på tider som inte infaller inom skolans ordinarie arbetstid. Därefter har en datoriserad sökning gjorts efter ord i den fritext som finns i polisanmälningarna för att kunna identifiera de anmälningar som inträffat i skolan.

Grov misshandel

Anmälda fall av grov misshandel för åldrarna 7 år och uppåt under 2007 var 5 191 stycken. För att hitta de som inträffat i skolan exkluderades de anmälningar som gällde tider som inte infaller inom skolans ordinarie arbetstider, det vill säga kl. 17:01–07:59, lördagar och söndagar, 21 juni till 31 juli (sommarlov) samt 23 december till 2 januari (jullovslov). Ingen rensning har dock gjorts för sportlov och dylikt då dessa lov infaller vid skilda tidpunkter. Därefter har endast det första brottet, alltså det som hamnar i kolumnen ”Brottskod1”, använts. Utifrån detta urvalsförfarande kvarstod 397 anmälda fall av grov misshandel. Samtliga fritexter i dessa anmälningar har granskats och de som inträffat i skolan (20 anmälningar) har analyserats.

Misshandel mot 7–14-åringar

År 2007 polisanmäldes 7 960 misshandelsbrott mot offer i åldrarna 7–14 år. Anmälningarna rensades på motsvarande sätt för tider som inte infaller inom skolans ordinarie arbetstid. Antalet kvarstående anmäl-

ningar var dock fortfarande stort och därför genomfördes ytterligare en selektion med hjälp av FTK. Enbart de anmälningar som innehöll ordet ”skola” i fritexten valdes ut, vilket innebar att materialet minskade till 851 anmälningar. Av dessa valdes 200 stycken ut för analys. Enda kravet var att 100 stycken skulle gälla flickor som utsatts för våld så att deras utsatthet inte doldes i den stora mängden brott som gällde pojkar som utsatts. Kodningen gjordes efter en slumpmässigt ordnad lista tills vi kom upp i 100 anmälningar för pojkar och lika många för flickor. Urvalet är således inte jämförbart mellan könen då andelen anmälningar som gäller flickor är överskattat. Däremot går det att beskriva det våld som drabbar flickor respektive pojkar på ett bra sätt.

Misshandel mot offer som är 15 år eller äldre

År 2007 polisanmäldes 67 563 misshandelsbrott där offret varit 15 år eller äldre. Rensningen på tider och FTK-sökningen på ”skola” ledde till att 524 anmälningar kvarstod (dvs. en väsentligt mindre andel än de som gällde för 7–14-åringar). Samtliga fritexter i dessa anmälningar har granskats och de fall som inträffat i skolan (136 anmälningar) har kodats och analyserats. Övriga anmälningar som erhöll en träff i FTK-sökningen har, trots att fritexten alltså innehåll ordet ”skola”, inte varit skolrelaterade och därför inte heller kodats. Av de 136 inkodade anmälningarna har 90 drabbat manliga elever, i 35 fall är offren kvinnliga elever och 11 av anmälningarna rör skolpersonal.

Det totala materialet

Totalt utgörs materialet av 356 anmälningar. Fritexterna har kodats i och förts in i till statistikprogrammet SPSS. Kodningen har gjorts utifrån ett kodschema (se bilaga 3). De viktigaste variablerna utgörs av de som beskriver relationen mellan offer och gärningsperson, brottsplats, graden av brukat våld samt antal inblandade personer. I den mån uppgifterna fanns med i anmälan har också motiv, vuxennärvaro, vem som gjorde anmälan, om offret uppsökt vård på grund av skadorna samt hur våldet uppstått kodats in.¹⁷

Bedömningskriterier för våldets allvarlighetsgraden

Våldet som beskrevs i anmälan delades upp i två grupper: misshandel med vapen och misshandel utan vapen. Den sistnämnda gruppen har därefter operationaliserats i olika grader av våld på följande sätt:

- *ringa fysiskt våld* betecknar händelser där offret utsatts för lättare slag eller örfilar, blivit omkulldraget, fått sina armar låsta eller liknande.
- *lindrigt fysiskt våld*, offret har fått motta enstaka slag, sparkar, strypförsök eller liknande.

¹⁷ De variabler som kodats men haft ett högt internt bortfall har inte analyserats och finns därför inte presenterade i resultatet.

- *grovt fysiskt våld*, våld med serie av sparkar eller slag, stryptag eller likvärdigt.
- *mycket grovt våld*, händelser där offret har svävat i livsfara.

Bilaga 3: Tillvägagångssätt vid litteratursökningen

Brå:s genomgång av den internationella forskningslitteraturen om att förebygga grövre vålds brott i skolan är baserad på en litteratursökning som genomfördes av Polishögskolans bibliotek i Solna på uppdrag av Brå. Nedan presenteras dels de använda sökorden, dels de databaser som ingick i sökningen.

Sökord

School violence
Violent crimes + schools
Youth and violence
Crime in schools
Victimization + school*
Assault and battery + school*
Location specific crime + school*
Victims of crime + school*
Bullying + School* + Phys*

Databaser

The National Criminal Justice Reference Service Abstracts Database
Criminal Justice Abstracts (Databas)
Educational Resource Information Center (Databas)
Libris (Bibliotekskatalog)
Bibsys (Bibliotekskatalog)
Danbib (Bibliotekskatalog)

Bilaga 4. Rektorsundersökningen i korthet

Population: Rektorer för högstadie- och gymnasieskolor vid kommunala och fristående skolor i Sverige.

Frågeområden: Förekomst av våld mot elever i skolan, förekomst av våld mot personal i skolan, förebyggande åtgärder samt den grövsta våldshändelsen under läsåret 2007–2008. Referensperioden för undersökningen var föregående läsåre. Utskick i samband med terminsstart på nytt läsåre.

För den som vill ha det frågeformulär som webbenkäten bygger på går det att skicka in en förfrågan om detta till Brå.

Urvalsram: Skolverkets register. I urvalet exkluderades skolor med färre än 50 elever. Särskolor och specialskolor ingår inte.

Urvalsstorlek: 150 rektorer för högstadiet respektive gymnasiet, sammanlagt 300 individer.

Datainsamlingsmetod: Webbenkät.

Datainsamlingsperiod: augusti–september.

Genomförande: Ett missivbrev skickades ut till de utvalda skolorna med information om syftet med regeringsuppdraget och enkäten. Brevet innehöll information om konfidentialitet samt en förfrågan om att skicka in eventuell handlingsplan (i färdigfrankerat kuvert).

Svarsfrekvens: 63 procent.

Internt bortfall: Internt bortfall uppstår då vissa frågor i ett frågeformulär lämnas obesvarade – detta är inte möjligt i webbenkäten förutom på öppna svar. Övervägande delen av enkäten består av givna svarsalternativ med så kallade kryssvar. Antalet öppna frågor är få.

Bilaga 5. Intervjustudien, metod och material

Intervjuer används ofta i forskningssammanhang för att förstå hur personer tänker, resonerar och handlar (Karlsson och Pettersson 2006), och intervjuer är en metod som anses särskilt lämpade för studier med fokus på människors erfarenheter och för studier som tar sig an ett outforskat område (Esaiasson m.fl. 2004). Intervjuer brukar, precis som andra kvalitativa metoder, användas för att öka snarare än reducera komplexiteten kring ett fenomen (Kvale 1997).

I syfte att både bredda och fördjupa kunskaperna kring skolors egna erfarenheter av våld och det våldsförebyggande arbetet har Brå genomfört kvalitativa gruppintervjuer där framför allt olika grupper inom skolan är representerade. Vikten av att få kunskap om skolors egen bild av det grövre skolvåldet är att den kunskapen kan leda till bättre förståelse för hur och varför skolor agerar eller inte agerar i frågor som rör grövre våld.

Intervjustudien är kvalitativ och resultaten är inte generaliserbara. Givetvis finns det också skillnader mellan vad informanterna i intervjuerna säger att de och deras skola gör i akuta våldssituationer respektive för att förebygga våld och vad de faktiskt gör i realiteten. Den detaljrikedom och komplexitet som intervjumaterialet bidrar med är emellertid viktig kunskap för att förstå förutsättningarna för att arbeta med frågor som rör grövre våld i skolan utifrån ett skolperspektiv. Ambitionen är att intervjuerna kan bidra med en kvalitativ förståelse av vad som uppfattas som viktigt av skolorna själva när det gäller deras situation kring grövre våld och våldsförebyggande arbete.

Studiens genomförande

Under oktober och november 2008 genomförde Brå 22 halvstrukturerade intervjuer; sammanlagt 76 personer deltog i intervjuerna. De flesta av intervjuerna var gruppintervjuer med mellan två och åtta deltagare och varade mellan femtio minuter och en och en halv timme. Den intervjuguide som utnyttjades innehöll ett par teman och i de flesta intervjuerna användes två stimulimaterial, ett fiktivt fall av grövre skolvåld samt en lista med fem förebyggande åtgärder som intervjudeltagarna fick diskutera och resonera kring.¹⁸

Det är varken möjligt eller önskvärt att i en kvalitativ intervjustudie få ett urval som är representativt och tillräckligt stort för att kunna ligga till grund för några generella slutsatser om hur våld och förebyggande arbete uppfattas på alla högstadie- och gymnasieskolor. I vårt urval har vi i stället haft för avsikt att skapa ett urval som gynnar förutsättningarna för att olika aspekter av skolvåld och våldsförebyggande arbete skulle kunna komma fram i materialet.

¹⁸ Se Bilaga 7 och Bilaga 8 där intervjuguide och stimulimaterialen presenteras.

Det främsta urvalskriteriet för undersökningen var att få olika grupper inom skolan representerade. Majoriteten av de intervjuade finns inom skolans verksamhet och representerar elever, lärare, rektorer, skolsköterskor, kuratorer samt övriga personalgrupper inom skolan, som skolvårdar, skolbibliotekarier och servicepersonal (se tablå 1 nedan). De övriga som intervjuades inom ramen för studien är representanter från kommun, polis och socialtjänst som inom sina tjänster har en särskild ingång till frågor rörande våld i skolan. Urvalet täcker också in stora och små skolor, skolor i storstäder och mindre orter samt skolor med olika grad av utsatthet när det gäller våld. Flera av de intervjuade hade arbetat på flera olika skolor; utan att räkna in dessa ingår sammanlagt representanter för 16 olika skolor. En brist i materialet är att högstadieskolor är mindre representerade än gymnasieskolor, vilket framför allt gäller eleverna, där endast gymnasieelever intervjuats. De intervjuade eleverna gjorde dock jämförelser mellan högstadiet och gymnasiet, vilket gör att även elevers erfarenheter av högstadiet får ett visst utrymme i rapporten. Ingen särskild vikt lades vid individuella faktorer men man kan ändå konstatera att könsfördelningen bland de intervjuade var jämn och att åldersfördelningen av uppenbara skäl var mycket spridd.

Tablå 1. Översikt av deltagande intervjugrupper.

Intervjuade grupper	Antal intervjuade
Elever	21
Lärare och specialpedagoger	18
Rektorer	7
Elevhälsopersonal	6
Övriga personalgrupper inom skolan	9
Representanter för kommun, socialtjänst och polis	15
Totalt	76

De som deltog i intervjuerna kontaktades på en rad olika sätt, dels genom en förfrågan via rektorsenkäten, dels via annonsering på Brå:s webbplats. Brå:s kontaktnät med de lokala brottsförebyggande råden liksom personliga kontakter användes också för att komma i kontakt med intervjupersoner. Ett par skolor kontaktades direkt eftersom de hade haft en allvarigare våldshändelse på skolan och deras erfarenheter ansågs värdefulla att få ta del av. Intervjudeltagarna informerades i förväg och i samband med intervjun om studiens syfte och om att det var helt frivilligt att delta i intervjun.

Studiens validitet och bearbetning av materialet

I intervjustudier brukar ofta validiteten diskuteras, bland annat med avseende på hur de intervjuade blir påverkade av själva intervjusituationen. När man använder sig av gruppintervjuer är intervjuarens roll och

interaktionen i gruppen av betydelse för vad som sägs och hur det sägs. För att öka förutsättningarna för en öppen och informationsrik intervju brukar forskare betona att sammansättningen av gruppen ska vara lik och samtidigt olik (se tex. Wibeck 2000). I de intervjuer som genomfördes inom ramen för studien intervjuades elever enbart i grupper med andra elever medan de andra intervjugrupperna, lärare, rektorer etcetera var blandade. En del av intervjuerna skedde även i grupper som arbetade på samma skola medan andra intervjuer skedde i grupper med personer som inte träffat varandra tidigare. Diskussionerna i majoriteten av intervjuerna flöt på bra även om vissa intervjudeltagare dominerade samtalet mer än andra, vilket delvis får ses som en konsekvens av gruppens sammansättning. I gruppintervjuerna diskuterade man de subjektiva erfarenheter och åsikter som man ville dela med sig av. Relationen till den egna organisationen är närvarande i de intervjuades berättelser. I diskussionerna är det också tydligt att de intervjuade förhåller sig till allmänhetens syn på skolan, ett slags kollektivt manus kring vad skolan är och vad den borde vara.

Efter att intervjuerna genomförts transkriberades de i helhet eller i delar. Det vidare analysarbetet handlar om att urskilja teman som återkommer trots den variation som urvalet bygger på och att hitta likheter och skillnader i vad som sägs i intervjuerna. Det gemensamma för dessa teman är inte att alla intervjuade har samma erfarenheter eller inställning till en viss fråga utan det gemensamma är att frågan över huvud taget berörs. Det är således inte *hur* man diskuterar en viss fråga utan snarare *att* man diskuterar den som har varit fokus för analysen i den här studien. Citaten som används i kapitlet har bearbetats för att öka tydligheten och läsvänligheten.

Bilaga 6. Intervjustudiens frågeguide

Intervjuerna som genomfördes inom ramen för uppdraget är halvstrukturerade, vilket innebär att intervjuguiden nedan legat som utgångspunkt för intervjuerna, men intervjuerna har inte nödvändigtvis berört frågorna i den ordning som de kommer i guiden. Intervjuerna har också anpassats efter den specifika intervjusituationen, vilket innebär att de olika frågeområdena haft olika fokus i olika intervjuer.

Före intervjun påbörjas

- Presentation av oss och regeringsuppdraget
- Syfte med intervjun och hur intervjun går till
- Information kring frivillighet att vara med i intervjun
- Information kring konfidentialitet

Inledning

- Presentationsrunda
- Berätta lite om skolan generellt – vad är det för skola, hur många elever, personal etc.
- Hur skulle ni beskriva stämningen på skolan?
 - Mellan elever? Mellan olika klasser och årskurser?
 - Mellan elever och lärare/skolpersonal?

Tema I: Våld i skolan.

Låt deltagarna kommentera en fiktiv våldshändelse i skolmiljö. (Se stimulumaterial 1.)

- Är det här en händelse som ni kan känna igen från er skola? Varför/varför inte?
- Vad skulle ni göra om en sådan händelse skulle inträffa på er skola? Varför skulle ni agera på det sättet? T.ex. att man varit med om det förut eller att skolan har tydliga riktlinjer för sådana händelser?
- Känner ni er förberedda att hantera en sådan här händelse? På vilket sätt?
- Vilka rutiner finns för att dokumentera händelsen? Vilka rutiner finns för uppföljning av händelsen? Vilka rutiner finns för information?
- Vad tror ni att man skulle kunna göra bättre än i dag?

Tema II: Skolans förebyggande arbete

Ge exempel på olika sätt att arbeta för att förebygga våld i skolan. (Se stimulumaterial 2.)

- Vilka tycker ni verkar bra? Mindre bra? Om ni får rangordna sätten – vilka åtgärder skulle prioriteras?

- Hur kan man arbeta våldsförebyggande med elever som har väldigt olika bakgrund, erfarenheter och förutsättningar?
- Hur tänker ni kring att göra en polisanmälan? Vad har ni för erfarenheter?

Är våld i skolan något som ni diskuterar inom arbetslaget?

- När det har hänt något? Som en återkommande diskussionspunkt?

Finns det en handlingsplan för om en allvarligare våldshändelse skulle inträffa på skolan?

- Vad handlar den om? Hur används den?
- Har man någon gång använt sig av den?
- Hur får man reda på att den finns?

Finns det ett särskilt team på skolan som arbetar med våldsfrågor?

- Vilka är med i gruppen? Är det några fler som skulle kunna vara med?
- Vad arbetar de med? Något mer som de skulle kunna arbeta med?
- Samarbete med andra institutioner i kommunen – polis, socialtjänst, BUP etcetera, finns det på skolan? Hur fungerar det?
- Vem eller vilka tycker ni har ansvar för att det inte förekommer våld i skolan? Vilket ansvar har rektorn och skolledningen? Vilket ansvar har lärare och annan pedagogisk personal? Vilket ansvar har elevhälsans personal? Vilket ansvar har eleverna? Vilket ansvar har elevernas föräldrar?

Vilka behov finns i skolan för det våldsförebyggande arbetet?

- Mer pengar? Mer tid? Mer information?
- Mer kunskap? Vilken typ av kunskap? Vem är det som behöver mer kunskap? Vad ska kunskapen leda till?
- Mer samarbete? Med vilka? Inom skolan? Med andra myndigheter?
- Annat?

Avslutning och summering

- Om ni själva får bestämma, vad är det viktigaste som har sagts i dag om våld och våldsförebyggande arbete i skolan?
- Är det något som ni skulle vilja säga angående det vi tidigare har pratat om men ni inte hann när vi diskuterade det?
- Finns det någon viktigt fråga som vi inte tagit upp?
- Någon som har några frågor? Om inte nu så får ni gärna kontakta oss i efterhand om ni kommer på något som ni tycker är bra om vi får reda på.

Bilaga 7. Intervjustudiens stimulimaterial

Stimulimaterial 1: Ett fiktivt fall

Det är rast och flera elever har samlats i en av skolans korridorer. Viktor börjar kaxa mot Erik och kallar honom för ”tönt”. Erik lackar ur och trycker upp Viktor mot väggen och säger att det är bäst för Viktor att han slutar. Erik släpper därefter greppet och är på väg bort. Viktor rusar efter Erik och slår honom med ett par knytnävsslag i ansiktet så att han börjar blöda ur munnen. En lärare på väg till en lektion ser händelsen och sårar på Erik och Viktor.

Stimulimaterial 2: Exempel på våldsförebyggande åtgärder i skolor

- Flera vuxna i skolan – framför allt under raster
- Arbete med gruppnormer, sociala strukturer och språk
- Policy att polisanmäla alla våldshändelser
- Temadagar om våld och våldets konsekvenser
- Utbildning av lärare och annan personal i konflikthantering
- Stöd till elever som betraktas som stökiga och aggressiva
- Engagera föräldrarna mer i skolans arbete.